

RAPPORT

Maatschappelijke Effecten Inventarisatie van aardbevingen in Noordoost-Groningen 2016

Tweede Inventarisatie, 2016

Klant: Nederlandse Aardolie Maatschappij BV

Referentie: I&BBD5448-105-100R001F01

Versie: 01/Finale versie

Datum: 1 maart 2017

HASKONINGDHV NEDERLAND B.V.

Chopinlaan 12
9722 KE Groningen
Netherlands
Industry & Buildings
Trade register number: 56515154

+31 88 348 53 00 **T**
info@rhdhv.com **E**
royalhaskoningdhv.com **W**

Titel document: Maatschappelijke Effecten Inventarisatie van aardbevingen in Noordoost-Groningen 2016
Ondertitel: Maatschappelijke Effecten Inventarisatie 2016
Referentie: I&BBD5448-105-100R001F01
Versie: 01/Finale versie
Datum: 1 maart 2017
Projectnaam: Maatschappelijke Effecten Inventarisatie
Projectnummer: BD5448-105-100

Classificatie

Disclaimer

No part of these specifications/printed matter may be reproduced and/or published by print, photocopy, microfilm or by any other means, without the prior written permission of HaskoningDHV Nederland B.V.; nor may they be used, without such permission, for any purposes other than that for which they were produced. HaskoningDHV Nederland B.V. accepts no responsibility or liability for these specifications/printed matter to any party other than the persons by whom it was commissioned and as concluded under that Appointment. The integrated QHSE management system of HaskoningDHV Nederland B.V. has been certified in accordance with ISO 9001, ISO 14001 and OHSAS 18001.

Inhoud

1	Inleiding	6
2	Achtergrondinformatie	9
2.1	Gaswinning	9
2.2	Aardbevingen	9
2.3	Bodemdaling	11
2.4	Sociaaleconomisch profiel	12
3	Vaststellen van overkoepelende doelen	13
3.1	De opgave voor de regio	13
3.2	Overkoepelende doelen	14
4	Gebeurtenissen na de MEI 2015	16
5	Maatschappelijke effecten 2016	19
5.1	Methodiek	19
5.2	Schade veroorzaakt door de aardbevingen	20
5.2.1	Omschrijving thema schade	20
5.2.2	Bevindingen MEI – 2015	21
5.2.3	Nieuwe inzichten en bevindingen 2016	21
5.2.4	Maatregelen	25
5.2.5	Conclusies en aanbevelingen	26
5.3	Veiligheid, risico's en gevoel van onveiligheid	27
5.3.1	Afbakening veiligheid	27
5.3.2	Bevindingen MEI – 2015	27
5.3.3	Nieuwe inzichten en bevindingen 2016	27
5.3.4	Maatregelen	32
5.3.5	Conclusies en aanbevelingen	33
5.4	Overlast door schades en herstelwerk	34
5.4.1	Afbakening overlast	34
5.4.2	Bevindingen MEI 2015	35
5.4.3	Nieuwe inzichten en bevindingen 2016	35
5.4.4	Maatregelen	35
5.4.5	Conclusies en aanbevelingen	36
5.5	Gezondheid, zowel fysieke als geestelijke gezondheid	37
5.5.1	Afbakening gezondheid	37
5.5.2	Bevindingen MEI 2015	37
5.5.3	Nieuwe inzichten en bevindingen 2016	37
5.5.4	Maatregelen	40
5.5.5	Conclusies en aanbevelingen	40
5.6	Onmacht, gevoel van machteloosheid	41

5.6.1	Afbakening onmacht	41
5.6.2	Bevindingen MEI 2015	41
5.6.3	Nieuwe inzichten en ontwikkelingen 2016	41
5.6.4	Maatregelen	44
5.6.5	Conclusies en aanbevelingen	45
5.7	Kwaliteit van leven, leefbaarheid en sociale samenhang	46
5.7.1	Afbakening kwaliteit van leven	46
5.7.2	Bevindingen MEI 2015	46
5.7.3	Nieuwe inzichten en bevindingen 2016	46
5.7.4	Maatregelen	50
5.7.5	Conclusies en aanbevelingen	52
5.8	Waardeontwikkeling onroerend goed, vermindering en vermeerdering	52
5.8.1	Afbakening waardeontwikkeling	52
5.8.2	Bevindingen MEI 2015	52
5.8.3	Nieuwe inzichten en bevindingen 2016	53
5.8.4	Maatregelen	56
5.8.5	Conclusies en aanbevelingen	58
5.9	Economische gevolgen, werkgelegenheid in de regio	59
5.9.1	Afbakening economische gevolgen	59
5.9.2	Bevindingen MEI 2015	59
5.9.3	Nieuwe inzichten en ontwikkelingen 2016	60
5.9.4	Maatregelen	61
5.9.5	Conclusies en aanbevelingen	62
5.10	Samenvatting	63
6	Vervolg	64
6.1	Voortgang doelstellingen	64
6.2	Aanbevelingen MEI 2016	65
6.3	Samenwerking tussen partijen	68

Bijlagen

1	Overzicht maatregelen
2	Bronnen

Samenvatting

De Maatschappelijke Effecten Inventarisatie (MEI) heeft als doel op transparante en structurele wijze een overzicht te geven van de actuele maatschappelijke effecten van de door gaswinning veroorzaakte aardbevingen. Om de negatieve effecten voor de bewoners te verminderen zijn door verschillende partijen maatregelen in werking gebracht. Door de actuele effecten in kaart te brengen, kan de effectiviteit van die maatregelen worden geanalyseerd. NAM ziet het als één van haar verantwoordelijkheden de gevolgen van de gaswinning in Groningen en de effectiviteit van de bijbehorende maatregelen in beeld te brengen. De Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV) heeft in haar rapport van februari 2015 duidelijk aangegeven, dat een brede afweging noodzakelijk is in dit dossier en dat daarom maatschappelijke effecten moeten worden meegenomen in toekomstige besluitvorming.

NAM heeft de MEI 2016 laten uitvoeren in het verlengde van de eerder uitgevoerde MEI 2015. In de MEI 2016 is op structurele wijze de stand van zaken in het aardbevingsgebied per 1 oktober 2016 weergegeven en geeft daarmee inzicht in de ontwikkelingen in dit gebied.

De Nationaal Coördinator Groningen (NCG) heeft zijn meerjarenprogramma gepubliceerd met daarin opgenomen een monitoringsprogramma. Gezien zijn regierol ligt het voor de hand dat de integrale monitoring van de sociaaleconomische situatie in de toekomst door de NCG wordt aangestuurd. Over integratie van de resultaten van de MEI in het monitoringsprogramma van de NCG vindt inmiddels afstemming plaats tussen de NCG en NAM.

Bevindingen acht impactthema's

In de onderzoeksperiode van oktober 2015 tot oktober 2016 is de gaswinning teruggebracht van circa 27 naar 24 miljard m³ per jaar. Het blijkt dat in de periode sinds de MEI 2015 het aantal zware aardbevingen afneemt. In de MEI 2016 is bekeken in hoeverre dit leidt tot vermindering van de maatschappelijke effecten.

In de MEI 2015 zijn de maatschappelijke effecten in beeld gebracht aan de hand van acht impactthema's, te weten: schade, veiligheid, overlast, gezondheid, onmacht, kwaliteit van leven, waardeontwikkeling en economische gevolgen. De MEI 2016 volgt deze zelfde indeling. Er is door derden nog geen structureel en compleet overzicht opgesteld, zodat de MEI 2016 is samengesteld uit een veelheid van publieke bronnen, aangevuld met informele bronnen en mediaberichten. Voor deze thema's is de huidige stand van zaken eind 2016 in beeld gebracht. Dit heeft op hoofdlijnen geleid tot de volgende bevindingen:

- Er zijn geen belangrijke verschillen geconstateerd tussen de aard en omvang van de maatschappelijke effecten tussen 2015 en 2016;
- Het aantal schademeldingen is beperkter dan voorgaande jaren, waarschijnlijk door minder (zwaardere) aardbevingen als gevolg van de aanpassingen van de aardgaswinning.
- Er is voor zover bekend geen letsel opgetreden als gevolg van aardbevingen. Het berekende dreigingsniveau is lager dan eerder aangenomen.
- Meer dan in andere gebieden van Nederland voelen mensen zich niet veilig.
- Het is lastig vast te stellen of de overlast afneemt door verbetering van het schadeherstelproces en de afname van schademeldingen. Verbeteringen zijn mogelijk door (nog) meer aandacht voor persoonlijke communicatie. Het opstarten van het bouwkundig versterken programma kan juist weer tot extra overlast leiden.
- Onderzoekers geven aan dat bij een deel van de bewoners waarschijnlijk gezondheidsklachten optreden als gevolg van aardbevingen. Specifiek onderzoek is hier wenselijk om dat beter in beeld te brengen (bestaan, aard, omvang van de klachten en indien noodzakelijk mogelijke oplossingen).

- Bewoners geven aan last te hebben van gevoelens van onmacht. Zij willen de mogelijkheid krijgen hun keuzes weer in eigen hand te hebben. Een integraal toekomstperspectief wordt hierbij gemist.
- De kwaliteit van leven wordt over het algemeen nog steeds positief gewaardeerd. Negatieve effecten treden niet alleen op door de aardbevingen, maar tevens door de gevolgen van de krimp in de regio.
- Onderzoekers geven aan dat de waarde van huizen in het aardbevingsgebied afgelopen jaren met tussen circa 1,5% en 3% gedaald is ten opzicht van vergelijkbare woningen elders in Nederland.
- De bouwwerkzaamheden in het verlengde van de aardbevingen (schadeherstel en bouwkundig versterken) leveren extra banen op in de bouw. Bewoners melden dat veel werk nog buiten de regio terecht komt.

Voor het huidige pakket aan maatregelen is gekeken naar de effectiviteit in het verminderen van de negatieve maatschappelijke gevolgen. Tevens is nagegaan in hoeverre aanbevelingen uit de MEI 2015 zijn doorgevoerd. Hieruit komt naar voren dat geleidelijk de uitvoering van de maatregelen effectiever wordt, waarbij de mogelijkheid om maatwerk te bieden en in te spelen op specifieke situaties, van groot belang is. Hieruit blijkt tevens dat het belangrijk is de bewoners duidelijk te informeren over datgene wat er gebeurt en wat de plannen zijn voor de toekomst.

Overkoepelende doelen

De effecten zijn vergeleken met overkoepelende doelen die zijn aangegeven door verschillende commissies, bestuursorganen en instanties die zich hebben uitgesproken over de situatie in Noordoost-Groningen. Het betreft specifiek de Commissie Meijer, het Bestuursakkoord, OvV, Commissie Meijdam en de NCG. Deze doelen zijn als zodanig niet vastgesteld, maar voor de MEI 2016 herleid uit de beleidsstukken van de verschillende organisaties. De doelen zijn vergeleken met de situatie van de maatschappelijke gevolgen van oktober 2016. De doelen geven een referentiekader. De overkoepelende doelen zijn:

- 1 Vergroten van veiligheid in het gebied. Dit betreft de fysieke veiligheid maar ook het gevoel van veiligheid, dus volgens de uitgebreide definitie van veiligheid zoals de OvV hanteert.
- 2 Effectieve maatregelen voor gebouwen. De aardbevingen hebben gevolgen voor gebouwen. Het is van belang dat de aanpak zodanig plaatsvindt dat bewoners en gebruikers zo min mogelijk last hebben.
- 3 Verbeteren van economie, economisch perspectief, imago. Het gebied heeft te kampen met krimp. De investeringen in het gebied als gevolg van de aardbevingen moeten leiden tot economische groei.
- 4 Verbeteren van leefbaarheid en belevingskwaliteit. Deze doelstelling is breder dan alleen het beperken van de gevolgen van aardbevingen. Ook de gevolgen van krimp, zoals de afname van voorzieningen in de dorpen, speelt mee.
- 5 Bieden van toekomstzekerheid. Deze doelstelling benadrukt het belang dat de bewoners zicht hebben op wat ze kunnen verwachten in de toekomst, zodat ze hun eigen beslissingen daarop kunnen baseren.
- 6 Herstel van vertrouwen tussen partijen. Op de langere termijn kan alleen een duurzame relatie ontstaan als de verschillende partijen en instanties onderling en met de bewoners in een sfeer van vertrouwen kunnen verder gaan.

In de MEI 2016 wordt geconcludeerd dat met voortgang op de eerste drie doelstellingen het pas mogelijk wordt de volgende drie te verbeteren. Op de eerste drie doelen (veiligheid, schadeafhandeling en economisch perspectief) worden stappen vooruit gezet, maar nog onvoldoende om zichtbare verbetering te krijgen op de andere drie doelen. De bewoners geven juist aan dat het bieden van toekomstzekerheid, duidelijkheid over wat men de komende jaren kan verwachten, steeds urgenter wordt.

Voor alle doelen wordt middels het huidige pakket aan maatregelen gestreefd naar verbeteringen, maar de nadruk ligt dus op de eerste drie doelen omdat zonder zichtbare verbetering de laatste drie doelen niet goed haalbaar lijken.

Aanbevelingen

Verminderen van overlast

Doorgaan met gebiedsteams.

Door vaste aanspreekpunten te hebben in de wijken, kunnen vragen laagdrempelig worden beantwoordt met gevoel voor persoonlijke omstandigheden. Hiermee kan ook tot consistentie in de aanpak per wijk worden gekomen (minder gevoel van willekeur en ongelijkheid tussen bewoners onderling).

Combinatie schadeherstel en bouwkundig versterken.

Het is van belang inzicht te krijgen of het aantal (herhaal)schades wordt beperkt door het combineren van schadeherstel en bouwkundig versterken. Dit kan schade en overlast beperken. Het voorkomen van een volgende schade kan het gevoel van veiligheid verbeteren.

Bouwkundig versterken.

Het is de verwachting dat komende jaren het bouwkundig versterken tot overlast gaat leiden, onder meer vanwege mogelijke uithuisplaatsingen, wat veel gevolgen heeft voor de bewoners. Dit proces zal transparant en zorgvuldig uitgevoerd moeten worden, met goede begeleiding vanuit bijvoorbeeld gebiedsteams.

Verhogen gevoel van veiligheid

De aardbevingen leiden tot gevoelens van onveiligheid bij een deel van de inwoners in het gebied. Het gevoel van onveiligheid met de bewoners bespreken, zorgen dat er goede, transparante en betrouwbare informatie is, voldoende tijd nemen om vragen te beantwoorden. Duidelijk maken wat de risico's zijn en welke maatregelen worden genomen om de risico's te beperken.

Specifiek onderzoek naar de gezondheidssituatie in het aardbevingsgebied

Scherper in beeld brengen welke gezondheidsproblemen mogelijk door aardbevingen worden veroorzaakt en de gevolgen daarvan. Diverse onderzoeken nemen dit thema inmiddels mee in hun onderzoeken, maar specifiek onderzoek naar effecten van aardbevingen op de gezondheid ontbreekt nog.

Werken aan een toekomstbeeld voor Groningen

Het zou goed zijn als de verschillende betrokken instanties samen met de bewoners kunnen komen tot een realistisch toekomstbeeld voor de regio. Dat geeft bewoners duidelijkheid wat ze kunnen verwachten en ruimte om op basis daarvan weer hun eigen keuzes te maken.

Disclaimer

De inwoners zullen niet alle bevindingen herkennen, doordat de effecten per persoon sterk kunnen verschillen. Het hier gepresenteerde beeld moet dan ook gezien worden als een meer algemeen overzicht van de effecten, terwijl deze in individuele gevallen sterk kan afwijken. Om recht te doen aan deze variatie zijn uitspraken van individuen en mediaberichten in de tekst opgenomen. Daarmee doen Royal HaskoningDHV en NAM echter geen uitspraak over de juistheid en correctheid van aangehaalde uitspraken en berichten. Ook wordt er geen waardering of instemming gegeven aan de aangehaalde onderzoeken, het hier gepresenteerde overzicht is bedoeld om de over dit onderwerp beschikbare informatie op een rij te zetten.

1 Inleiding

Wat is het doel van de Maatschappelijke Effecten Inventarisatie?

De Maatschappelijke Effecten Inventarisatie (MEI) heeft als doel op transparante en structurele wijze een overzicht te geven van de maatschappelijke effecten van de door gaswinning veroorzaakte aardbevingen. Dit geeft inzicht in de effectiviteit van maatregelen die worden uitgevoerd om negatieve gevolgen van de aardbevingen te voorkomen of te beperken.

De MEI leidt tot:

- het duiden van trendmatige ontwikkelingen;
- inzicht in de voortgang van de voor de regio geformuleerde doelstellingen in het verlengde van de aardbevingenproblematiek;
- aanbevelingen voor het huidige pakket van maatregelen en eventueel aanvullende maatregelen, zodat de maatschappelijke effecten beter beheerst kunnen worden;
- aanbevelingen voor aanvullende monitoring om de effecten en ontwikkelingen scherper in beeld te krijgen.

De kracht van de MEI ligt in het periodiek herhalen van de inventarisatie en vaststellen waar veranderingen optreden. De inventarisatie uit 2015 is daarom in 2016 herhaald. Er zijn inmiddels nieuwe gegevens, nieuwe gebeurtenissen en afspraken. De bewoners in de regio reageren mogelijk anders op de effecten.

Waarom brengt NAM de maatschappelijke effecten in beeld?

De Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM) ziet het als één van haar verantwoordelijkheden de gevolgen van de gaswinning in Groningen en de effectiviteit van de bijbehorende maatregelen in beeld te brengen. De Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV) heeft in haar rapport van februari 2015 duidelijk aangegeven, dat een brede afweging noodzakelijk is in dit dossier en dat daarom maatschappelijke effecten moeten worden meegenomen in toekomstige besluitvorming.

Afstemming NAM met NCG over monitoring en rapportage maatschappelijke effecten

De Commissie Meijdam (Adviescommissie 'Omgaan met risico's van geïnduceerde aardbevingen') heeft nadrukkelijk naar de nationale en regionale bestuurslagen gekeken als het gaat om de aandacht voor de maatschappelijke effecten [Eindadvies Handelingsperspectief voor Groningen, december 2015]. Het inzichtelijk maken van maatschappelijke effecten is daarmee een gemeenschappelijke opgave voor de betrokken overheden, instanties en NAM. De NCG (opgericht vanuit de samenwerking van de twaalf Groninger gemeenten in het aardbevingsgebied, de provincie Groningen en de Rijksoverheid) kan hierin een goede rol vervullen, mede vanwege zijn brede taak, waarbij niet alleen gekeken wordt naar herstel van de schade van aardbevingen, maar ook naar ontwikkelmogelijkheden voor de regio. Het zou daarmee zinvol zijn de MEI geleidelijk op te laten gaan in een integraal beeld van de sociaal economische situatie in Noordoost-Groningen. Gezien de regierol van de NCG ligt het voor de hand dat de integrale monitoring door het NCG wordt aangestuurd en gepubliceerd. Hierover is inmiddels afstemming tussen de NCG en NAM.

Vooruitlopend op een meer gemeenschappelijke aanpak bij het in beeld brengen van de maatschappelijke effecten, heeft NAM opdracht gegeven de inventarisatie uit 2015 in 2016 te herhalen. Gezien de complexiteit van de aardbevingsproblematiek, kan het ook nu al voor de betrokken organisaties en de bewoners nuttig zijn een overzicht te krijgen van de huidige stand van zaken.

Wat hield de MEI van 2015 in?

In 2015 heeft Royal HaskoningDHV (RHDHV) in opdracht van de NAM een eerste overzicht opgesteld van de maatschappelijke effecten van de aardbevingen in Groningen. Voor het overzicht is geen eigen onderzoek gedaan, maar zijn de beschikbare resultaten van publiekelijk toegankelijke onderzoeken gestructureerd samengebracht. Deze gegevens zijn aangevuld met beelden vanuit de bewoners en berichten in de media. Dit heeft een rapportage opgeleverd gebaseerd op een onderliggende indeling in acht thema's. In de MEI van 2015 zijn op basis van de bevindingen aanbevelingen gedaan om de maatschappelijke effecten te beperken en de maatregelen effectiever te maken. De rapportage is via de NAM-website (www.nam.nl) beschikbaar gesteld en in de lokale kranten is door middel van een interview met de projectleider van RHDHV aandacht besteed aan de uitkomsten.

Wat is de opzet van de MEI 2016? (periode van oktober 2015 tot oktober 2016)

De MEI 2016 volgt dezelfde aanpak als de MEI 2015 en geeft de stand van zaken per begin oktober 2016 weer. Nieuwe informatie en ontwikkelingen hebben zodoende betrekking op het laatste kwartaal van 2015 en de eerste drie kwartalen van 2016. Daarmee wordt de MEI zoals bedoeld een middel om systematisch maatschappelijke effecten te monitoren in een meerjarig traject zodat lering kan worden getrokken uit de effectiviteit van genomen maatregelen. De periode tot begin oktober 2016 is zoveel mogelijk aangehouden. Er zijn echter onderzoeken en rapportages van derden waarbij de informatie is bijgehouden of gerapporteerd tot een andere datum. Indien dit het geval is wordt daar expliciet melding van gemaakt.

Welke aspecten zijn toegevoegd in de MEI 2016?

De MEI 2016 is uitgevoerd in het verlengde van de MEI 2015 met op een tweetal punten een verdieping:

- Bij de toetsing van effectiviteit van maatregelen is niet alleen gekeken naar de voortgang, maar ook naar de mate waarin bovenliggende doelstellingen worden bereikt. Daarvoor zijn uit de verschillende bestuursakkoorden en adviezen de overkoepelende doelen voor het aardbevingsgebied samengebracht (zie hoofdstuk 3).
- Bij de effecten wordt waar mogelijk onderscheid gemaakt naar deelgebieden, aangezien het vermoeden bestaat dat effecten kunnen verschillen per gebied en daarmee ook de effectiviteit van maatregelen (zie onderstaand).

Welke indeling in deelgebieden is aangehouden?

De indeling in deelgebieden is gebaseerd op gemeentegrenzen:

Het aardbevingsgebied met daarbinnen drie deelgebieden

- De kern: gemeente Loppersum,
- Omringende gemeenten: Appingedam, Bedum, Delfzijl, De Marne, Eemmond, Slochteren, Ten Boer, Winsum, Hoogezand-Sappemeer en Menterwolde,
- Stad Groningen (met nadruk op het noordoostelijk deel).

Rand rondom het aardbevingsgebied

- Gemeenten nabij het aardbevingsgebied: Aa en Hunze, Bellingwedde, Grootegast, Haren, Leek, Noordenveld, Oldambt, Pekela, Tynaarlo, Veendam en Zuidhorn.

Opzet van de rapportage

In deze rapportage worden de bevindingen uit de inventarisatie samengebracht. Onderstaand wordt in hoofdstuk 2 ingegaan op de omvang van de gebeurtenissen. Hoofdstuk 3 beschrijft de opgave voor de regio en de doelstellingen. De voortgang sinds de MEI 2015 wordt in hoofdstuk 4 beschreven. De

maatschappelijke effecten worden in hoofdstuk 5 per thema beschreven, waarbij dezelfde thema's zijn aangehouden als in de MEI 2015. Per thema worden de belangrijkste bevindingen besproken. Op basis hiervan vindt toetsing van de effectiviteit van de maatregelen plaats. Tot slot worden de bevindingen beschreven en wordt aangegeven welke acties wenselijk zijn in het vervolg (hoofdstuk 6).

2 Achtergrondinformatie

Op de website www.nam.nl (voorheen www.nam-platform.nl) worden gegevens bijgehouden met betrekking tot onder meer gaswinning, aardbevingen, schademeldingen en de afhandeling van schademeldingen. In deze rapportage is voor de genoemde aantallen en hoeveelheden de situatie per begin oktober 2016 aangehouden. Voor de overige nieuwsberichten, ontwikkelingen en rapportages is eveneens de periode tot begin oktober aangehouden.

2.1 Gaswinning

Winning van aardgas uit het Groninger veld

NAM wint sinds 1963 aardgas uit het Groninger veld. De verwachting is dat de winbare hoeveelheid aardgas in het veld in totaal circa 2.900 miljard m³ bedraagt, waarvan tot 2016 circa 2.100 miljard m³ is gewonnen.

Gaswinning per gasjaar

Het gasjaar wordt gerekend van 1 oktober tot 30 september. In het gasjaar 2014 - 2015 heeft NAM uit het Groninger veld 34,99 miljard m³ aardgas gewonnen. In het gasjaar 2015 - 2016 gaat het om 26,98 miljard m³ gas. Daarmee bleef NAM onder het toegekende productieplafond van 27 miljard m³.

Voor de komende vijf jaren, tot en met 2021, heeft het kabinet besloten dat NAM de gaswinning dient te beperken tot 24 miljard m³. Alleen in koude winters mag van dit cijfer worden afgeweken (tot 6 miljard m³ aardgas extra). Het kabinet heeft ingestemd met de wens van de Kamer om jaarlijks naar het winningsniveau te kijken. Voor oktober 2017 is het eerste 'ijkmoment' voorzien.

Tegen het ministeriële instemmingsbesluit zijn bij de Raad van State 25 beroepschriften ingediend. De behandeling hiervan zal in het tweede kwartaal van 2017 plaatsvinden. Van deze 25 heeft een groep van acht individuele bezwaarmakers (of appellanten) een spoedverzoek ingediend bij de Raad van State¹.

2.2 Aardbevingen

Aardbevingen geregistreerd door het KNMI

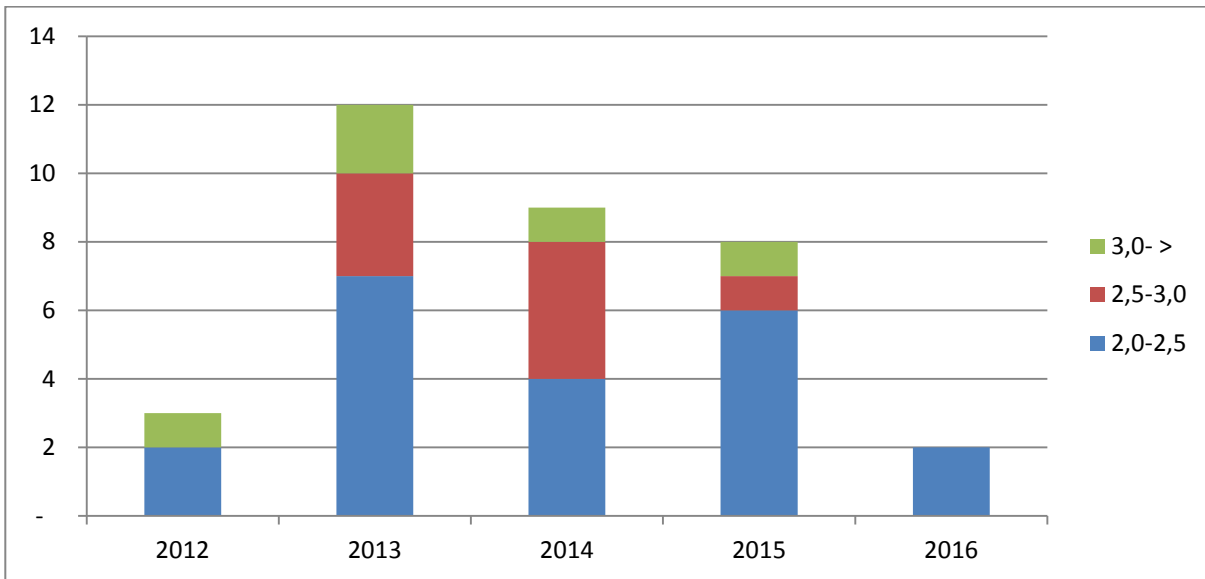
In Groningen zijn sinds 1986 tot begin oktober 2016 in totaal 278 aardbevingen² geregistreerd met een kracht boven 1,5 op de schaal van Richter. Het KNMI geeft aan dat over het algemeen aardbevingen vanaf een kracht van 2,0 voor de mens voelbaar zijn. In de periode 2012 tot begin oktober 2016 hebben zich 34 aardbevingen voorgedaan met een kracht boven 2,0 (zie figuur 1). In deze periode zijn er 5 aardbevingen boven 3,0 geweest, waarbij de aardbeving van Huizinge in augustus 2012 met een kracht van 3,6 op de schaal van Richter tot dusverre de zwaarste is. Figuur 2 geeft een totaaloverzicht van alle geregistreerde aardbevingen, zoals bijgehouden op www.nam.nl. In de loop van de afgelopen jaren is nieuwe gevoelige apparatuur geïnstalleerd, waardoor meer lichte aardbevingen met een kracht onder 1,5 worden gemeten. Dit kan van invloed zijn op de toename van het aantal geregistreerde aardbevingen.

Aardbevingen in periode van de MEI 2016 (1 oktober 2015 tot 1 oktober 2016)

In de periode van de MEI 2016 zijn er drie aardbevingen geweest met een kracht groter dan 2,0 op de schaal van Richter, in oktober 2015 (Meedhuizen 2,3), februari 2016 (Froombosch 2,4) en september 2016 (Hellum / Schildwolde 2,1).

¹ Woensdag 21 december 2016 heeft deze zitting plaats gevonden waarin dit spoedverzoek voor een voorlopige voorziening behandeld wordt. Op 5 januari j.l. heeft de Raad van State uitspraak gedaan inzake de spoed procedure. De Raad van State heeft deze zaak verworpen.

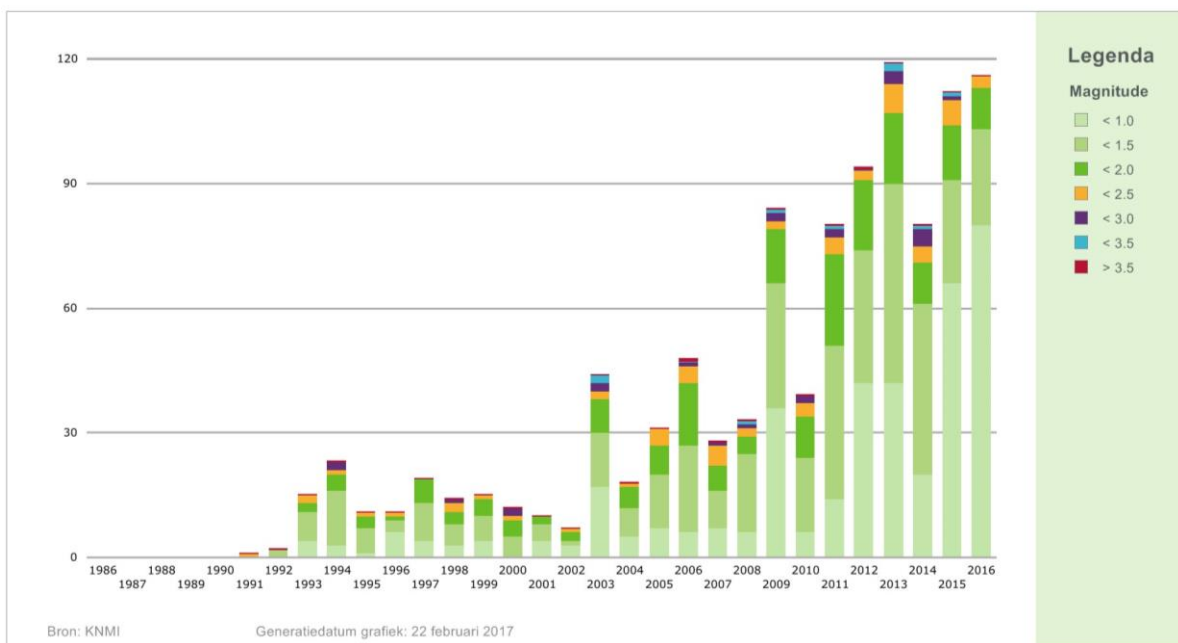
² Tot eind 2016 zijn dit 283 aardbevingen met een kracht van 1,5 of hoger op de schaal van Richter.

Figuur 1. Overzicht aantal aardbevingen vanaf 2012 met een kracht van 2,0 of hoger op de schaal van Richter. Voor 2016 is de periode tot oktober 2016 aangehouden.

Aardbevingenoverzicht per jaar

Het meetnet in de regio is de afgelopen jaren verder uitgebreid, waardoor meer kleinere aardbevingen zijn geregistreerd. In de onderstaande figuur zijn de aardbevingen met een kracht van 2,0 of groter per jaar weergegeven. De figuur vertekent enigszins aangezien voor 2016 slechts 9 maanden zijn meegenomen. Desondanks is het opvallend dat in 2016 slechts twee aardbevingen met een kracht boven 2,0 op de schaal van Richter zijn opgetreden (de derde relevante aardbeving in de periode van de MEI 2016 vond plaats in oktober 2015, zoals bovenstaand vermeld). Het grootste aantal aardbevingen boven 2,0 is in 2013 opgetreden. Op de website van KNMI en op www.nam.nl is een up-to-date overzicht van het aantal aardbevingen te zien. De figuur laat vanaf 2013 een geleidelijk dalende trend zien.

Figuur 2. Overzicht van alle opgetreden aardbevingen in het Groningen-veld (bron www.nam.nl, tot eind 2016)

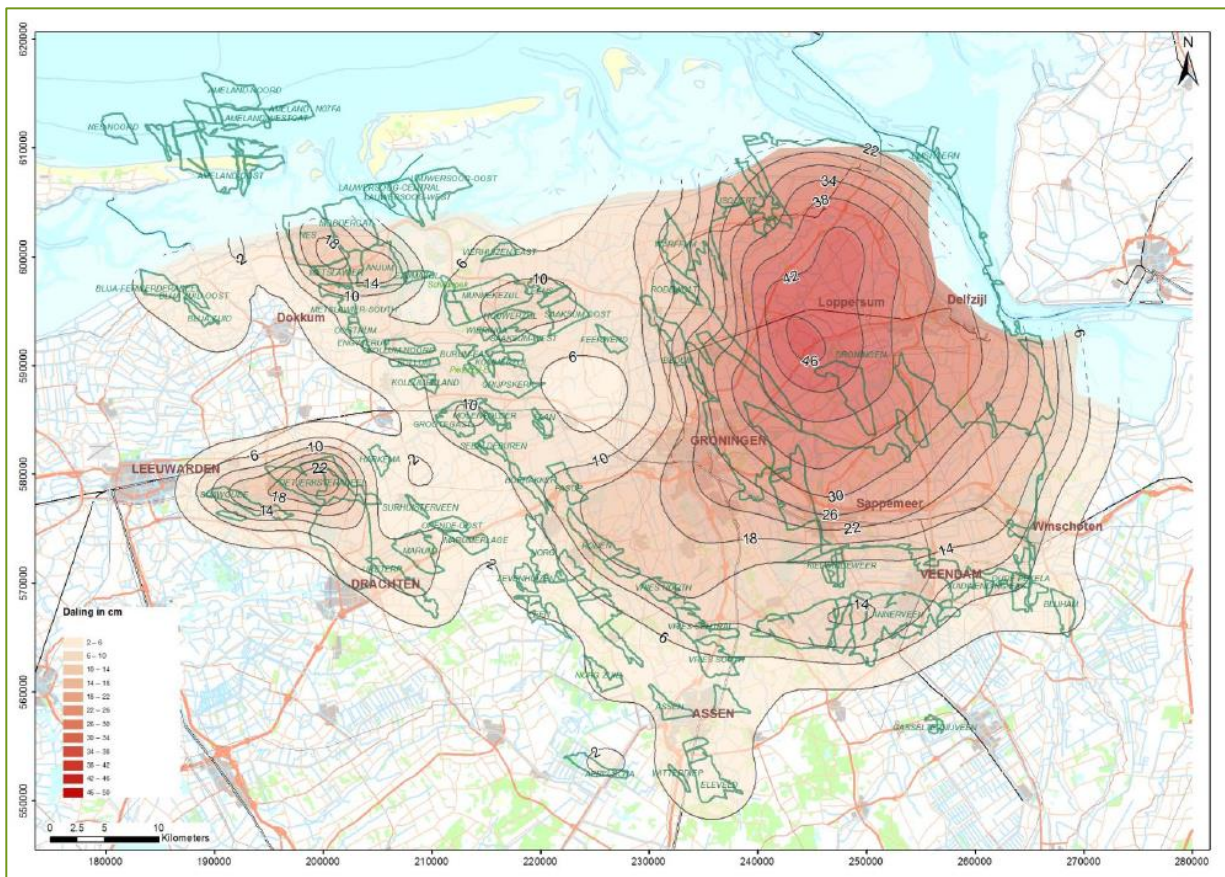
Afbakening aardbevingsgebied

Het Groninger veld bevindt zich grotendeels ten noordoosten van de stad Groningen, op circa 3 km diepte. Het aardbevingsgebied bestaat uit 11 gemeenten en het noordoostelijk deel van de stad Groningen. De gemeenten zijn: Appingedam, Bedum, Delfzijl, De Marne, Eemsum, Loppersum, Slochteren, Ten Boer en Winsum, Hoogezand-Sappemeer en Menterwolde.

2.3 Bodemdaling

De aardgaswinning in Noordoost-Groningen heeft naast aardbevingen tevens geleid tot bodemdaling boven het gasveld. Bodemdaling is een geleidelijk proces dat min of meer gelijkmatig optreedt over het gebied boven de aardgasreservoirs. De huidige bodemdaling door de aardgaswinning bedraagt circa 5 mm per jaar. Het is de verwachting dat uiteindelijk de maximale bodemdaling vanaf 1963 tot heden in het noordoostelijk deel van het aardbevingsgebied ruim 47 cm zal bedragen.

De waterschappen nemen maatregelen om de negatieve gevolgen van de bodemdaling op de waterstand tegen te gaan. In 1984 is de Commissie Bodemdaling ingesteld. De taak van de Commissie is het vast stellen welke maatregelen moeten worden getroffen om schade door de bodemdaling te voorkomen of te compenseren en na te gaan wat daarvan de kosten zijn.

Figuur 3. Bodemdalingsprognose voor 2080 (bron Statusrapport 2015 NAM).

2.4 Sociaaleconomisch profiel

Het aardbevingsgebied ligt in één van de zogenaamde krimpregio's van Nederland, met uitzondering van noordoostelijk deel van de stad Groningen. Op termijn neemt de bevolkingsomvang in het gebied af en verandert de samenstelling (door ontgroening en vergrijzing). Dit heeft invloed op de benodigde voorzieningen en woningen, de leefbaarheid en de sociale samenhang. In het aardbevingsgebied bevinden zich circa 174.000 woningen, waarvan circa 97.000 in de stad Groningen.

3 Vaststellen van overkoepelende doelen

3.1 De opgave voor de regio

De afgelopen jaren hebben meerdere commissies en instanties aangegeven wat er zou moeten gebeuren in het aardbevingsgebied. De adviezen en akkoorden zijn vanuit verschillende invalshoeken opgesteld, gebaseerd op onderliggende doelstellingen, die in elkaars verlengde lijken te liggen. In deze MEI 2016 is getracht deze gemeenschappelijke overkoepelende doelen te benoemen, zodat de ontwikkelingen in het aardbevingsgebied hieraan getoetst kunnen worden. De onderbouwing van de overkoepelende doelen is afkomstig uit de onderstaande adviezen en instanties:

- De provincie Groningen heeft in mei 2013 de commissie Duurzame Toekomst Noordoost Groningen ingesteld (commissie Meijer), met als resultaat het rapport 'Vertrouwen in een duurzame toekomst, Een stevig perspectief voor Noordoost Groningen'.
- Het bestuursakkoord 'Vertrouwen op herstel, herstel van vertrouwen' van 17 januari 2014 bevat de afspraken tussen kabinet, provincie, gemeenten en NAM. In 2015 is hierop een aanvulling gekomen.
- De Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV) heeft begin 2015 haar rapport "Aardbevingsrisico's in Groningen, onderzoek naar de veiligheid van burgers in de besluitvorming over gaswinning (1959-2014)" gepubliceerd.
- In 2015 heeft de adviescommissie 'Omgaan met risico's van geïnduceerde aardbevingen' (commissie Meijdam), advies uitgebracht voor het Ministerie van Economische Zaken, de Nationaal Coördinator Groningen, en het regionaal en lokaal bestuur.
- De Nationaal Coördinator heeft in 2015 vanuit het Ministerie van Economische Zaken zijn opdracht gekregen. In het Meerjarenplan zijn de doelstellingen opgenomen.

De terminologie in de bovenstaande documenten loopt uiteen van doelstellingen, sporen, aanbevelingen, een kernvraag tot een opdracht. Deze zijn gebruikt om, los van de terminologie, te komen tot de overkoepelende doelen.

Commissie Meijer – vertrouwen in een duurzame toekomst

Deze commissie is door de provincie Groningen gevraagd aan te geven, hoe het verlies aan waarde voor burgers, bedrijven en gemeenschappen kan worden hersteld. De vraag is hoe het toekomstperspectief, het imago, de vestigingsvoorwaarden en de belevingskwaliteit voor het gebied duurzaam kunnen worden verbeterd en welke maatregelen daartoe moeten worden genomen.

De commissie stelt een programma voor, met als doelen:

- Herstel van gevoel van veiligheid en toekomstzekerheid bij de inwoners in het gebied;
- Herstel van vertrouwen tussen enerzijds bewoners, ondernemers en bestuurders en anderzijds de Rijksoverheid en NAM;
- Verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving en daarmee van de aantrekkelijkheid en belevingswaarde van het gebied;
- Borgen van een duurzaam economisch toekomstperspectief voor het gebied.

Bestuursakkoord - vertrouwen op herstel, herstel van vertrouwen

In dit bestuursakkoord hebben kabinet, provincie en betrokken gemeenten en NAM overeenstemming bereikt over een programma dat bestaat uit de volgende vier sporen:

- Vergroting van de veiligheid en preventief versterken van huizen en gebouwen;
- Verbetering van de schadeafhandeling en waardevermeerdering;
- Verbetering van de leefbaarheid;
- Verbetering van het economisch perspectief.

De latere aanvulling op het bestuursakkoord begin 2015, beschrijft een nadere invulling en uitbreiding van taken en werkzaamheden om het bovenstaande te realiseren. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de 'akkoord-maatregelen'.

OvV - Aardbevingsrisico's in Groningen

De OvV heeft op eigen initiatief onderzoek gedaan naar de mate waarin veiligheid van burgers is meegenomen in de besluitvorming over aardgaswinning door het Ministerie van Economische Zaken en NAM. Dit leidt tot onder meer de volgende aanbevelingen:

- *“Versterking van het veiligheidsbelang en maatschappelijke impacts in besluitvorming over activiteiten in de diepe ondergrond.*
- *Als uitgangspunt nemen dat complexe en onzekere risico's inherent zijn aan die activiteiten en daarover communiceren met burgers.”*

Commissie Meijdam – Omgaan met risico's van geïnduceerde aardbevingen

De Commissie Meijdam is in het voorjaar van 2015 ingesteld om de Minister van Economische Zaken te adviseren over hoe moet worden omgegaan met risico's van de door menselijk handelen veroorzaakte aardbevingen, over veiligheidsnormen en over de aanpak van versterking van woningen en andere bouwwerken. De kernvraag heeft betrekking op het omgaan met risico's:

“Wat is een acceptabel risiconiveau, als gevolg van de aardgasbevingen, om de (Groningse) samenleving aan bloot te stellen?”.

Opdracht Nationaal Coördinator Groningen

De NCG is een samenwerking van de twaalf Groninger gemeenten in het aardbevingsgebied, de provincie Groningen en de Rijksoverheid. Hans Alders geeft leiding aan dit samenwerkingsverband. Hij is op 1 juni 2015 benoemd voor een periode van 5 jaar. De opdracht van Nationaal Coördinator Groningen luidt:

“Verbeteren van de schadeafhandeling en concrete maatregelen voor het bouwkundig en preventief versterken van woningen, monumenten en andere gebouwen. In combinatie daarmee het energetisch verbeteren van woningen. En het verbeteren van de leefbaarheid in de dorpen en maatregelen voor de versterking van de economie.”

Deze opdracht werkt de NCG uit in zijn meerjarenprogramma 'Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen 2017 – 2021'.

3.2 Overkoepelende doelen

In de genoemde adviezen en akkoorden zijn randvoorwaarden voor de burgers en ambities voor het gehele gebied benoemd. Om te kunnen bepalen of in de huidige situatie en met de nu uitgevoerde maatregelen deze randvoorwaarden en ambities realiseerbaar zijn, is getracht ze in de vorm van overkoepelende doelen expliciet te maken en daarmee toetsbaar. Onderstaand is een overzicht gegeven

van zes overkoepelende doelen, gebaseerd op de bovengenoemde adviezen en akkoorden. Dit biedt een referentiekader voor de maatschappelijke effecten:

■ **Vergroten veiligheid in het gebied**

Dit betreft de fysieke veiligheid maar ook het gevoel van veiligheid, dus volgens de uitgebreide definitie van veiligheid zoals de OvV hanteert. Bewoners moeten zich veilig voelen in de eigen woonomgeving. Hierbij wordt er van uitgegaan dat beiden (evenredig) verbeterd moeten worden. Bij de besluitvorming rondom gaswinning zal hiervoor het veiligheidsbelang versterkt moeten meewegen.

■ **Effectieve maatregelen voor gebouwen**

De aardbevingen hebben gevolgen voor gebouwen. Bewoners en gebruikers moeten zo min mogelijk last hebben van de aanpak. Dit houdt in:

- Schadeafhandeling efficiënt en goed gecommuniceerd;
- Waardevermeerdering door het energetisch verbeteren van woningen;
- Preventief bouwkundig versterken daar waar nodig.

■ **Verbeteren leefbaarheid en belevingskwaliteit**

Deze doelstelling is breder dan alleen het beperken van de gevolgen van aardbevingen. Ook de gevolgen van krimp, zoals de afname van voorzieningen in de dorpen, speelt mee. Leefbaarheid heeft betrekking op de buurt en wijk, maar ook op de gemoedsrust van de bewoners.

■ **Verbeteren economie, economisch perspectief, imago**

Het gebied heeft te kampen met krimp en de gevolgen van de economische crisis. De investeringen in het gebied als gevolg van de aardbevingen, moeten leiden tot een economische impuls en meer werkgelegenheid, zodat het sociaaleconomisch perspectief verbetert. Doel is ook een betere balans in het aardbevingsgebied tussen lusten en lasten van de aardgaswinning.

■ **Toekomstzekerheid bieden**

De aardbevingen hebben geleid tot onzekerheid in het gebied. Het is de vraag of de aardbevingen blijven, dan wel minder zwaar of juist zwaarder worden. Deze doelstelling benadrukt het belang dat de bewoners zicht hebben op wat ze kunnen verwachten in de toekomst, zodat ze hun eigen beslissingen daarop kunnen baseren. Dit geldt niet alleen wat betreft aardbevingen, maar in bredere zin voor aspecten zoals wonen, werk, inkomen, leefomgeving.

■ **Herstel van vertrouwen tussen partijen**

Op de langere termijn kan alleen een duurzame situatie ontstaan als de verschillende partijen en instanties onderling en met de bewoners in een sfeer van vertrouwen kunnen verder gaan.

4 Gebeurtenissen na de MEI 2015

In de MEI 2015 zijn aanbevelingen opgenomen met betrekking tot het verbeteren van maatregelen, voorstellen voor aanvullend onderzoek en voorstellen voor monitoring. Onderstaand wordt aangegeven hoe de uitwerking hiervan is opgepakt.

Bij de aanbevelingen is niet aangegeven wie de verantwoordelijkheid zou moeten nemen voor de uitvoering. Die kan bij NAM liggen, maar ook bij andere instanties, zoals het CVW, NCG of overheden. De MEI 2015 benadrukte het belang te komen tot een heldere rolverdeling tussen de verschillende organisaties. Het proces om te komen tot duidelijke taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden is nog niet volledig afgerond. De noodzaak van die heldere rolverdeling is daarmee ook nu in de MEI 2016 een aanbeveling.

Overzicht doorgevoerde aanbevelingen bij de maatregelen

In het gebied is een breed maatregelenpakket van toepassing. Deze maatregelen worden regelmatig geëvalueerd en waar nodig en mogelijk bijgesteld. Zo worden er vanuit het NAM Leefbaarheids- en duurzaamheidsprogramma periodiek klanttevredenheidsonderzoeken uitgevoerd. Ook worden er op basis van trends, gesprekken met bewoners, gemeenten en bewonersonderzoeken aanvullende kaders ontwikkeld voor dit programma (openstelling voor mediaprojecten, kader voor planontwikkeling, kader voor musea, pilotkader voor voorzieningen). Bij het bouwkundig versterken is de NCG inmiddels gestart met het werken vanuit gebiedsteams en met casemanagers. De eerste ervaringen voor het versterken zijn opgedaan met de pilot in de gemeente Loppersum voor de 'Jarino' woningen en Sjuumerweg, inclusief het tijdelijk verhuizen van bewoners naar de in dit jaar neergezette 'tijdelijke wisselwoningen' (Project 43).

Andere nieuwe initiatieven:

- Er zijn opleidingen ontwikkeld door het EPI-kenniscentrum, met als doel de communicatie, inlevingsvermogen en klantvriendelijkheid van inspecteurs richting de bewoners te vergroten, één van de aanbevelingen uit de MEI 2015.
- BuildinG in Groningen is opgestart, de eerste geavanceerde proeftuin waar innovatieve ideeën voor aardbevingsbestendig, levensloopbestendig en energiezuinig bouwen ontwikkeld kunnen worden.
- Het CVW heeft veel inzet gepleegd om de effectiviteit van het schadeherstel te verhogen, inclusief het ontzorgen van bewoners.
- Het platform Vlink ziet toe op kennisontwikkeling en -deling op het gebied van veiligheid bij aannemers die schade herstellen en bouwkundig versterken.
- Er is in samenwerking met bestuurlijke en maatschappelijke stuurgroepen (voorheen de Dialoogtafel) een nieuw schadeprotocol ontwikkeld.
- De NCG is een pilot gestart met het opkopen van woningen.
- De nieuwbouwinnovatieregeling heeft geleid tot nieuwe technieken en ideeën voor het aardbevingsbestendig bouwen.
- Met financiële steun vanuit de Economic Board Groningen (EBG) zijn inmiddels de eerste businessplannen van ondernemers gerealiseerd. Samen met ondernemers en experts wordt gewerkt aan 5G internet voor de regio.
- De CVW heeft de 'rode knop' geïntroduceerd voor bewoners die een onveilige situatie willen melden.
- Stut en Steun, een steunpunt voor bewoners voor vragen over het proces rondom hun schademelding, schadeafhandeling en het veiliger maken of het bouwkundig versterken van hun woning is van start gegaan.

- Er zijn Arbiters Aardbevingsschade aangesteld, om tot een onafhankelijk oordeel te komen, indien bewoners en CVW er niet onderling uitkomen.

De aanbeveling die niet specifiek op een maatregel was gericht, maar meer algemeen, betreft het verbeteren van de communicatie, het informeren en het bieden van duidelijkheid. Dit is gericht op het verminderen van onzekerheid en daarmee op het verminderen van impacts zoals overlast, het gevoel van onmacht en de gezondheid en kwaliteit van leven. Hier is door alle betrokkenen veel inzet op geweest, met vele informatieavonden vanuit NCG, verbetering van websites van NAM en CVW, voorlichting en training.

Gemeenten maakten zich zorgen om hun capaciteitsprobleem bij een efficiënte uitrol van de maatregelen en krijgen inmiddels vanuit de (rijks)overheid een extra toelage om dit te financieren. De roep om duidelijkheid over rollen, verantwoordelijkheden en bevoegdheden in het veld (NCG, CVW, provincie, gemeenten en NAM) was duidelijk aanwezig. Hier zit nog veel dynamiek, wat voor de bewoners niet altijd tot helderheid leidt. De NCG heeft zijn meerjarenprogramma gepubliceerd en neemt in toenemende mate een regierol. NAM komt meer op afstand te staan. De Dialoogtafel is opgeheven, in plaats daarvan zijn er nu de Maatschappelijke en Bestuurlijke Stuurgroep.

Aanvullend onderzoek onder bewoners

In de MEI 2015 zijn leemten in kennis geconstateerd op vooral de terreinen gezondheid, het gevoel van onmacht en leefbaarheid. Het afgelopen jaar is een aantal structurele onderzoeken gestart vanuit verschillende kennisinstituten met veel aandacht voor de bovengrondse effecten. Daar waar jaren veel geïnvesteerd is in onderzoek voor de ondergrond, ontstaat er nu meer inzicht in de maatschappelijke effecten. Hierdoor is in de MEI 2016 naast de reguliere monitoringsgegevens veel meer informatie beschikbaar gekomen over de vraag hoe de bevolking de aardbevingsproblematiek ervaart.

Rijksuniversiteit Groningen (RUG) - KADO

De RUG heeft het Kenniscentrum Aardbevingen en Duurzame Ontwikkeling (KADO) opgericht, waarin vanuit verschillende disciplines onderzoek wordt geïnitieerd in de regio. Samen met bewoners is een onderzoeksagenda voor bovengrondse effecten opgesteld. Daarnaast doet de RUG al enige jaren onderzoek naar de perceptie van aardbevingen in dit gebied. In 2013 en 2014 zijn bewoners bevraagd, eind 2016 is de volgende ronde gestart.

Rijksuniversiteit Groningen (RUG) - Gronings Perspectief

Gronings Perspectief is een meerjarig onderzoek naar gezondheid, veiligheidsbeleving en toekomstperspectief van bewoners in de 23 Groninger gemeenten. De opdrachtgever is de NCG. Het onderzoek wordt door de Rijksuniversiteit Groningen uitgevoerd, in samenwerking met de afdeling Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Groningen en de GGD Groningen. Dit jaar zijn reeds drie rondes enquêtes onder bewoners uitgezet, twee tussenrapportages verschenen en een wetenschappelijk rapport.

OTB/TU Delft met CMO Stamm (afgekort als het OTB onderzoek, OTB is onderdeel van de Faculteit Bouwkunde van de TU Delft)

In de periode april tot en met december 2015 is onderzoek gedaan naar de woningmarkt en de effecten van de aardbevingen op woonbeleving en leefbaarheid, aangezien dit de keuzes van bewoners op de woningmarkt kan beïnvloeden. Het onderzoek is uitgevoerd door middel van enquêtes bij de bewoners van de 9 gemeenten in het kerngebied (Appingedam, Bedum, Delfzijl, De Marne, Eemsum, Loppersum, Slochteren, Ten Boer en Winsum). In dit gebied bevinden zich circa 53.000 huishoudens. Er zijn ruim 19.000 inwoners uit de 9 gemeenten van het onderzoeksgebied uitgenodigd om in het onderzoek te participeren. In totaal hebben 4.260 personen een vragenlijst ingevuld.

GGD gezondheidsmonitor

In het najaar van 2016 is de vierjaarlijkse landelijke gezondheidsmonitor van de GGD uitgevoerd. Om de mogelijke gevolgen op de gezondheid van bewoners structureel in beeld te brengen, heeft de GGD in de monitoring voor de provincie Groningen specifieke aandacht voor de mogelijke gevolgen van aardbevingen. De resultaten worden medio 2017 verwacht.

Onderzoeken naar waardedaling en de woningmarkt

Op dit thema was in 2015 al veel informatie bekend, maar nog geen consensus. Diverse universiteiten hebben het afgelopen jaar aanvullend onderzoek gedaan naar de mate waarin waardedaling bij woningen plaatsvindt. Nog steeds verschillen de methodieken en datasets onderling, toch zijn de bevindingen redelijk eenduidig, met uitzondering van één onderzoeker.

Monitoring

In de MEI 2015 is voorgesteld een aantal aanvullende parameters te monitoren. Er was verdieping wenselijk evenals een koppeling van gegevens, zoals schademeldingen, overlast, media, economische gevolgen, geografisch onderscheid, veranderingen in tijd, mogelijk letsel bij bouwkundig versterken/herstel en uithuisplaatsingen. Het CVW werkt nu aan optimalisering van de monitoring op hun werkzaamheden (schadeherstel en bouwkundig versterken). Ook rapporteert de NCG sinds begin dit jaar elk kwartaal over een breed scala aan indicatoren.

5 Maatschappelijke effecten 2016

5.1 Methodiek

De maatschappelijke effecten worden in beeld gebracht aan de hand van dezelfde acht thema's als bij de MEI 2015. Het eerste thema beschrijft de fysieke schade door aardbevingen, inclusief de omvang, spreiding en de herhaalschades. Het tweede thema heeft betrekking op veiligheid, waarin mogelijk letsel wordt opgenomen, het gevoel van (on)veiligheid en de veiligheidsrisico's voor de komende jaren. In het verlengde van beide voorgaande thema's komt het thema overlast, met de maatschappelijke gevolgen van de schade en het proces van schadeherstel. De thema's onmacht, gezondheid en kwaliteit van leven hebben betrekking op de beleving, emoties en gezondheid van de betrokkenen over de eigen situatie, de omgeving en gevolgen op persoonlijk vlak. Tot slot zijn er twee thema's met een meer economische insteek; de waardeontwikkeling van onroerend goed en de economische gevolgen voor zowel de regio als op nationaal niveau.

Tabel 1: Overzicht van acht thema's van maatschappelijke effecten

Thema van maatschappelijke effecten	Toelichting
1. Schade aan gebouwen en infrastructuur	Fysieke schade aan gebouwen en infrastructuur (particulier en maatschappelijk).
2. Veiligheid	Technische veiligheid van bewoners, inclusief het aantal gewonden bij aardbevingen en bij herstelwerkzaamheden, de kans op fysiek letsel in de toekomst, en het gevoel van veiligheid bij inwoners.
3. Overlast	Overlast door bevingen, bodemdaling of uitvoering van maatregelen en gerelateerde procedures.
4. Gezondheid	Geestelijke en fysieke gesteldheid van inwoners.
5. Onmacht	Gevoel van onmacht, onrust, verliezen van grip, zelfredzaamheid, keuze- en bewegingsvrijheid, vertrouwen in autoriteiten.
6. Kwaliteit van leven	De gevolgen voor leefbaarheid, sociale cohesie, culturele identiteit, imago regio.
7. Waardeontwikkeling onroerend goed	Waardeontwikkeling van onroerend goed (particulier en maatschappelijk).
8. Economische gevolgen	De economische gevolgen op regionaal en nationaal niveau. De invloed op lokale werkgelegenheid bij het uitvoeren van benodigde maatregelen.

De acht thema's geven samen een zo compleet mogelijk beeld. In werkelijkheid zijn de thema's aan elkaar gerelateerd of beïnvloeden elkaar. Onmacht is bijvoorbeeld een mogelijke veroorzaker van stress. De effecten worden door betrokkenen verschillend ervaren, mede afhankelijk van waar in het gebied men woont, hoe lang effecten al optreden en persoonlijke omstandigheden.

Maatgevend voor de MEI 2016 is de situatie in begin oktober 2016 (periode 1 oktober 2015 tot 1 oktober 2016). Daarbij wordt bekeken of er sprake is van verbetering of achteruitgang op de thema's ten opzichte van de bevindingen in de MEI 2015.

De thema's worden in beeld gebracht aan de hand van publieke bronnen, informele bronnen en mediaberichten. Hierbij is getracht zoveel mogelijk publieke bronnen te gebruiken en aan te vullen met de beelden en voorbeelden uit informele bronnen en mediaberichten.

Publieke bronnen

De informatie is afkomstig uit publiek beschikbare rapportages, waarin aspecten van (een van) de acht thema's zijn onderzocht. De volledige bronnenlijst is opgenomen in bijlage 2. Daarnaast vormen de monitoringsgegevens van de NCG, CVW en NAM een belangrijke bron van informatie.

Informele bronnen

Naast deze formele bronnen heeft, evenals bij de MEI 2015, een toetsing van bevindingen plaatsgevonden bij verschillende betrokkenen in het gebied. Er worden regelmatig gesprekken gevoerd met bewoners in het gebied. Dat varieert van gerichte één-op-één gesprekken, keukentafelgesprekken, gesprekken via de maatregelen of via de klachtenprocedure. Daarnaast is er begin november 2016 een bijeenkomst geweest met medewerkers van NAM, Royal HaskoningDHV en Gasunie, die in het aardbevingsgebied wonen en de gevolgen persoonlijk ervaren. Deze gesprekken geven duiding en inkleuring van de bevindingen.

Mediaberichten

De mediaberichten zijn toegevoegd aan de formele en informele bronnen omdat ze soms heel specifieke situaties beschrijven, die als voorbeeld kunnen dienen voor de effecten van aardbevingen in het gebied. De onderzoekers hebben een selectie gemaakt uit de mediaberichten, zonder compleetheid te pretenderen. Daarnaast zijn mediaberichten opgenomen die beschrijven hoe besluiten of gebeurtenissen zijn weergegeven in de media, ter illustratie van de publieke discussie rond aardbevingen. Ook hier is niet gestreefd naar compleetheid en sommige berichten blijken mogelijk niet of deels correct. Deze zijn toch opgenomen als voorbeeld van het beeld dat de bewoners via de media krijgen.

Deze verschillende informatiebronnen geven samen een zo compleet en realistisch mogelijk beeld van de effecten. In dit hoofdstuk wordt per thema kort de situatie in oktober 2015 geschetst, vervolgens de nieuwe informatie tot oktober 2016, met daar waar mogelijk vergelijking van beide situaties. Ook wordt ingegaan op de voor dat thema relevante mitigerende maatregelen, en worden conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan.

5.2 Schade veroorzaakt door de aardbevingen

Bij het thema schade wordt ingegaan op het aantal schademeldingen en de afhandeling van de schademeldingen. Onderstaande gegevens zijn consistent met de informatie zoals gepresenteerd in het derde kwartaaloverzicht van de NCG. Niet alle informatie is overgenomen, voor een compleet overzicht wordt daarom verwezen naar de 3^e NCG rapportage (NCG, 2016).

5.2.1 Omschrijving thema schade

Bij het thema schade wordt ingegaan op de al opgetreden schade. Onder gebouwen vallen naast de aanwezige woningen in het gebied ook gebouwen met een publieksfunctie, commerciële en industriële gebouwen, agrarische bedrijfsgebouwen en cultureel erfgoed. Infrastructuur die mogelijk gevoelig is voor schade door aardbevingen zijn waterkeringen, transportleidingen (bijvoorbeeld voor chloor en gas) en bovengrondse hoogspanningsleidingen. Ook mogelijke effecten op wegen en fietspaden worden hierbij meegenomen. De maatschappelijke gevolgen van de schades in de zin van overlast en dergelijke worden behandeld onder de andere thema's.

5.2.2 Bevindingen MEI – 2015

Vanaf augustus 2012 tot november 2015 zijn ruim 53.700 schademeldingen aan gebouwen bij de NAM en na oprichting het CVW binnen gekomen. Vanaf 2012 stijgt ieder jaar het aantal schademeldingen. Daarbij is het beeld dat meldingen van scheuren en relatief beperkte schade snel en goed worden afgehandeld, maar complexe schades (te) traag. Men geeft ook aan dat de keuze voor zelf schade herstellen of via CVW veelal financieel gedreven is. Verder hebben bewoners de indruk dat inspecteurs terughoudend zijn in het toekennen van type A schades (volledig door aardbevingen ontstaan).

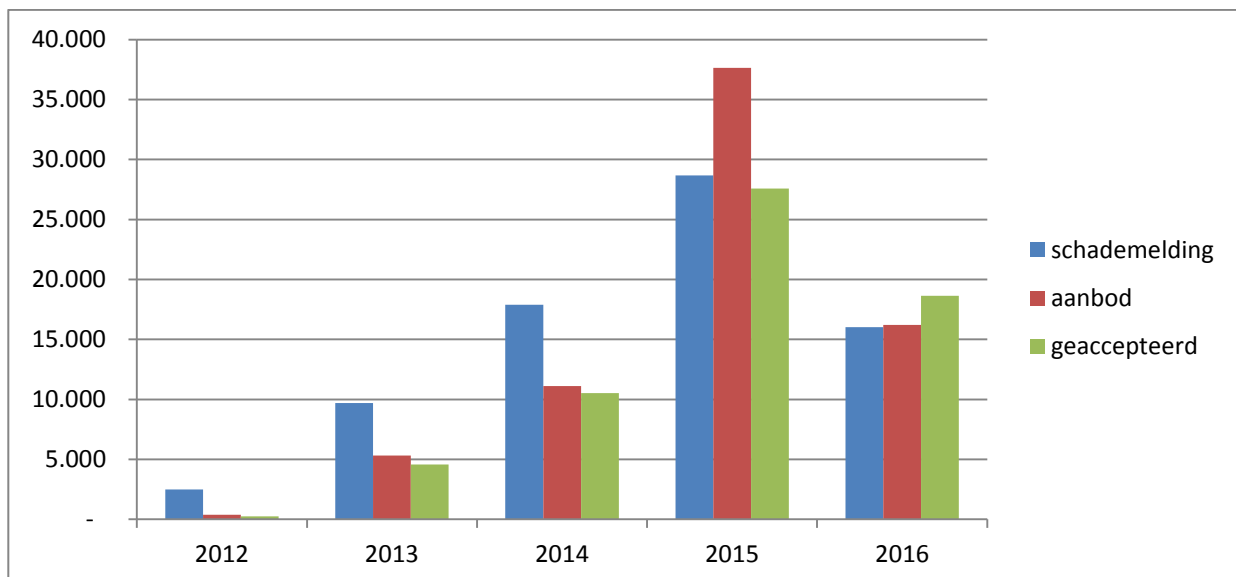
5.2.3 Nieuwe inzichten en bevindingen 2016

Schademeldingen woningen

Aantal schademeldingen lijkt in 2016 af te nemen – informatie van www.nam.nl

Vanaf augustus 2012 tot oktober 2016 (week 39) zijn circa 74.800 schademeldingen binnen gekomen. Hiervan heeft ongeveer 94% een aanbod voor schadeherstel gekregen (in totaal ruim 70.600). Het aanbod is geaccepteerd door ruim 61.500 van de schademelders (ruim 87% van de aanbiedingen). In ongeveer 10% van de gevallen vindt er een contra-expertise plaats. In figuur 4 is dit per jaar aangegeven.

Doordat er tijd zit tussen een schademelding, het eventuele aanbod van het schadebedrag en de acceptatie, kan het voorkomen dat er in een jaar vaker een aanbod wordt gedaan dan het aantal schademeldingen. De figuur maakt zichtbaar dat het aantal schademeldingen een piek heeft bereikt in 2015, maar in 2016 lijkt af te nemen. De informatie over 2016 is nog niet compleet, het betreft een periode van negen maanden. Gezien de trend van de eerste negen maanden en de afname in het aantal aardbevingen met een kracht groter dan 2,0, ligt het voor de hand te verwachten dat in 2016 het aantal schademeldingen lager zal zijn dan in 2015.

Figuur 4. Overzicht aantal schademeldingen vanaf 2012 met afhandeling. [bron www.nam.nl].

Aantal woningen met schademelding per regio

CVW houdt het aantal schademeldingen bij, inclusief het aantal herhaalde schademeldingen en de uitgekeerde bedragen voor schadeherstel. In het overzicht van tabel 2 is de stand bijgewerkt tot 12 oktober 2016. Doordat er meerdere schademeldingen per woning kunnen voorkomen, is het totaal aantal schademeldingen (74.800) groter dan het aantal woningen met schademelding (56.000).

Uit het overzicht blijkt dat de toename van schademeldingen in de gemeente Loppersum en het overige kerngebied redelijk gelijk op gaat. In de stad Groningen is een sterke stijging te zien (ruim 50%), terwijl in de randgemeenten de grootste stijging is opgetreden (ruim 60%). In absolute zin bedragen de schademeldingen in de randgemeenten circa 5% van alle schademeldingen.

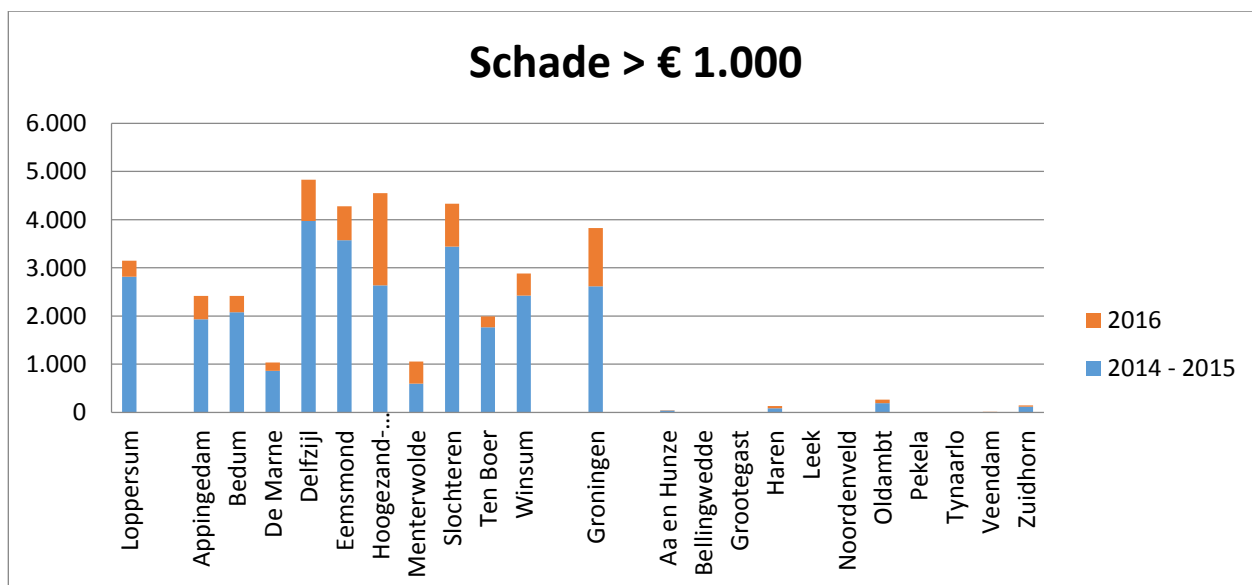
Tabel 2. Overzicht van schademeldingen per deelgebied. [bron CVW]

Deelgebieden	Aantal woningen in het deelgebied	Woningen met schademelding (tot november 2015)	Woningen met schademelding (tot oktober 2016)	Toename
Gemeente Loppersum	4.619	3.200	3.686	486 (15%)
Overig kerngebied	72.171	32.900	39.761	6.861 (21%)
Gemeente Groningen	97.031	6.280	9.510	3.230 (51%)
Randgemeenten		1.861	3.022	1.161 (62%)
Totaal		44.241	55.979	11.738 (27%)

Herhaalde schademeldingen

Voor een deel van de woningen is al meerdere keren een schademelding ingediend. In de gemeenten Loppersum en Slochteren is het percentage herhaalde schademeldingen ruim 25% en voor Ten Boer ruim 20%. Uit de statistieken blijkt dat er 49 woningen zijn waar 5 keer of vaker schademeldingen zijn ingediend (waarvan 12 woningen in Hoogezand-Sappemeer).

In het gehele aardbevingsgebied (11 gemeenten en het noordoosten van de stad Groningen) is het aantal woningen met meervoudige schademeldingen gestegen van ongeveer 8.500 eind 2015 naar 13.500 begin oktober 2016. Binnen de 11 gemeenten van het aardbevingsgebied (dus exclusief de stad Groningen) is daarmee het percentage woningen met meervoudige schademeldingen gestegen van 10% (MEI 2015) naar 16% per begin oktober 2016.

Figuur 5. Overzicht aantal adressen per gemeente met schademelding en toekenning (waarde groter dan € 1.000), periode tot begin oktober 2016.

Classificatie van de gemelde schades

Bij schade-inspectie geeft de inspecteur aan of de geconstateerde schade in zijn geheel toe te rekenen is aan een aardbeving (klasse A), is ontstaan/verergerd door andere oorzaken en is verergerd door een aardbeving (klasse B) of geen relatie heeft met een aardbeving (klasse C). In 2016 neemt het aantal schades in de klasse C toe, terwijl er minder klasse A- en B-schades voorkomen. De oorzaak hiervan is op voorhand niet duidelijk.

Toegekende schadebedragen

In figuur 5 is een overzicht per gemeente gegeven, waarbij te zien is waar de schademeldingen met schade groter dan € 1.000 zich bevinden (ruim 36.500 woningen). De figuur geeft aan dat ook in de rand rondom het aardbevingsgebied woningen met schades boven € 1.000 voorkomen: 587 woningen. De overgrote meerderheid ligt binnen het aardbevingsgebied.

Om een beeld te krijgen van de maatschappelijke effecten, is het niet alleen van belang het totaal aantal schademeldingen per gemeente weer te geven, maar tevens per gemeente het percentage woningen met erkende schade. In de gemeenten Loppersum, Ten Boer, Eemsmond en Slochteren is bij circa 70% van de woningen schade erkend. In Appingedam, Delfzijl en Winsum hebben meer dan 40% van de woningen (erkende) schade.

Monumenten

Het programma Veilig Erfgoed van de Rijksdienst registreert zoveel mogelijk schadegevallen aan rijksmonumenten in de Database Incidenten Cultureel Erfgoed, DICE. Uit het DICE zijn gegevens beschikbaar tot half januari 2016. Hieruit blijkt dat 253 geregistreerde rijksmonumenten zijn beschadigd als gevolg van de aardbevingen. Hieronder bevinden zich kerkelijke gebouwen, boerderijen, woonhuizen, molens en andere gebouwen. In de praktijk ligt dit aantal mogelijk hoger, omdat niet alle schadegevallen worden gemeld bij de Rijksdienst.

Uit cijfers over 2015 van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed blijkt dat bijna alle monumenten in het aardbevingsgebied schade hebben ondervonden, als gevolg van de aardbevingen. Deskundigen verwachten dat het op termijn niet zal lukken alle monumenten te behouden.

Infrastructuur en industrie

Er zijn tot nu toe geen meldingen van schades aan infrastructuur of industrie. Het blijft van belang preventief onderzoek te doen naar mogelijke risico's. SBE (Samenwerkende Bedrijven Eemsdelta) begeleidt onafhankelijke onderzoeken naar de aardbevingsbestendigheid van industriële installaties in de Eemsdelta. Hiervoor hebben Deltares en TNO op verzoek van het ministerie van Economische Zaken een advies gemaakt. Ingenieursbureaus kunnen met dit advies het effect van aardbevingen op bedrijven in de industriegebieden Delfzijl en Eemshaven bepalen.

Herstellen of uitbetalen?

In de kwartaalrapportages van de NCG (tweede en derde kwartaal 2016) wordt voor het schadeherstel gemeld dat van het totaal aantal toegekende schades (totaal 5.476) door 1.017 bewoners gebruik is gemaakt van de CVW aannemers (circa 19%). 625 bewoners hebben gekozen voor een eigen aannemer. Samen hebben 1.642 bewoners het uitbetaalde bedrag aantoonbaar gebruikt voor herstel van de woning (circa 30%).

Tabel 3. Overzicht inzet compensatiegelden bij erkende schades, Q2 van 4 april tot en met 3 juli en Q3 van 4 juli tot en met 2 oktober 2016. [bron NCG kwartaalrapportage 2016, Q2 en Q3]

	Aantallen Q2	Aantallen Q3
Totaal afgehandelde meldingen	3.334	2.142
Aantal meldingen waarbij gekozen is voor herstel	1.018	624
Waarvan herstel door aannemer CVW	620	397
Waarvan herstel door eigen gekozen aannemer	398	227
Aantal meldingen waar gekozen is voor uitbetaling	2.316	1.518

Schadeherstelprocedure

Aantal schadeherstelacties, in 3% van de gevallen meer dan € 25.000

Schadeherstelacties variëren van kleinschalige reparaties tot grootschalige ingrepen. Voor 35% is het vastgestelde bedrag kleiner dan € 3.000. De grootste groep schadevergoedingen zit tussen € 3.000 en € 25.000, in totaal 41%. Dat betekent dat voor 76% van de schadegevallen de schadevergoeding lager is dan € 25.000. Hogere schadevergoeding vanaf € 25.000 komt voor bij 2%. Voor 22% van de schademeldingen tot september 2016 is geen schadebedrag toegekend. Mogelijk doordat de procedure nog niet is afgerond, bijvoorbeeld vanwege een contra expertise.

Klachten over schadeafhandeling

Klachten met betrekking tot de schadeafhandeling worden geregistreerd bij NAM, CVW en bij de Onafhankelijke Raadsman.

Het CVW houdt de bewonerstevredenheid bij op zijn website. Daaruit blijkt dat de bewoners het CVW sinds begin 2015 een gemiddelde score van 6,6 geven voor de algemene tevredenheid. Daarbij is een onderverdeling gemaakt naar verschillende stappen, waarbij schadeherstel het beste scoort met een 8,2, terwijl voor de rapportage van de schade-expertise een score van 5,7 wordt gegeven. CVW scoort tussen 5,7 en 5,8 op punten zoals ontzorgen, objectiviteit en inlevingsvermogen. Toegankelijkheid en goed reageren op signalen scoren respectievelijk 6,9 en 6,7.

De Onafhankelijke Raadsman meldt in zijn jaarverslag over 2015 dat er 319 meldingen zijn geregistreerd, waarvan 267 betrekking hadden op een klacht over schadeafhandeling of bouwkundig versterken. 55% van de mensen die een klacht hebben ingediend, beklaagt zich over gebrekkige communicatie van NAM of CVW. Deze klachten hangen vaak samen met lange afhandelingstermijnen (45% van de klachten, deels overlappend met de 55% van gebrekkige communicatie).

Informatie uit informele bronnen

Relatie bevingen en schademeldingen

De relatie tussen schademeldingen en aardbevingen is niet altijd evident. Bewoners geven aan dat mensen zich niet altijd bewust zijn van de schade aan de woning. Soms gaat men pas goed kijken als blijkt dat de burens schade hebben gemeld. Het kan ook zijn dat de schade niet direct zichtbaar is, achter een groot meubel, behang of in een minder toegankelijk deel van het huis. Na het constateren van de schade wachten bewoners soms tot een moment dat het hen goed uitkomt om deze te melden, omdat men opziet tegen de overlast of men spaart schades op. Daarnaast denkt men dat sommige schade pas na verloop van tijd optreedt, het kost tijd voordat de woning weer stabiel is geworden. Als gevolg van deze omstandigheden komen schademeldingen vaak pas later binnen na een aardbeving. Ook was (het aflopen van) de waardevermeerderingsregeling voor bewoners een stimulans om schade te melden. De piek aan schademeldingen in 2015 zou te maken kunnen hebben met het stoppen van de

waardevermeerderingsregeling³. Om nog in aanmerking te komen voor deze regeling lijken veel mensen eind 2015 en in januari 2016 nog een claim ingediend te hebben.

Procedure schadeherstel

Bewoners kiezen regelmatig voor uitbetaling van de schadebedragen. De klankbordgroep geeft als reden: in plaats van al het geld uit te geven aan de formele schadeherstelbedrijven, kunnen je het zelf regelen voor aanzienlijk lagere kosten, of meer laten doen voor het zelfde geld. Het extra bedrag wordt door sommigen ook gezien als een vorm van compensatie voor de geleden overlast. Ook heeft men dan het gevoel meer de regie in eigen hand te hebben. Volgens de gesproken bewoners wordt het geld over het algemeen wel besteed aan schadeherstel. Er is onbegrip over hoge overige kosten ('overhead') voor relatief klein schadeherstel. Het proces bij kleine schades zou soepeler moeten kunnen, volgens bewoners. Ook geven bewoners aan dat zij verschil ervaren in de beoordeling van scheuren die volgens hen identiek zijn, dat er dikke en soms onbegrijpelijke schaderapporten worden geproduceerd, die vervolgens in veel gevallen als C-schade worden afgedaan. Dit leidt tot frustratie en irritatie. De mogelijkheden die het CVW biedt om mensen te ontzorgen (bijvoorbeeld bij het verplaatsen van spullen, schoonmaken achteraf) zijn niet erg toegankelijk, je moet je best doen om daar gebruik van te kunnen maken, zo blijkt uit gesprekken met bewoners.

Er is volgens de bewoners onduidelijkheid over de mogelijkheid of je nu wel of niet je eigen aannemer kunt kiezen. Bewoners schakelen graag hun eigen aannemer in bij schadeherstel. Zij kennen het huis en de klant. Dat dit niet altijd mogelijk is, wordt als vervelend en onnodig ervaren. Ook geven ze voorbeelden van langslpende kwesties, zonder dat het de bewoner duidelijk is waarop het wachten is. Dit leidt tot onbegrip en onmacht.

5.2.4 Maatregelen

Onderstaand worden de maatregelen beschreven die betrekking hebben op schade en schadeafhandeling. De belangrijkste maatregel is de schadeafhandeling van woningen door CVW. Deze is hierboven beschreven bij de paragrafen over schade en schadeprocedure. De overige maatregelen worden hieronder benoemd.

Taskforce Complexe Gevallen

In 2014 heeft NAM een speciale Taskforce opgericht om complexe gevallen af te handelen. Het gaat dan onder meer om hoge schadebedragen, grote panden, monumenten, bedrijven-aan-huis, funderingsschade, schade op schade, multi-causale schade.⁴

Contra expertises en Arbitr Aardbevingsschade

Het verbeteren van de schadeafhandeling is een van de centrale onderdelen van het "Meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen" van de NCG. Inwoners die hun schade op of na 1 januari 2016 hebben gemeld bij CVW en die na de contraexpertise nog geen overeenstemming met CVW hebben bereikt over het herstel, kunnen zich melden bij de Arbitr Aardbevingsschade. Ook complexe schadegevallen komen in aanmerking voor de Arbitr als de schadeprocedure inclusief contra-expertise is doorlopen. In acht van de elf uitspraken die tot begin oktober gedaan zijn door de arbiters – waarbij het bewijsvermoeden reeds wordt toegepast – moet NAM alsnog een gedeelte van de schade vergoeden. Twee andere gevallen moeten nader onderzocht worden en in één geval is NAM niet aansprakelijk voor de schade⁵.

³ Naast de waardevermeerderingsregeling is er ook de "waarderegeling", waarbij waardedaling aan huizen door aardbevingen wordt gecompenseerd.

⁴ Inmiddels hebben begin 2017 alle dossiers van de complexe gevallen lijst waarover werd gerapporteerd aan de minister een aanbod ontvangen. Verder heeft de Taskforce vanaf 1 januari 2017 geen officiële status meer, complexe gevallen gaan ter bemiddeling naar NCG. Indien bewoners dat niet willen is de behandeling door CVW overgenomen.

⁵ Er zijn op 10 januari 2017 32 uitspraken gedaan.

Mediaberichten

Onderstaand zijn een aantal berichten uit de media weergegeven, die betrekking hebben op dit thema. Ze zijn weergegeven als voorbeelden bij specifieke ontwikkelingen en om aan te geven hoe informatie gedeeld wordt in de regio. Het weergegeven van de berichten staat los van de vraag of de informatie inhoudelijk helemaal correct is.

Discussie over classificatie schades

- *DvhN meldt (24 mei 2016) dat uit cijfers van het CVW blijkt, dat op dit moment voor elke schade die als A of B wordt geclassificeerd, er tien zijn die niet worden erkend als aardbevings schade. "In maart dit jaar werden circa honderd A-schades geaccepteerd, terwijl ruim duizend schades werden afgewezen. In februari werden tweehonderd schadegevallen als bevingsschade erkend, terwijl er 1300 als C-schade werden getaxeerd en dus niet voor vergoeding in aanmerking komen. In totaal heeft het CVW tussen juli vorig jaar en maart dit jaar bijna negenduizend C-schades geregistreerd, op een totaal aantal schademeldingen in Groningen van 67.000 stuks."*

Discussie over schade buiten het aardbevingsgebied:

- *Alle schademeldingen aan de rand van het Groninger aardbevingsgebied moeten alsnog individueel worden onderzocht. Dat concluderen onderzoekers van de TU Delft. (DvhN 18 – 9 -2016).*
- *Schade in buitengebied. (rtvdrenthe.nl en rtvnoord.nl 1-8-2016). Enkele panden in het dorp De Groeve zouden beschadigd zijn geraakt door de aardbeving in februari 2015. NAM heeft, hoewel de Drentse gemeente buiten het aardbevingsgebied valt, onderzoek laten doen naar de schade aan de huizen in De Groeve. De conclusie was dat de schade niet door de aardbeving is veroorzaakt. Een expert gaat toetsen of het onderzoek naar behoren is uitgevoerd.*

Twee-derde van de bewoners laat geld uitbetaling in plaats van schade te herstellen:

- *DvhN (24-12-2015) schrijft dat directeur Peter Kruyt van het Centrum Veilig Wonen hoopt dat minister Kamp de herstelplicht in de wet opneemt. Kruyt heeft tijdens een gesprek met de bewindsman voorgesteld de herstelplicht in te voeren. Volgens Kruyt kan zo worden voorkomen dat mensen een schadevergoeding niet gebruiken voor het herstel van aardbevings schade, maar uitgeven aan andere zaken.*

5.2.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

- Bij woningen is het aantal schademeldingen tot oktober in 2016 lager dan in dezelfde periode vorig jaar. Er zijn geen schademeldingen bekend bij infrastructuur. Er zijn bij monumenten wel veel schades gemeld, maar is nog niet te melden of dit in 2016 afneemt.
- Bewoners geven aan dat schades verlaat gemeld worden, omdat men soms pas later doorheeft dat er sprake van schade is. Soms spaart men schades op, om niet steeds door de hele procedure te hoeven gaan, of pas op een moment dat de bewoner past.
- Bij toegekende schades kiest een ruime meerderheid voor uitbetaling. Veel gehoorde redenen zijn het zelf kunnen kiezen van een aannemer of het geld zelf efficiënter kunnen besteden.
- Bij de schadeherstelprocedure gaat inmiddels veel goed, maar het deel dat mis gaat krijgt nog veel media-aandacht. Er zijn verbeteringen aangebracht in de procedure voor schadeafhandeling, maar effecten zijn nog niet zichtbaar in klanttevredenheidscijfers. Klachten gaan vaak over slechte communicatie. Bewoners geven aan onvoldoende antwoord te krijgen op vragen of bezwaren, waarna men zich enigszins gedwongen voelt om te kiezen voor een contraexpertise.
- In de media ontstaat discussie over de toename type-C schades en schades aan de buitenrand van het aardbevingsgebied.

Aanbevelingen

- Proces rondom schadeafhandeling verder optimaliseren. Het blijft van belang de communicatie rondom schadeafhandeling extra aandacht te geven. De gebiedsteams zorgen er voor dat in een wijk alle herstelwerkzaamheden volgens dezelfde afspraken worden uitgevoerd. Dat kan duidelijkheid bieden aan de inwoners. Dit vraagt afstemming in het geval er schademeldingen op verschillende tijdstippen plaatsvinden. Overwogen kan worden om deze gebiedsteams een jaarlijkse ronde in een wijk te laten uitvoeren via een reguliere inspectie, waarbij alle schade wordt beoordeeld, vastgesteld en zo nodig hersteld. Dan hoeven geen of minder procedures meer doorlopen te worden en ontstaat er minder irritatie over verschillen tussen taxateurs en contactpersonen. Alleen indien er zich gevaarlijke situaties voordoen, wordt direct herstelwerk uitgevoerd. Met deze aanbeveling wordt ingespeeld op de vraag naar enerzijds ontzorgen en anderzijds gelijkheid.
- Communicatie in brede zin. Beter communiceren over C-schades, toelichting hoe het komt dat er nu relatief meer C-schades geconstateerd worden. Ook aan uitleg en informeren over feitelijke en technische zaken rondom gaswinning en toekomstverwachtingen lijkt behoefte te zijn.
- Monitoring. Bijhouden bij welke uitgekeerde schadecompensatie de woningen daadwerkelijk hersteld zijn. Dit is nu een leemte in kennis.

5.3 Veiligheid, risico's en gevoel van onveiligheid

De Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV) heeft begin 2015 geconcludeerd dat in de periode tot 2012 NAM en de Rijksoverheid onvoldoende aandacht hebben gehad voor de gevolgen van aardgaswinning voor de veiligheid van de bewoners van dit gebied [Ref: OVV, 2015, Aardbevingsrisico's in Groningen]. Daarbij hanteert de OvV de brede definitie van veiligheid: *“de inwoners van Groningen moeten veilig zijn en zich veilig voelen in hun dagelijkse leefomgeving”*. Ook in 2016 wordt onder meer in de media, middels de zienswijzen op het Winningsplan en onderzoeken aandacht besteed aan de gevoelens van (on)veiligheid in het aardbevingsgebied.

5.3.1 Afbakening veiligheid

Het thema veiligheid heeft betrekking op de fysieke veiligheid van de bewoners in het aardbevingsgebied. Dit heeft te maken met het risico dat mensen gewond raken bij een aardbeving, met in toenemende mate ook de veiligheid tijdens de uitvoering van schadeherstel of bouwkundig versterkingswerkzaamheden. Het thema beschrijft tevens de mogelijke toekomstige risico's, zoals voorspeld met berekende risicowaarden door KNMI en zoals toegepast in het Winningsplan 2016 van NAM. In het gebied leiden de aardbevingen en schade tevens tot een gevoel van onveiligheid. Dit aspect hoort ook bij het thema veiligheid.

5.3.2 Bevindingen MEI – 2015

In de rapportage MEI 2015 bleek dat er voor zover bekend geen slachtoffers zijn gevallen bij de aardbevingen of als gevolg van de maatregelen. De toekomstige veiligheid van het gebied bleek onderwerp van blijvende studie, waarbij is aangetekend dat afname van de gaswinning mogelijk een positief effect heeft op de veiligheid en de beleving daarvan in het gebied. De beleving van veiligheid in het gebied blijkt sterk te variëren per bewoner, maar over het algemeen maken veel mensen zich zorgen.

5.3.3 Nieuwe inzichten en bevindingen 2016

Geen slachtoffers bij aardbevingen

In het afgelopen jaar is voor zover bekend niemand gewond geraakt door aardbevingen. Momenteel worden verbeteringen doorgevoerd in de melding van zogeheten uitvoeringsincidenten; ongevallen tijdens

het uitvoeren van maatregelen, zoals schadeherstel. Daarvan zijn nog geen gegevens beschikbaar. Onderstaand gaan de nieuwe inzichten daarom vooral over de mogelijke toekomstige veiligheid, gebaseerd op modelberekeningen, en op het gevoel van (on)veiligheid bij de bewoners.

Toekomstige veiligheid – berekende risicowaarden

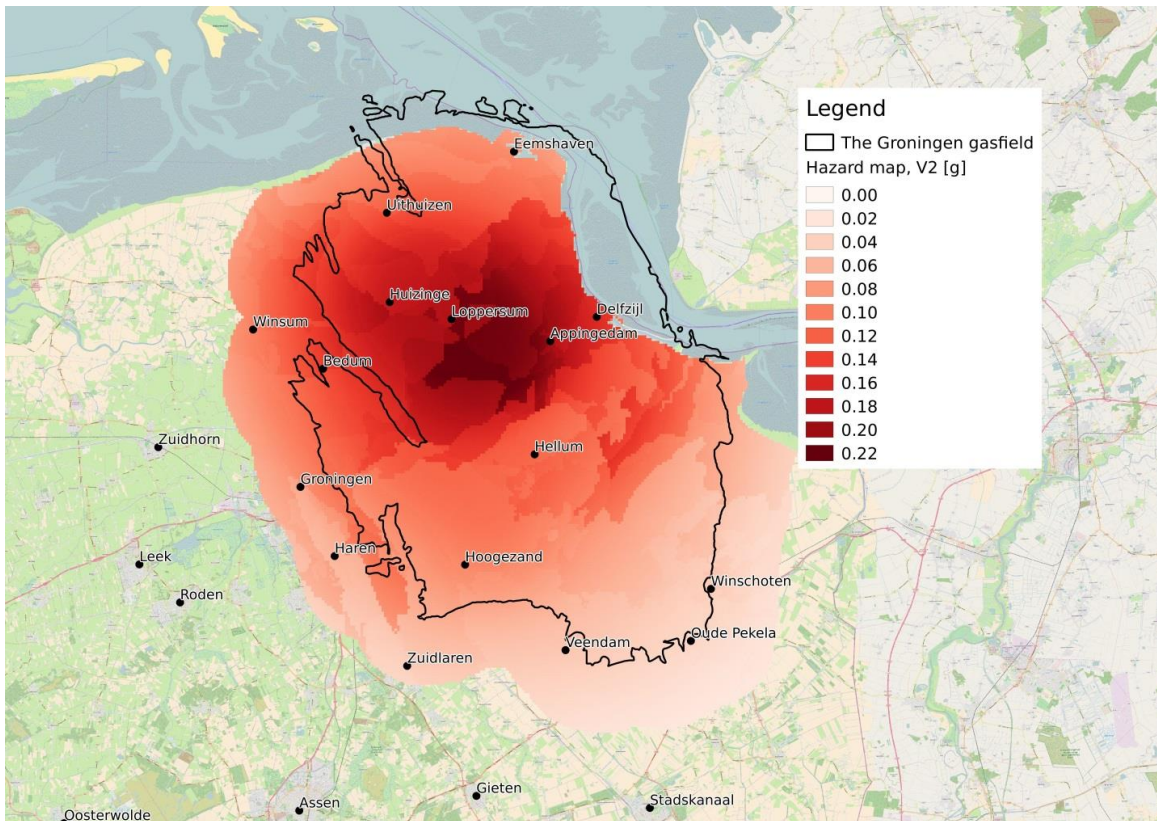
KNMI heeft onderzoek gedaan naar de maximale verwachte kracht van aardbevingen door aardgaswinning (KNMI, juni 2016). NAM heeft berekeningen uitgevoerd in het kader van haar Winningsplan 2016. Er is een expertmeeting geweest waar gekeken is naar de beschikbare gegevens. Deze drie onderdelen vormen de formele informatie, op basis waarvan toekomstige risicowaarden bepaald zijn.

KNMI-berekeningen

Het KNMI beheert in Nederland de aardbevingsmetingen. Met behulp van deze gegevens heeft het KNMI een dreigingskaart samengesteld en gepubliceerd [Ref. KNMI, 16 juni 2016, <http://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/achtergrond/nieuwe-hazardkaart-groningen-daling-seismische-dreiging>]. De dreigingskaart geeft de maatgevende grondversnelling aan, wat een risico-indicator is voor mogelijke schade door een aardbeving. Er komen steeds meer gegevens beschikbaar: vanuit een toenemend aantal meetstations in Groningen, de 'shaketable testen' in Pavia, het gebruik van testhuizen, het uitvoeren van laboratoriumtesten met cement en bouwmaterialen uit echte Groningse huizen en de ondergrondstudie van Deltares. In combinatie met de actuele meetgegevens kan het KNMI de dreigingskaart steeds nauwkeuriger berekenen. Als gevolg hiervan zijn er opeenvolgende versies van de dreigingskaart. De meest recente dreigingskaart is bekend gemaakt begin september 2016. Het KNMI meldt:

"In de gemeente Loppersum, in het hart van het Groningen-gasveld, is de te verwachte grondversnelling gedaald van 0,36g naar 0,22g voor een overschrijdingskans van eens in de 475 jaar."

De nieuwe dreigingskaart van het KNMI laat daarmee een lager dreigingsniveau zien dan eerdere kaarten.

Figuur 6. Dreigingskaart op basis van grondversnelling, opgesteld door KNMI in 2016.

NAM-berekening voor het Winningsplan 2016

Eind september heeft Minister Kamp zijn besluit genomen over de toekomstige gaswinning in Groningen, mede gebaseerd op het door NAM ingediend Winningsplan van 1 april 2016. NAM heeft voor het optreden van aardbevingen andere rekenmethodes gebruikt en een ander model gehanteerd dan het KNMI. Het KNMI heeft haar meest recente dreigingskaart vergeleken met de dreigingskaart die NAM publiceerde in het Winningsplan 2016. De grondversnellingswaarden die het KNMI berekende, zijn qua orde van grootte vergelijkbaar met de berekeningen van NAM [Ref: KNMI, 2016, <http://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/achtergrond/nieuwe-hazardkaart-groningen-daling-seismische-dreiging>].

Bevindingen Mmax-expertmeeting

NAM heeft een bijeenkomst georganiseerd van 8 t/m 10 maart 2016 in Amsterdam. Aan de bijeenkomst namen 36 deskundigen uit de hele wereld deel om, op basis van alle aanwezige data uit de Groninger ondergrond, van gedachten te wisselen over de maximale magnitude van aardbevingen in Groningen. Daarnaast waren er negen waarnemers: namens het Staatstoezicht op de Mijnen, EBN, Exxon Mobil, NAM en TNO. De bijeenkomst hanteerde een richtlijn die wereldwijd geldt als de standaard voor het beoordelen van de benodigde aardbevingsmaatregelen bij de bouw van stuwdammen en nucleaire installaties.

NAM meldt over de resultaten van de workshop [Ref: <http://feitenencijfers.namplatform.nl/download/rapport/cef44262-323a-4a34-afa8-24a5afa521d5?open=true>]:

De workshop heeft geresulteerd in een kansverdeling van mogelijke maximale magnitudes van geïnduceerde en tektonische aardbevingen in Groningen. De resultaten van de workshop zijn vastgelegd in het uitgebreide Report on Mmax Expert Workshop, met daarin zowel de hoofdconclusies als alle

individuele bijdragen van de workshopdeelnemers. De door de experts overeengekomen kans op zwaardere aardbevingen, met een magnitude van 5.0 of hoger, is ten opzichte van eerdere inschattingen significant afgenomen.

- *De verwachtingswaarde van de maximale magnitude bedraagt nu 5.0 op de schaal van Richter.*
- *Dat is lager dan de inschatting van 5.75 die tot dusver in de dreigingsberekeningen van NAM zijn gebruikt.*

Deze nieuwe verwachtingswaarde komt overigens sterk overeen met eerdere inschattingen door kennisinstellingen TNO en KNMI. De workshop past binnen het bredere onderzoeksprogramma naar de dreiging van aardbevingen in het Groningen gasveld en de risico's die daaruit voortvloeien. Dit onderzoeksprogramma loopt sinds 2013.

Gevolgen aanpassing berekende risico's

De nieuwe dreigingskaart van het KNMI leidt tot een nieuwe inschatting van de mogelijke veiligheidsrisico's. Dit kan bijvoorbeeld gevolgen hebben voor het bepalen welke gebouwen in de nabije toekomst in aanmerking komen voor het bouwkundig versterken.

Gevoel van veiligheid

Het gevoel van veiligheid wordt met verschillende onderzoeken bij de bewoners gepeild. In de MEI 2016 zijn hiervoor drie kernbronnen voor handen: CBS, OTB en het Groninger Perspectief.

CBS: Landelijke trend – veiligheidsmonitor 2015

Het CBS houdt landelijk de trend bij als het gaat om gevoelens van (on)veiligheid. Dit heeft betrekking op verschillende vormen van (on)veiligheid, inclusief het gevoel van onveiligheid door de aanwezigheid van hangjongeren, of de kans op woningbraak, zakkenrollerij, beroving en mishandeling of verkeersonveiligheid. Aardbevingen worden niet genoemd. In zijn rapportage over 2015 meldt het CBS dat bijna een op de vijf mensen (18%) zich wel eens onveilig voelt in de eigen buurt [Ref. CBS, mei 2016, Veiligheidsmonitor 2015]. Een op de vijftig (2%) voelt zich er vaak onveilig. Deze percentages verschillen niet wezenlijk ten opzichte van 2014.

OTB onderzoek bij bewoners naar hun gevoel van (on)veiligheid

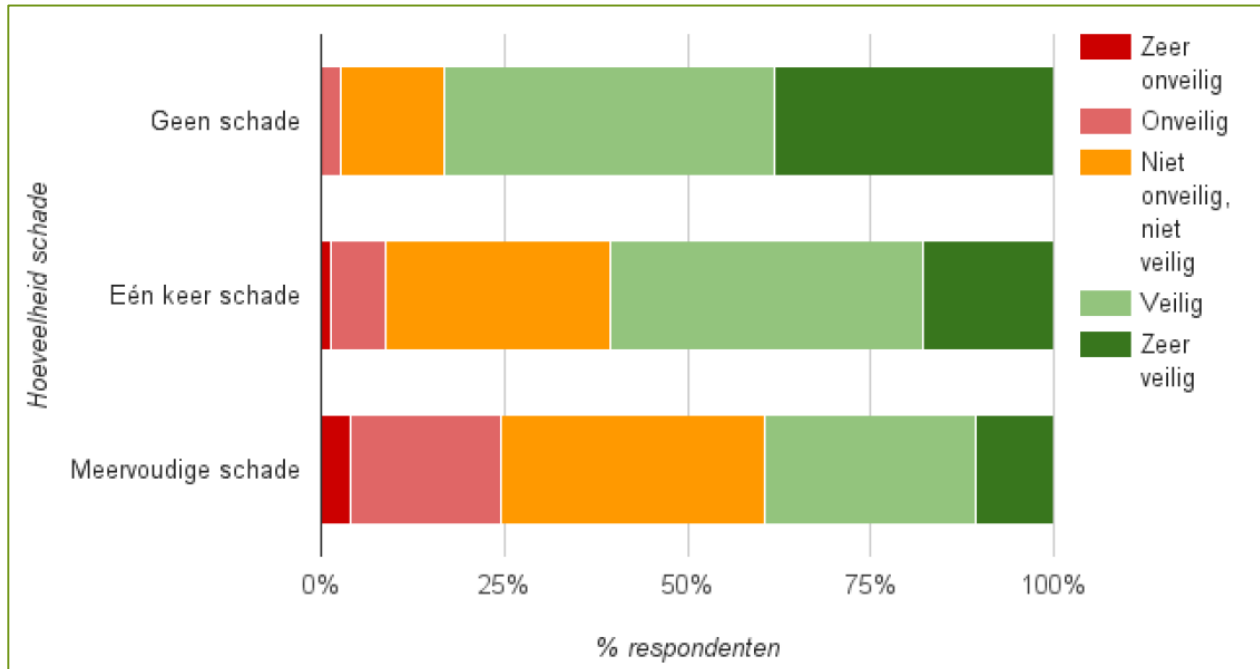
OTB meldt dat bij het onderzoek in totaal 4.260 personen een vragenlijst hebben ingevuld. OTB ziet dit als representatieve groep en extrapoleert de bevindingen naar het gehele onderzoeksgebied met 53.000 huishoudens. Daarmee komt OTB tot de conclusie dat ruim 15.000 huishoudens in de negen aardbevingsgemeenten zich onveilig voelen als gevolg van de aardbevingen. Dat is 29% van het totaal aantal huishoudens.

Gronings Perspectief onderzoek

Het Gronings Perspectief geeft bevindingen weer van het onderzoek naar het gevoel van onveiligheid bij Groningers. In dit onderzoek, waar inwoners gevraagd is naar gezondheid en toekomstperspectief, is tevens een vraag opgenomen over het gevoel van onveiligheid gerelateerd aan aardbevingen. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen mensen die aangeven schade aan hun woning te hebben en mensen zonder schade. Daarnaast is onderscheid gemaakt wat betreft de mate van schade in de omgeving van de woning, dat wil zeggen het aantal woningen in de omgeving dat schade heeft gemeld. Beide factoren blijken volgens de onderzoekers van invloed:

- Bij meervoudige schade blijkt dat 25% van de bewoners zich (zeer) onveilig voelt. Dit is bij mensen zonder schade circa 5%.

- Bij veel schade in de omgeving (meer dan 60%) voelt 20% zich (zeer) onveilig, terwijl dit in een gebied zonder schade in de omgeving minder dan 5% bedraagt.

Figuur 7. Bevindingen Groninger Perspectief van gevoel van veiligheid, 2016

Het onderzoek meldt verder [Veiligheidsbeleving, gezondheid en toekomstperspectief van Groningers Wetenschappelijk rapport #1, 15 juli 2016]: *“De ervaren onveiligheid is niet toe te schrijven aan externe factoren (zoals leeftijd en opleidingsniveau). Het is evenmin zo dat ervaren onveiligheid enkel toeneemt voor een bepaald deel van de Groningse bevolking (ouderen, jongeren, mensen met een uitkering, etc.). Onder alle geledingen van de bevolking die zijn blootgesteld aan schade (hetzij in de omgeving, hetzij in eigen huis) is de ervaren onveiligheid sterk verhoogd.”*

Rode knop meldingen

Bewoners kunnen middels een ‘rode knop melding’ op de CVW-site aangeven dat ze een onveilige situatie willen melden. Deze acuut onveilige schademeldingen worden direct afgehandeld door een inspecteur van het CVW. In 2016 hebben zich in 9 maanden tijd 297 rode knop meldingen voorgedaan. Hiervan zijn 78 situaties bevestigd als acuut, waarbij in 65 situaties een noodmaatregel is doorgevoerd en bij 13 gevallen afstemming met de gemeente heeft plaatsgevonden. Bij ruim 200 meldingen was in ieder geval sprake van een situatie, waarbij men zich onveilig voelde of het vermoeden had dat een ander zich in een onveilige situatie bevond [bron CVW].

Informatie uit informele bronnen

Gevoel van veiligheid bij bewoners

De meeste bewoners in de klankbordgroep hebben enkelvoudige schade die hersteld is. De meesten geven aan zelf geen last te hebben van gevoelens van onveiligheid. Indien in de omgeving veel schade is kunnen ze zich wel voorstellen dat dit tot gevoelens van onveiligheid leidt. Indien kinderen zich niet veilig voelen, leidt dit tot onrust bij ouders. Ook wordt duidelijk uit gesprekken met bewoners dat men vragen heeft over de veiligheid van dijken. Deze vragen leven ook ten aanzien van de toekomst: zijn aardbevingen te voorspellen, kan er nog een ‘grote klap’ komen of blijft het bij meerdere kleinere bevingen? Ook leeft het beeld dat meerdere kleinere bevingen tot schade aan woningen kunnen leiden.

Bewoners vragen om inzicht en duidelijkheid en geven aan dat dit van invloed is op hun gevoel van veiligheid.

De bewoners geven aan dat het bericht van een lager dreigingsniveau met argwaan is ontvangen in de regio. Men vermoedt dat een lagere dreiging ook zal leiden tot minder bouwkundig versterken en aandacht voor de problematiek in het algemeen.

5.3.4 Maatregelen

De maatregelen zijn er op gericht het dreigingsniveau voor toekomstige aardbevingen te reduceren en het gevoel van onveiligheid te verkleinen.

Aanpassen aardgaswinning

Om de kans op aardbevingen en zeker op grotere aardbevingen te beperken, heeft de Minister besloten de gaswinning aan te passen in omvang en plaats. De relatie tussen de kenmerken van aardgaswinning (zoals mate, snelheid, vlakheid) en de grootte van aardbevingen is wetenschappelijk nog niet helemaal duidelijk, maar het lijkt er op dat met de afname van de gaswinning en de vermindering van aardgaswinning in de omgeving van Loppersum in het bijzonder, er minder aardbevingen optreden en deze ook minder krachtig zijn dan in de eerdere jaren.

Bouwkundig versterken - woningen

In het verlengde van schadeherstel komt het bouwkundig versterken, als een van de maatregelen, nu ook op gang. In het scholenprogramma en het programma voor corporatiewoningen is al ervaring opgedaan. In 2016 is de NCG begonnen met de eerste projecten, waarvoor inspecties worden uitgevoerd.

NCG zorgt voor de regie op het bouwkundig versterken, beginnend bij inspectie tot aan toezicht op de uitvoering en afronding:

- In mei 2016 is de NCG een inspectieprogramma gestart voor 1.450 gebouwen in de kern van het aardbevingsgebied. Het gaat om ongeveer 1.100 woningen en 400 andere gebouwen in Loppersum, 't Zandt, Appingedam (Opwierde Zuid), Overschild en Ten Post. Bij deze beoordeling wordt de Nederlandse Praktijkrichtlijn voor aardbevingsbestendig bouwen (NPR 9998: 2015) gebruikt. De NPR wordt periodiek aangepast op basis van nieuwe kennis en inzichten. In 2017 wordt een nieuwe versie van de NPR verwacht.
- Tot oktober 2016 heeft de nadruk gelegen op het uitvoeren van inspecties, waarvan 383 uitgebreide inspecties en 209 validatie inspecties zijn uitgevoerd.

Bouwkundig versterken – scholen

De Rijksoverheid meldt in juni 2016 dat er overeenstemming is over de aanpak van scholen in het aardbevingsgebied. Er komt 290,5 miljoen euro beschikbaar voor de versterking en nieuwbouw van scholen. Dit is grotendeels een extra investering bovenop de eerder beschikbaar gestelde middelen voor de aanpak van de aardbevingsproblematiek en om de veiligheid, leefbaarheid en bedrijvigheid in Groningen te vergroten. In de Voorjaarsnota 2016 is 284 miljoen euro opgenomen en uit de bestuursakkoorden van 2014 en 2015 kwam eerder ruim 1,2 miljard euro beschikbaar. Interessant aan deze versterkingsoperatie is dat de toekomstige onderwijsopgaven in het licht van een krimpende bevolking, verouderde gebouwen, samenwerkende scholen e.d. integraal en toekomstbestendig is opgepakt met alle betrokkenen.

Mediaberichten

Onderstaand zijn een aantal berichten uit de media weergegeven, die betrekking hebben op dit thema. Ze zijn weergegeven als voorbeelden bij specifieke ontwikkelingen en om aan te geven hoe informatie gedeeld wordt in de regio. Het weergegeven van de berichten staat los van de vraag of de informatie inhoudelijk helemaal correct is.

Media reacties op het Winningsplan:

- *(Website provincie Groningen, 24 mei 2016) Het college van gedeputeerde staten van de provincie Groningen vindt dat de minister van Economische Zaken niet moet instemmen met het gaswinningsplan van de NAM. De veiligheid van de inwoners zou in het plan te weinig worden gegarandeerd en er zou te weinig rekening worden gehouden met negatieve maatschappelijke effecten. Het college constateert dat NAM in haar winningsplan nauwelijks oog heeft gehad voor de effecten van veiligheidsbeleving, de schadebeperking en het welzijn van inwoners.*
- *(Groninger Krant, 16-1-2016) De Belgische hoogleraar geodynamica Manuel Sintubin van de KU Leuven geeft zijn mening bij de Kamercommissie voor Economische Zaken. Hij stelt dat niet het volume van de gaswinning centraal moet staan, maar de gevolgen, binnen maatschappelijk aanvaardbare grenzen.*
- *Het Dagblad van het Noorden (9-7-2016) heeft via het RegioNoordPanel in samenwerking met Enigma Research een eigen onderzoek uitgevoerd, waaruit blijkt dat Groningers hun gevoel van veiligheid waarderen met het rapportcijfer 6,6.*

Mediareacties op bouwkundig versterkingsprogramma:

- *(DvhN, 2-7-2016) Nationaal Coördinator Alders laat weten dat inspecties voor bouwkundige versterking niet worden terugschroefd. Wel kan een lagere dreiging invloed hebben op de regels voor de bouwkundige versterking van panden.*
- *Noorderkrant (27 juli 2016) meldt dat 150 huurwoningen versterkt en energieneutraal zijn gemaakt. Aan de Jonkerslaan in Appingedam zijn vandaag (woensdag 27 juli) 16 corporatiewoningen opgeleverd die bouwkundig versterkt en energieneutraal zijn gemaakt. De woningen van woongroep Marenland zijn onder andere geïsoleerd, versterkt, kregen 24 zonnepanelen op het dak en zijn voorzien van een warmtepomp.*
- *DvhN meldt (24-9-2016) dat de NCG besluit toch ook in Eemsum huizen te laten inspecteren, nadat eerder was gemeld dat het versterkingsprogramma in Eemsum zou worden uitgesteld. "We begrijpen echt wel dat hij met capaciteitsproblemen zit, maar het is aan onze inwoners niet uit te leggen dat de operatie voor de derde keer wordt uitgesteld. We zijn lange tijd de gemeente geweest met de op één na meeste aardbevingsschade", aldus burgemeester Marijke van Beek."*
- *Cobouw (7 juni 2016) meldt dat de Groningse bouwbedrijven een omvangrijke scholenbouwoperatie staat te wachten. 41 Scholen worden versterkt en verduurzaamd en er worden 29 nieuwe scholen gebouwd. De exacte omvang van de versterkingsoperatie in Groningen is nog niet bekend. Hans Alders, de Nationaal Coördinator Groningen, is dat de komende maanden aan het onderzoeken. Voor de scholen heeft hij het al wel in beeld. In een brief aan de Tweede Kamer maakte minister Kamp de laatste inzichten gisteren bekend.*

5.3.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

- Er zijn tot op heden geen slachtoffers bekend door de aardbevingen of tijdens de uitvoering van maatregelen in het verlengde van de aardbevingen.
- Het KNMI heeft een nieuwe dreigingskaart vastgesteld. De bevindingen komen overeen met de inzichten van NAM in het Winningsplan 2016. Op grond hiervan zijn de veiligheidsrisico's kleiner dan eerder voorzien. Berekeningen geven aan dat voor de maximale kracht van aardbevingen kan worden gerekend met 5,0 op de schaal van Richter. Dit is lager dan de eerdere 5,7 op de schaal van Richter. De verwachte grondversnelling is tevens naar beneden bijgesteld.

- De aardbevingen leiden tot gevoelens van onveiligheid bij een deel van de bewoners in het gebied.
- Het bericht dat de berekende risico's lager zijn dan eerder berekend, heeft niet geleid tot een groter gevoel van veiligheid. Dat verlaging van risico's niet door bewoners zo wordt ervaren en gewaardeerd vormt een dilemma bij het verbeteren van het gevoel van veiligheid.
- Onderzoek van het Gronings Perspectief geeft aan dat het gevoel van onveiligheid hoger is wanneer bewoners een herhaalschade aan de woning ondervinden, of als de hoeveelheid schade in de buurt groter wordt.

Aanbevelingen

- **Onderzoek.**
Meer inzicht krijgen in de perceptie van onveiligheid: meer inzicht in de oorzaken, aard en omvang en daarmee in de oplossingsmogelijkheden.
- **Maatregelen.**
Nagaan wat de mogelijkheden zijn om het aantal (herhaal)schades zoveel mogelijk te beperken. Dit kan van belang zijn, niet alleen om overlast te verminderen, maar ook voor het gevoel van veiligheid, en daarvan afgeleid gezondheid.
- **Handelingsperspectief bieden:**
Meer informatie geven over hetgeen men voor, tijdens en na een aardbeving kan doen. Bijvoorbeeld een aardbevingsoefening houden. Niet alleen op scholen, maar bijvoorbeeld ook in zorginstellingen.
- **Perspectief bieden.**
Het programma bouwkundig versterken biedt de mogelijkheid om met slimme combinaties de huidige krimp- en duurzaamheidsopgaven te ondersteunen. Sterk voorbeeld hiervan is het integrale scholenprogramma, waarbij het bouwkundig versterken wordt aangegrepen om het scholenaanbod in de regio toekomstbestendig te maken. Een vergelijkbare aanpak is mogelijk voor bijvoorbeeld de zorgsector.
- **Communicatie.**
Duidelijke boodschap overbrengen bij gesprekken met bewoners: betere uitleg over dreigingsniveau en wat dit betekent. Inzicht geven in de aard en omvang van te verwachten toekomstige aardbevingen. Duidelijk maken wat de verwachtingen zijn en waar die op zijn gebaseerd. Zowel met het benoemen van zekerheden als onzekerheden. Bij bouwkundige inspecties zorgen dat bewoners weten of de toetsing betrekking heeft op de veiligheid van het huis op dit moment of bij een zware aardbeving.
- **Monitoring.**
Bijhouden van mogelijke slachtoffers van aardbevingen en slachtoffers tijdens schadeherstel en bouwkundig versterken.

5.4 Overlast door schades en herstelwerk

5.4.1 Afbakening overlast

Dit thema heeft betrekking op de overlast voor bewoners, die wordt veroorzaakt door aardbevingen of de uitvoering van maatregelen in het verlengde van de aardbevingen. Overlast wordt hier beschouwd als een onvrijwillige verandering in het dagelijks leven door een wijziging in omgevingsfactoren. Dit geldt primair voor de bewoners in de regio die zelf schade hebben. Maar ook bewoners die zelf geen schade hebben kunnen toch overlast hebben door veranderingen van hun directe woonomgeving. Bijvoorbeeld door verandering van bereikbaarheid en gebruik van voorzieningen.

5.4.2 Bevindingen MEI 2015

In de basis hebben de gemeenten in het aardbevingsgebied een rustig karakter met weinig overlast van externe factoren in de leefomgeving, zoals geluidsoverlast. Ten aanzien van de aardbevingen blijkt dat veel bewoners overlast ervaren en dat het merendeel van de overlast gerelateerd is aan de wijze waarop de schadeherstelmaatregelen worden uitgevoerd. Vermindering van overlast kan weer een gunstige uitwerking hebben op andere gevolgen zoals boosheid, stress en gevoel van onrecht (zoals beschreven bij onmacht, gezondheid en kwaliteit van leven).

5.4.3 Nieuwe inzichten en bevindingen 2016

Omtrent het thema overlast is relatief weinig nieuwe onderzoeksinformatie beschikbaar gekomen. In de uitgevoerde onderzoeken komt het zijdelings aan bod.

Informatie uit informele bron

Uit de informele gesprekken komt duidelijk naar voren dat de belangrijkste overlast gevoeld wordt bij werkzaamheden aan de eigen woning. Veranderingen in de buurt spelen minder een rol. Bij herstelwerkzaamheden treedt overlast op in de woning en blijkt communicatie niet altijd even duidelijk. Dat geldt ook voor de inspecties, waarbij soms meerdere inspecties worden uitgevoerd, zonder dat het duidelijk is wat nu precies bekeken wordt. De uithuisplaatsingen (enkele tientallen) in de gemeente Loppersum vormen een belasting voor de inwoners. Als voorbeeld wordt genoemd dat men soms klaar en ingepakt staat voor de verhuizing en er dan toch uitstel van weken optreedt.

Verder geven de gesproken bewoners aan dat overlast wordt ondervonden door onderstaande voorbeelden:

- Wisseling van casemanagers en contactpersonen.
- Zoek geraakte rapporten, opnieuw bezoek van inspecteurs.
- Lange, niet voor iedereen te begrijpen rapporten.
- Geen ruimte om in gesprek te gaan over rapporten, geen uitleg krijgen over scheuren (anders dan in een rapport).
- Veel werk om kleine schades te melden.

De schadeherstelprocedure geeft voor bewoners overlast, zoals blijkt uit hun keuze om een schademelding uit te stellen tot het beter uitkomt, of te wachten tot er meerdere schades zijn, die dan in één keer kunnen worden afgehandeld.

De verwachtingen met betrekking tot overlast in de toekomst zijn moeilijk te voorspellen. Aan de ene kant wordt verwacht dat er steeds minder zware aardbevingen zullen optreden nu de gaswinning is beperkt. Maar men is zich bewust dat het bouwkundig versterken gaat beginnen. Dit zal tijdelijk juist meer overlast gaan geven.

5.4.4 Maatregelen

Er is een aantal nieuwe maatregelen geïntroduceerd, waarvan de effecten nog niet goed meetbaar zijn, maar die wel in lijn liggen met de eerdere aanbevelingen:

- Het CVW doet via casemanagers en bewonersbegeleiders meer aan 'ontzorgen' en biedt ook andere opties aan (zelf klussen, geld of herstel door CVW).
- Er wordt gewerkt aan een nieuw schadeprotocol waarmee getracht wordt overlast te verminderen.

- Er zijn door NCG mensen getraind en arbiters aangesteld, met als doel de procedures en bijbehorende communicatie te verbeteren.
- Er wordt gewerkt aan een app om kleine schades makkelijker te melden en af te handelen.

Werken met gebiedsteams

De NCG is begonnen met het werken in gebiedsteams. Het CVW is begonnen met bewonersbegeleiders en projectteams, waardoor bewoners dichtbij geholpen kunnen worden. Hierover zijn nog weinig reacties bekend, maar het idee wordt wel ondersteund. Dit is tevens in lijn met de aanbevelingen uit de MEI 2015. Bewoners geven aan het prettig te vinden een vertrouwd contactpersoon in de buurt te hebben. Ook consistentie in schadeafhandeling en voorkomen van willekeur, wat via gebiedsteams mogelijk beter gewaarborgd is, wordt als belangrijk ervaren.

Mediaberichten

Onderstaand zijn een aantal berichten uit de media weergegeven, die betrekking hebben op dit thema. Ze zijn weergegeven als voorbeelden bij specifieke ontwikkelingen en om aan te geven hoe informatie gedeeld wordt in de regio. Het weergegeven van de berichten staat los van de vraag of de informatie inhoudelijk helemaal correct is.

- *In het weekendkatern van DvhN (9-1-2016) verschijnt een uitgebreide reportage over het versterken en verduurzamen van 23 woningen in Loppersum, Middelstrum, Kantens en Uithuizen. Verschillende bewoners komen aan het woord over het verloop van de werkzaamheden. Meerdere bewoners klagen over de slechte communicatie met de bouwbedrijven en de overlast die wordt veroorzaakt. Op de voorpagina van DvhN staat een verwijzing naar de reportage.*
- *Op groningenkrant.nl (11-6-2016) verschijnt een artikel over de schadeafhandeling van Wim Fruijt, een inwoner uit Losdorp. De bewoner is positief over de schadeafhandeling door NAM, er werd volgens hem 'adequaat gereageerd' op zijn aanvraag.*

5.4.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

- Bewoners geven aan dat ze overlast ondervinden door de aardbevingen en dat dit voor een belangrijk deel gelegen is in de uitvoering van maatregelen.
- Dit geldt onder meer in het schadeherstelproces, waarbij bewoners aangeven schades op te sparen om de procedure en herhaaldelijke bouwwerkzaamheden te beperken.
- De aangepaste winning en vermindering van zware aardbevingen leiden er toe dat men de verwachting heeft dat de nieuwe schades afnemen en daarmee mogelijk ook de overlast.
- Men is zich echter bewust dat een zekere mate van overlast nog een hele tijd kan blijven duren, nu het bouwkundig versterken start, wat zelf ook overlast kan geven.
- Het is de verwachting dat uithuisplaatsingen bij het bouwkundig versterken in de toekomst tot nieuwe overlast zal leiden.

Aanbevelingen

- Bij het herstel van schades en bij het bouwkundig versterken, kan overlast beperkt worden door een goede afstemming met de bewoners over werkzaamheden en uitvoering. Hier zou ruimte moeten zijn voor maatwerk in de wijze waarop werkzaamheden worden uitgevoerd.
- Het gebruik maken van gebiedsteams, zoals eerder gemeld, kan er voor zorgen dat bewoners een vast aanspreekpunt hebben en houden, waarbij consistentie in schadeafhandeling ontstaat.

- Bij inspecties de instructie meegeven dat er duidelijk aan de bewoners wordt uitgelegd wat wordt geïnspecteerd en terugkoppelen over de uitkomsten.
- Indien bouwkundig versterken grootschalig gaat plaatsvinden, zal veel nadruk op het beperken en mitigeren van overlast gelegd moeten worden. Dat is per inwoner een specifiek traject dat veel tijd en aandacht vergt. Zodra het bouwkundig versterken programma grootschalig wordt uitgerold, zal dit een grote inspanning vragen (militaire operatie versus persoonlijk maatwerk).
- Monitoring hoe het proces van bouwkundig versterken en uithuisplaatsingen verloopt.
- Bewoners blijven informeren over mogelijke overlast in de toekomst en het toekomstperspectief voor de regio.

5.5 Gezondheid, zowel fysieke als geestelijke gezondheid

5.5.1 Afbakening gezondheid

Binnen het thema gezondheid ligt de focus op de geestelijke gezondheid en de ervaren gezondheid van de bevolking. Direct, fysiek letsel wordt al beschreven bij het thema veiligheid. De geestelijke en ervaren gezondheid kunnen effecten hebben op de lichamelijke gezondheid. Het thema gezondheid is gerelateerd aan de thema's onmacht en kwaliteit van leven.

5.5.2 Bevindingen MEI 2015

Er zijn geen overzichten beschikbaar van geregistreerde gezondheidsklachten als gevolg van de aardbevingen. Wel zijn er bewonersonderzoeken uitgevoerd. In het klanttevredenheidsonderzoek van de schadeherstelregeling in 2015 geven enkele deelnemers aan gezondheidsklachten, waaronder psychische klachten te ervaren. Van de 468 deelnemers geeft ruim 31% aan stress, onzekerheid of angst te ervaren als gevolg van de aardbevingen. 8% zegt gezondheidsklachten te ondervinden als gevolg van de aardbevingen. 24% van de deelnemers zegt psychische klachten te hebben als gevolg van het proces van schadeafhandeling. Ruim driekwart (78%) van deze laatste groep geeft aan zoveel met de schade bezig te zijn dat ze er wakker van liggen, erover piekeren, boos zijn of zich zelfs depressief voelen.

5.5.3 Nieuwe inzichten en bevindingen 2016

Nog geen registratie van gezondheidsklachten als gevolg van aardbevingen

In 2016 zijn nog geen overzichten beschikbaar van geregistreerde gezondheidsklachten als gevolg van de aardbevingen. Dit betekent dat er niet voor het gehele gebied een overzicht is welke gevolgen de aardbevingen (eventueel) hebben op de gezondheid van de bewoners.

Gezondheidsklachten als onderdeel van breder onderzoek bij de bevolking

Dit jaar zijn resultaten beschikbaar gekomen van meerdere brede onderzoeken onder de bevolking van Noordoost-Groningen, waarbij tevens de gezondheid van bewoners in beeld is gebracht. Daarbij wordt gekeken naar mogelijke oorzaken voor betere of slechtere gezondheid bij de bevolking ten gevolge van de aardbevingen. Onderstaand wordt gebruik gemaakt van de bevindingen uit het OTB en Groninger Perspectief onderzoek.

Specifiek gezondheidsonderzoek

De GGD voert elke vier jaar een gezondheidsmonitor uit in alle provincies van Nederland. Eind 2016 is een nieuwe ronde onderzoek uitgezet. Voor de provincie Groningen zullen er dit jaar aanvullend enkele specifieke vragen rondom gezondheidsaspecten in relatie tot aardbevingen worden gesteld. De resultaten zijn medio 2017 te verwachten.

Onderzoeken naar gezondheid

De effecten van aardbevingen op de gezondheid van de bewoners van het aardbevingsgebied komen aan bod in een aantal breed opgezette onderzoeken. Gezondheidsaspecten worden hier zijdeling in meegenomen, waardoor enige conclusies met betrekking tot gezondheid kunnen worden getrokken. Een onderzoek specifiek gericht op gezondheidsaspecten ontbreekt echter nog.

OTB

Het OTB onderzoek richt zich op de 9 gemeenten in het kerngebied. De onderzoekers hebben bewoners in het gebied bevestigd en op basis daarvan conclusies getrokken voor het gehele gebied, waarin circa 53.000 huishoudens zijn. Na extrapolatie door de onderzoekers van de resultaten van de enquête, ingevuld door 4.260 bewoners, wordt geschat dat inwoners in circa 4.000 huishoudens kampen met psychische problemen als gevolg van de aardbevingsproblematiek.

“Het gevoel heerst dat mensen ‘niet meer vrij’ zijn in de keuzes die men wil maken. Daarbij zijn de aardbevingen en de gevolgen daarvan een probleem dat constant aanwezig is en het leven van veel van de mensen beheerst. Dit heeft invloed op de gezondheid van veel mensen, zowel in psychische als fysieke zin.”

De onderzoekers stellen dat op korte en middellange termijn de aardbevingsproblematiek verschillende negatieve effecten heeft op het welbevinden, waaronder gevoelens van onveiligheid en andere psychosociale en gezondheidsproblemen als gevolg van de aardbevingen.

Gronings Perspectief

Het onderzoek van Gronings Perspectief onderscheidt naast lichamelijke klachten nog drie indicatoren: de algehele gezondheid, huisartsbezoek en psychische gezondheid.

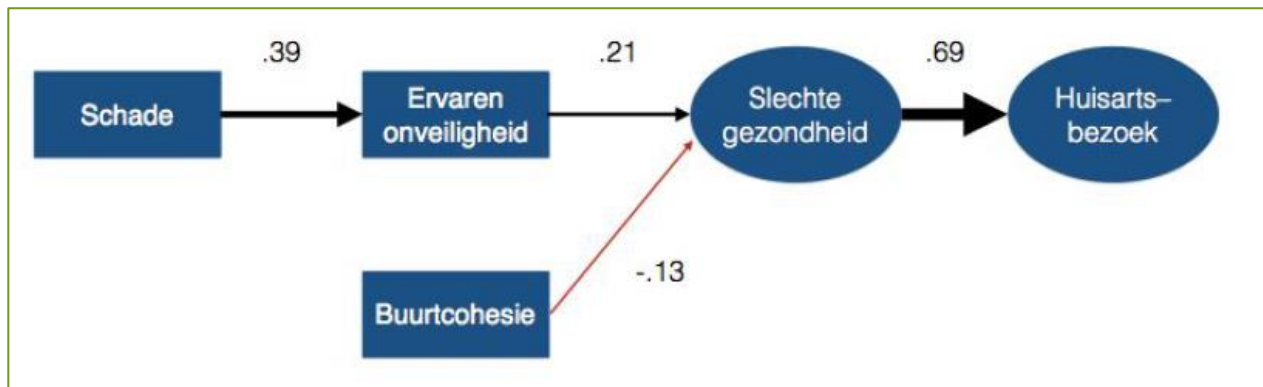
- Ruim 77% geeft aan zich gezond tot zeer gezond te voelen, wat overeen komt met het landelijk gemiddelde.
- Van de respondenten geeft 71% aan de afgelopen 12 maanden een huisarts bezocht te hebben, wat overeenkomt met het landelijk gemiddelde.
- Gemiddeld is 10,6% psychisch ongezond, vergelijkbaar met de rest van Nederland in 2014, maar iets hoger dan het Gronings gemiddelde in de periode 2008-2011, dat op 8,6% lag.

Hoewel de gezondheidsindicatoren niet sterk afwijken van het landelijk gemiddelde, geeft het onderzoek aan dat in het geval van schade aan de woning of veel schade in de omgeving, een verslechtering van de gezondheid kan optreden. Dit zou er volgens het onderzoek toe leiden dat circa 4.500 mensen het risico lopen slechter te scoren op gezondheid.

De onderzoekers komen tot de conclusie dat vooral mensen met meervoudige schade een grotere kans op gezondheidsproblemen hebben. Verder wordt er geen verschil in ervaren gezondheid geconstateerd tussen Groningers buiten of binnen het aardbevingsgebied. Het onderzoek concludeert:

“Met name de toegenomen ervaren onveiligheid lijkt sterk verbonden met ongezondheid. De sociale cohesie van buurten en dorpen kan een “buffer” zijn voor gezondheidsproblemen. Emoties die samenhangen met ervaren onveiligheid en ongezondheid zijn “ervaren verlies van controle over het leven”, “boosheid” en “zorgen over de toekomst”.”

De onderzoekers geven aan dat de gezondheidsklachten vooral worden gekoppeld aan ervaren onveiligheid (zie figuur 8).

Figuur 8. Oorzaak en gevolgschema vanuit het onderzoek Gronings Perspectief.⁶

Rechtszaak immateriële schade, waaronder gezondheidsklachten

De rechter is eind 2016 gevraagd uitspraak te doen over de mogelijkheid dat de claimanten (aangeduid als “Dijk c.s.” bestaande uit 127 personen) immateriële schade hebben geleden als gevolg van de aardbevingen. Hierbij is aangevoerd dat de bevingen leiden tot derving woongenot en onder meer gezondheidsklachten. Op dit moment is hier nog geen uitspraak over.

Onafhankelijke Raadsman

De Onafhankelijke Raadsman heeft begin 2016 zijn jaarverslag over 2015 uitgebracht, en een verslag over het 1° halfjaar 2016 waarin ook melding wordt gemaakt van gezondheidsklachten. De opmerkingen over gezondheid in deze rapportage zijn niet algemeen geldend, maar geven wel een belangrijke indicatie van wat er in het gebied gebeurt en hoe het ervaren wordt. De Onafhankelijke Raadsman geeft aan dat:

“De psychosociale druk die de schadeafhandeling oplevert, angst voor nieuwe en sterkere aardbevingen, frustratie en een gevoel van machteloosheid typeren veel klachten die bij de Onafhankelijke Raadsman binnenkomen. Steeds vaker zeggen mensen het gevecht om een schadevergoeding niet meer aan te kunnen en dat de grens van hun incasseringsvermogen is bereikt. Aandacht voor de psychische impact van de gevolgen van gaswinning is daarom hard nodig.”

Informatie uit informele bronnen

Bevindingen gesprekken in de regio

Door de bewoners wordt aangegeven dat de aardbevingen en het herstel van schade leiden tot stress. De stress wordt gezien als het voornaamste negatieve gevolg voor de gezondheid. Op sommige punten treedt gewenning op, maar wat betreft er in en om het eigen huis gebeurt, kan stress ontstaan. Dat kan gekoppeld zijn aan gevoelens van onveiligheid, maar vooral doordat procedures veel tijd kosten en soms onbegrijpelijk verlopen. Dat laatste geeft vooral tijdelijk stress, totdat het uiteindelijk is opgelost. In de gevoerde gesprekken waren er geen deelnemers die zelf aanspraak maakten of wilden maken op medische en/of psychologische hulp. Ook in hun nabije omgeving waren die volgens bewoners niet of nauwelijks aanwezig. Als mogelijke verklaring werd ook de Groningse volksaard gegeven, die niet snel geneigd is hulp te vragen.

⁶ Relaties tussen schade, ervaren onveiligheid, slechte gezondheid en huisartsbezoek. De dikte van de pijl geeft aan hoe sterk de variabelen samenhangen: hoe dikker hoe sterker. De cijfers geven hetzelfde weer: het zijn gestandaardiseerde coëfficiënten met een waarde van 1 via 0 tot 1. Hier is .50 een sterk verband en .10 een klein verband. Het model is een vereenvoudigde weergave: niet alle relevante statistieken zijn opgenomen.[Ref. Gronings Perspectief Wetenschappelijk rapport #1].

5.5.4 Maatregelen

Voor dit thema zijn er geen specifieke maatregelen. Wel kan gesteld worden dat een soepele uitvoering van alle maatregelen een positieve invloed kan hebben op het voorkomen van eventuele gezondheidsklachten. In algemene zin zijn de maatregelen gericht op twee groepen in het gebied:

- De mensen met gezondheidsklachten, waarbij gekeken wordt wat er gedaan kan worden om psychische en andere gezondheidsproblemen te voorkomen of te beperken (en uiteraard te genezen).
- De hulpverleners in het gebied, waarbij wordt gekeken in hoeverre er voldoende capaciteit beschikbaar is en in hoeverre de hulpverleners vertrouwd zijn met het type vragen dat in het verlengde van aardbevingen voorkomt.

Maatregelen met betrekking tot voorkomen of beperken van gezondheidsproblemen

Er zijn verschillende maatregelen die mensen met gezondheidsklachten kunnen ondersteunen:

- Commissie bijzondere situaties;
- Koopinstrument;
- Verbeteren procedures en communicatie bij schademeldingen (via bewonersbegeleiders).

Maatregelen om hulpverleners te ondersteunen

- Ondersteuning van huisartsen, welzijnswerkers, maatschappelijk werkers e.d.
- Informatievoorziening

Mediaberichten

Onderstaand zijn een aantal berichten uit de media weergegeven, die betrekking hebben op dit thema. Ze zijn weergegeven als voorbeelden bij specifieke ontwikkelingen en om aan te geven hoe informatie gedeeld wordt in de regio. Het weergegeven van de berichten staat los van de vraag of de informatie inhoudelijk helemaal correct is.

- *rtvnoord.nl (4-7-2016) meldt over de schadeafhandeling door NAM. 'Eerst had Noord-Groningen alleen maar last van aardbevingen [...]. Maar de laatste jaren wordt de hoofdpijn, stress en ergernis niet zozeer veroorzaakt door de gaswinning zelf, als wel door de manier waarop de NAM en minister Kamp de situatie proberen te redden'*
- *Radio Noord 26-9-2016: Personeel CVW gaat gebukt onder kritiek. Radio Noord zendt een gesprek uit met directeur Jan-Emmo Hut van CVW over de constante stroom aan kritiek op de organisatie. Volgens Hut is de kritiek vaak grievend, en in bepaalde situaties bedreigend. De kritiek vindt niet alleen plaats in de werkomgeving, maar ook privé. Onlangs heeft het CVW een bijeenkomst georganiseerd om te praten over dergelijke situaties*

5.5.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

- Gezondheidsklachten als gevolg van aardbevingen of herstelwerk worden niet separaat bijgehouden.
- Onderzoekers geven aan dat globaal gezien de gezondheidssituatie in dit gebied niet sterk verschillend is van andere gebieden in Nederland. Meer specifiek naar omstandigheden kijkend zijn er wel verschillen waar te nemen. Gezondheidsproblemen lijken vooral gekoppeld aan stress, veroorzaakt door gevoelens van (on)veiligheid, de afhandeling van schade en de ervaren overlast bij herstel.
- OTB meldt dat in circa 4.000 huishoudens bewoners kampen met psychische problemen als gevolg van de aardbevingsproblematiek.

- Gronings Perspectief meldt dat ruim 77% aangeeft zich gezond tot zeer gezond te voelen, wat overeen komt met het landelijk gemiddelde. Het onderzoek geeft aan dat gezondheidsklachten vooral worden gekoppeld aan ervaren onveiligheid.

Aanbevelingen

- Gezondheidszorgen trachten te voorkomen door maatregelen te optimaliseren, mensen te ontzorgen, rust en duidelijkheid te bieden op meerdere fronten, vanuit meerdere organisaties die werkzaam zijn in het gebied.
- Specifiek onderzoek uitvoeren naar de aard en omvang van eventuele gevolgen voor gezondheid als gevolg van aardbevingen. Scherper in beeld brengen welke gezondheidsproblemen mogelijk door aardbevingen worden veroorzaakt en de gevolgen daarvan. Mogelijk biedt het GGD onderzoek hier input.
- Indien bewoners zorg nodig hebben, is het van belang dat dit laagdrempelig aanwezig is. Dat betekent dat ook aandacht nodig is voor de zorgverleners, waarvan voldoende beschikbaar moeten zijn en wellicht voorzien van benodigde aanvullende instructies.
- Beschikbaar maken van psychologische hulp. In het verlengde van de aanbeveling van de Onafhankelijk Raadsman meer aandacht organiseren voor de mogelijke psychische impact als gevolg van aardbevingen.

5.6 Onmacht, gevoel van machteloosheid

5.6.1 Afbakening onmacht

Bij dit thema wordt ingegaan op drie onderdelen: gevoelens van onmacht, gebrek aan vertrouwen in instanties, boosheid/actiebereidheid.

5.6.2 Bevindingen MEI 2015

De aardbevingen en afhandeling van schades veroorzaken allerlei emoties bij de bewoners. Er ontstaan gevoelens van onmacht, boosheid, zorgen en daardoor mogelijk stress. Dit kan zijn door een gevoel van een gevoel van onveiligheid, onzekerheid over de verkoopbaarheid of waardedaling van een huis, door ondoorgroendelijke en langlopende schadeherstelprocedures of vanwege overlast en ontevredenheid over de uitvoering van herstelwerkzaamheden. Dit leidt tot gebrek aan vertrouwen in betrokken organisaties en een gevoel van gebrek aan handelingsperspectief.

Veel van deze gevoelens zijn te relateren aan de uitvoering van de diverse maatregelen, in het bijzonder het schadeherstel. Daarnaast is er boosheid over voortzetting van aardgaswinning, terwijl duidelijk is dat hierdoor ook in de toekomst schades zullen ontstaan.

Gevoelens van onmacht worden duidelijk ervaren door betrokkenen, zoals naar voren komt uit onderzoek van de RUG, uit gesprekken met bewoners in de klankbordgroepen en mediaberichten. De deelnemers van het RUG onderzoek geven in november 2014 aan dat ze een sterk gevoel van machteloosheid ervaren als gevolg van de aardbevingen (in de range van 5,0 tot 5,7 op een schaal van 1 tot en met 7). Ten opzichte van eerdere metingen in november 2013 en juni 2014 is dat gevoel sterker geworden.

5.6.3 Nieuwe inzichten en ontwikkelingen 2016

De commissie Meijdam [Adviescommissie 'Omgaan met risico's van geïnduceerde aardbevingen' (Commissie-Meijdam), 14 december 2015] constateert dat:

“Tijdens ons bezoek aan Groningen op zaterdag 21 november jl., en in de vele berichten die we na afloop van dit bezoek van verschillende inwoners hebben ontvangen, hebben we gemerkt dat er bij inwoners nog altijd sprake is van boosheid, onmacht en onzekerheid.”

Onmacht en machteloosheid

Onderzoek RUG naar gevoel van onmacht

De RUG heeft onderzoek uitgevoerd naar de mening van de bewoners van het aardbevingsgebied (Uw mening over gaswinning uit het Groningen-gasveld, RUG Hoekstra, Perlaviciute & Steg, 2015). Het betreft een meerjarig onderzoek waarbij op gezette tijden veldonderzoek bij bewoners wordt gedaan, waardoor veranderingen in de tijd zichtbaar worden.

In het onderzoek is gekeken of de zorgen van mensen, waargenomen risico's en negatieve emoties in de loop van de tijd veranderen. De eerste meting vond plaats vóór het programma “Vertrouwen op herstel en herstel van vertrouwen”, waarin verschillende maatregelen werden geïntroduceerd (januari 2014). De andere twee metingen vonden plaats na het introduceren en implementeren van dit programma.

De resultaten zijn nog niet gepubliceerd, maar wel besproken met onderstaande bevindingen op hoofdlijnen:

- De resultaten geven aan dat deelnemers vooral gevoelens van machteloosheid ervaren en dat dit veel sterker is dan andere negatieve emoties die zijn gemeten. Mensen in het kerngebied ervaren in sterkere mate machteloosheid dan mensen die minder worden blootgesteld aan de aardbevingen.
- Er zijn nauwelijks verschillen in de meningen van mensen door de tijd heen. De zorgen van mensen, waargenomen risico's en negatieve emoties zijn niet substantieel lager geworden na het introduceren van het maatregelenprogramma.
- Uit het onderzoek komt naar voren dat mensen zich vooral zorgen maken om anderen: men denkt dat anderen het slechter hebben dan zij zelf.

Jaarverslag Onafhankelijke Raadsman

De Onafhankelijke Raadsman constateert in zijn jaarverslag van 2015 en zijn halfjaarverslag van 2016 dat de sociaal-maatschappelijke gevolgen van de gaswinning groter worden.

“In veel klachten klinkt frustratie en boosheid door, inwoners geven soms aan de moed te verliezen en voelen zich machteloos. Er is een groep getroffen mensen die de grens van hun incasservermogen heeft bereikt. Het gaswinningsdossier heeft een stevige impact op de psyche van deze inwoners. De algehele sfeer binnen de gaswinningsproblematiek is helaas niet beter geworden het afgelopen jaar.”

Nationale ombudsman

Over het inhoudelijk voorstel van de Commissie Bijzondere Situaties en het doorlopen proces, kan en mag de Nationale ombudsman geen oordeel vellen. Desondanks merkt de Nationale ombudsman op dat de commissie er goed aan doet om, zodra een burger zich tot de commissie wendt, duidelijk te maken waar deze wel en niet op mag rekenen. Ook is het belangrijk dat het voor burgers duidelijk is tot wie zij zich kunnen wenden als zij een klacht hebben over de commissie. Verwachtingenmanagement is van groot belang omdat de burgers die zich wenden tot deze commissie altijd al een (schrijnend) eigen verhaal hebben.

Gebrek aan vertrouwen

Onderzoek OTB/TU Delft CMO Stamm

Het onderzoek geeft informatie over gevoelens van onmacht bij de bevolking in de regio. Hieruit blijkt dat:

“bewoners van mening zijn dat de overheid en de NAM veel te weinig doen om de negatieve effecten van de aardbevingsproblematiek aan te pakken. Veel mensen hebben weinig tot geen vertrouwen meer in de overheid. De (landelijke) overheid wordt als passief gezien die geen duidelijke stelling neemt in de aardbevingsproblematiek. Het gevoel heerst dat de overheid de kant van de NAM kiest en geen volledige verantwoordelijkheid neemt. De schadeafhandeling en de procedures daaromheen geven de bewoners van het aardbevingsgebied veel zorg en frustratie.”

Stut en steun

De website van Stut en steun (www.stutensteun.nl) meldt:

“Stut-en-Steun biedt onafhankelijke hulp en ondersteuning aan iedereen die te maken heeft met de schadelijke gevolgen van de mijnbouwactiviteiten in Groningen. De medewerkers van het steunpunt beantwoorden vragen, begeleiden bewoners en verwijzen door indien nodig. Bewoners kunnen er onder meer terecht met vragen over het proces rondom hun schademelding, schadeafhandeling en het veiliger maken of het bouwkundig versterken van hun woning.”

“De financiering voor Stut-en-Steun komt van de Nationaal Coördinator Groningen (NCG). Daarom kunnen wij onze hulp aan gedupeerde bewoners helemaal gratis aanbieden. De NCG heeft echter geen enkele zeggenschap of invloed op het steunpunt.”

Er zijn nog geen gegevens beschikbaar over hoeveel bewoners hiervan gebruik maken en hoe effectief het steunpunt is.

Boosheid en actiebereidheid

Overleg met de RUG heeft duidelijk gemaakt dat gevoelens van onmacht of machteloosheid de kern vormen van het probleem in de regio. In de MEI 2015 is onmacht gekoppeld aan acties van boosheid en verzet. RUG benadrukt dat dit maar een klein onderdeel vormt van de tekenen van onmacht. In veel meer gevallen leidt het tot passiviteit.

Gezien het feit dat mensen in de provincie Groningen zich machteloos voelen, is de kans groot dat ze juist denken dat ze niet kunnen bijdragen aan goede oplossingen en dat alle acties toch geen verschil maken. In dit geval leiden gevoelens van onmacht tot het *niet* nemen van actie en gelatenheid.

Informatie uit informele bronnen

Uit gesprekken met bewoners blijkt gelatenheid, mensen raken murw, ‘het lange wachten op antwoord, een dossier dat kwijt is’, enz. Met name de ouderen, zo wordt aangegeven, uiten zich minder, komen niet voor zichzelf op of weten de juiste wegen niet te bewandelen. De bewoners met wie gesproken is voelen geen neiging tot deelnemen aan protestacties. Men haalt de schouders op, ‘Ach, wat helpt het’. Men lijkt onderscheid tussen de stad en het ommeland te voelen: ‘Hoe kan het dat het Groninger Forum miljoenen euro’s krijgt en bij ons huizen worden gesloopt omdat behoud te duur is?’. Er zijn aangrijpende verhalen over langslpende kwesties waarbij vele experts betrokken zijn. Dit heeft grote impact op de bewoners, die aangeven door te willen met hun leven en dat het moeilijk is te kiezen uit de aangereikte opties. Ook zijn er voorbeelden van mensen die zelf oplossingen aandragen en dat als positief ervaren, bijvoorbeeld een uithuisplaatsing waarbij tijdelijk in de woning van familie ingetrokken kan worden, terwijl de familie wat langer op de camping blijft.

5.6.4 Maatregelen

Om gevoelens van onmacht te beperken wordt getracht meer keuzevrijheid en eigen handelingsperspectief aan de bewoners te geven. Dit gebeurt door schadeprotocollen aan te passen, de meerwaarderegeling, keuzevrijheid bij schadeherstel en de mogelijkheid eigen ideeën in te dienen bij leefbaarheidsprojecten.

Mocht er onenigheid blijven bestaan over maatregelen, dan is er de mogelijkheid om de onafhankelijk raadsman in te schakelen of een arbiter. Daarnaast moet een duidelijke rolverdeling tussen NCG, CVW en NAM een bijdrage leveren. De rol van NAM bij de bepaling en uitvoering van schadeherstel wordt beperkt.

Commissie Bijzondere Situaties

De Commissie Bijzondere Situaties behandelt bijzondere gevallen die niet alleen verband houden met aardbevingsschade maar ook met andere oorzaken en die niet binnen een andere regeling kunnen worden opgelost. De commissie heeft de bevoegdheid om op individuele basis te beslissen of een andere vorm van hulp nodig en gerechtvaardigd is. De tijdelijke commissie bijzonder situaties is per 1 januari 2016 een permanente commissie geworden. De regeling Bijzondere Situaties is een aanvulling op de bestaande regelingen. Het jaarverslag over 2016 meldt dat er vanaf 15 april 2014 tot eind 2016 in totaal 205 meldingen zijn binnen gekomen, waarvan er 179 inmiddels zijn afgehandeld en 26 in behandeling zijn. Hiermee is van de beschikbare € 15 miljoen circa € 10,6 miljoen besteed.

Arbiter Aardbevingsschade

De Arbiters Aardbevingsschade zijn gestart op 2 mei 2016. Op een onafhankelijke, laagdrempelige manier beslechten zij geschillen die betrekking hebben op aardbevingsschade in het gaswinningsgebied in de provincie Groningen.

Als na de eerste inspectie en de contra-expertise nog geen overeenstemming is over het herstel van de schade of als er sprake is van complexe schade, kan de Arbiter Aardbevingsschade worden ingeschakeld. De arbiter beoordeelt de zaak ter plaatse en doet een uitspraak waar CVW en NAM zich in beginsel aan verbinden.

Mediaberichten

Onderstaand zijn een aantal berichten uit de media weergegeven, die betrekking hebben op dit thema. Ze zijn weergegeven als voorbeelden bij specifieke ontwikkelingen en om aan te geven hoe informatie gedeeld wordt in de regio. Het weergegeven van de berichten staat los van de vraag of de informatie inhoudelijk helemaal correct is.

Tweede Kamer wil omkering bewijslast bij aardbevingsschade:

- *Nrc.next (7-7-2016) plaatst een bericht over de omkering van bewijslast. Een meerderheid van de Kamer is voor deze omkering, zo bleek bij de bespreking van wijzigingen in de Mijnbouwwet. Voortaan moet NAM bewijzen dat de schade, als het gaat om het Groningengasveld, niet door gaswinning is veroorzaakt.*

Media over protestacties

Rond de besluitvorming van het kabinet over de toekomstige gaswinning in september 2016, hebben actievoerders een NAM-locatie tijdelijk bezet en is er een poging geweest door Groningers om het NAM-gebouw in Assen te laten beven.

- *(22-9-2016): Er is een 'bezetting' van de NAM-locatie in Sappemeer door twaalf Groningers. De Groningers werkten samen met Milieudefensie. "Groningers zijn na de debatten opnieuw teleurgesteld. We laten ons niet zomaar buitenspel zetten", aldus Marlijn Dingshoff van Milieudefensie.*
- *In DvhN (23-9-2016) meldt Pieter Douma van de Coalitie Gasverzet dat bij eerdere protesten 'de opkomst soms nogal tegen viel'. Volgens Douma komt dat o.a. door 'gewinning'. "Er is natuurlijk wel sprake van gewinning aan*

de NAM, die is hier al meer dan een halve eeuw aanwezig. De NAM heeft ook gezorgd voor welvaart en werk. Er is in Groningen wel een soort fatalisme. Veel mensen zijn moe en gefrustreerd, die haken af", aldus Douma. Hij hoopt dat er duizend mensen komen in plaats van tweehonderd of driehonderd.

- (26-9-2016): Tussen de 200 en 400 actievoerders probeerden daar (hoofdkantoor NAM in Assen) tevergeefs een aardbeving te veroorzaken. De deelnemers aan de actie sprongen en gebruikten trilplaten.

- In een artikel in DvhN (30-9-2016) wordt ingegaan op de afname van aandacht voor protestacties tegen gaswinning. De omvang en impact van de acties neemt af, onder andere doordat de timing van de acties niet optimaal is. Volgens de krant werkt 'indringend en verstandig in gesprek gaan' wellicht beter dan 'het roepen van loze kreten of het luiden van de noodklokken'.

Media over vertrouwen:

- DvhN bericht op de voorpagina en in een vervolgartikel (p. 4) over een eigen onderzoek onder ruim duizend inwoners van de drie noordelijke provincies. Onderwerp van het onderzoek is de leefbaarheid van het gebied en de gaswinning. 48 procent vindt NAM onbetrouwbaar. In 2014 was dit nog 41 procent.

Rechtsbijstandsverzekering:

- DvhN (30-9-2016) schrijft dat Nationaal Coördinator Alders zich gaat verdiepen in problemen met rechtsbijstandsverzekeringen in het aardbevingsgebied. Volgens een woordvoerder gaat Alders "een actueel overzicht maken van de mogelijkheden bij verzekeraars voor een rechtsbijstandsverzekering. Alders vindt het belangrijk dat aardbevingsgedupeerden op adequate wijze hun schade kunnen verhalen". Voor inwoners van het aardbevingsgebied is het lastiger om een rechtsbijstandsverzekering af te sluiten vanwege het risico op aardbevings schade. Volgens Rudi Buis, woordvoerder van het Verbond van Verzekeraars, zoeken verzekeraars al naar oplossingen: "Je kunt bijvoorbeeld denken aan een hoger eigen risico".

5.6.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies:

- Bewoners geven aan zich onmachtig te voelen tegenover de gebeurtenissen die hen overkomen en de instanties die hen zouden moeten helpen. Het gevoel van onmacht uit zich in een gevoel van gebrek aan regie over het eigen leven en de keuzes die men kan maken.
- Onmacht lijkt zich meer te uiten in murw zijn en gelatenheid bij de bewoners, dan in het nemen van acties.
- Er is door een groep bewoners een rechtszaak aangespannen tegen NAM en de Nederlandse Staat vanwege immateriële schade, waaronder schade aan gezondheid.
- Onderzoek geeft aan dat er weinig vertrouwen onder bewoners is dat de betrokken instanties de problemen gaan oplossen.

Aanbevelingen

- Investeren in sociale structuren, eigen kracht, zelfredzaamheid
- Om gevoel van onmacht te beperken is het nodig om:
 - mensen het gevoel te geven het leven in eigen hand te hebben, bijvoorbeeld door keuzevrijheid te bieden bij de maatregelen.
 - vertrouwen in de instanties te krijgen, in eerste instantie door duidelijk te maken wat verwacht kan worden van de afzonderlijke partijen en dit ook na te komen. Het helpt dat de organisaties communiceren wat ze daadwerkelijk gedaan hebben en wat van hen nog verwacht mag worden.

5.7 Kwaliteit van leven, leefbaarheid en sociale samenhang

5.7.1 Afbakening kwaliteit van leven

De schades en overlast, gevoelens van onmacht en gevolgen hiervan op de gezondheid, kunnen leiden tot een beperking van de kwaliteit van het leven. Als het gevoel ontstaat dat burens anders worden behandeld in bijvoorbeeld schadeprocedures, kunnen de onderlinge verhoudingen in een buurt veranderen en daarmee de sociale samenhang in de omgeving. De gemeenschappelijkheid van de problemen kan echter ook leiden tot sterkere onderlinge banden. Ook biedt een deel van de maatregelen kansen om te investeren in het verbeteren van leefbaarheid. Deze effecten worden aangeduid als verandering in de kwaliteit van leven voor de bewoners.

De waardering van de kwaliteit van leven wordt vastgesteld aan de hand van aspecten zoals woontevredenheid, waardering voor de woon- en leefomgeving en leefbaarheid. Daarnaast wordt meer specifiek gevraagd naar aspecten zoals de wens tot verhuizen, sociale cohesie en het toekomstperspectief.

5.7.2 Bevindingen MEI 2015

De inwoners waarderen de kwaliteit van leven in Noordoost-Groningen over het algemeen als zeer goed, hoewel er zorgen zijn over de verdere afname van voorzieningen in de dorpen. Uit onderzoek van het Sociaal Planbureau Groningen (2014) blijkt dat 25% van de inwoners in de kern van het aardbevingsgebied de bevingen ervaren als een aantasting van het woongenot, daarbuiten is dat 8%. Ander onderzoek geeft vergelijkbare resultaten. Uit onderzoek in 2013 en 2014 van het Sociaal Planbureau Groningen (2015) blijkt dat de Groningers positief denken over de provincie.

Er is weinig onderzoek gedaan naar de invloed van aardbevingen op de sociale samenhang in de buurten van het aardbevingsgebied. In het onderzoek van de RUG (2015) is een negatieve trend zichtbaar tussen november 2013 en november 2014 voor de gevolgen voor relaties in de buurt. Deelnemers aan de klankbordgroep bijeenkomsten geven aan dat een gevoel van ongelijke behandeling in de schadeafhandeling en de waardevermeerderingsregeling tot 'scheve gezichten' kan leiden. Ook wordt opgemerkt dat er mogelijk een verschil in beleving bestaat tussen 'import' en originele bewoners.

5.7.3 Nieuwe inzichten en bevindingen 2016

Er is duidelijk behoefte aan meer inzicht in de effecten van aardbevingen op de kwaliteit van leven. Een aantal grotere studies zijn uitgevoerd, waarvan de resultaten eind 2015 en in 2016 beschikbaar zijn gekomen.

Uitgevoerde onderzoeken naar kwaliteit van leven

OTB-rapport– over leefbaarheid en verhuisplannen

In de periode april tot en met december 2015 is onderzoek gedaan naar de woningmarkt en de effecten van de aardbevingen op woonbeleving en leefbaarheid, aangezien dit de keuzes van bewoners op de woningmarkt beïnvloedt. Het onderzoek is uitgevoerd met bewonersenquête.

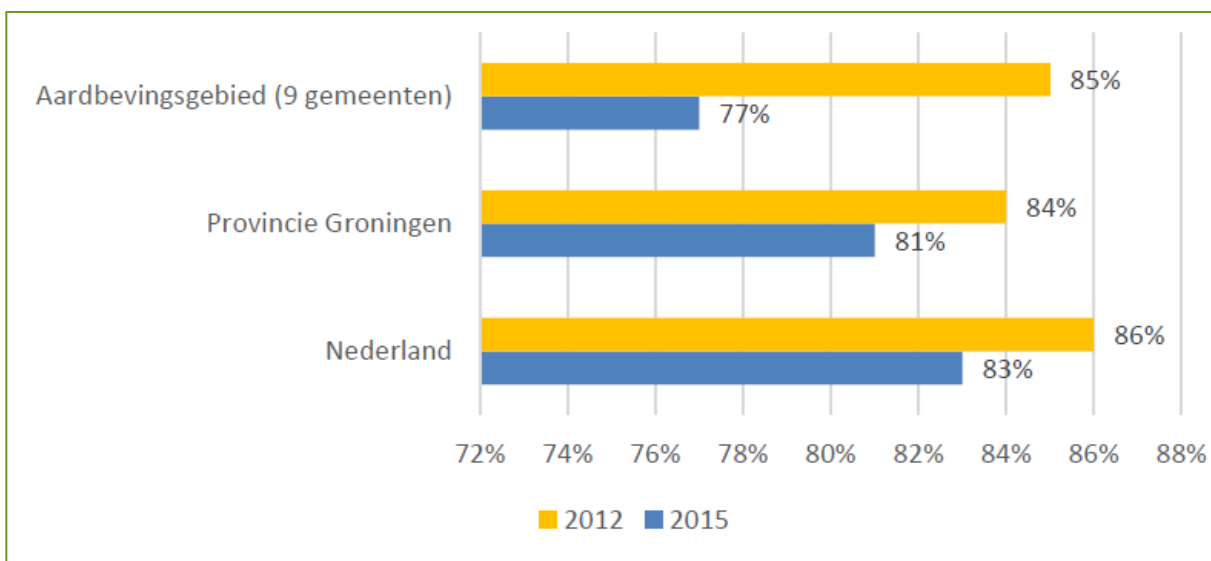
Volgens onderzoekers staat de leefbaarheid van het gebied onder druk. Onderzoekers geven aan dat door de aardbevingen mensen vertrekken en er komen nauwelijks nieuwe mensen terug. Gevolg is een versterking van de krimp, leegstand van gebouwen, minder voorzieningen en bedrijven en hierdoor ook minder werkgelegenheid. Toch wonen de meeste mensen nog met plezier in de provincie Groningen, ondanks de krimp, de aardbevingen en schade aan de woningen. Ze ervaren het wonen in Groningen als prettig, hebben er hun sociale contacten en binding en willen eigenlijk niet vertrekken. Er is een behoefte

om de regio weer positief naar buiten te brengen. Ideeën van deze bewoners variëren van leefbaarheidsplannen tot gebiedsplannen en dorpsbudgetten.

OTB geeft aan dat naast de aardbevingen de krimp sterk bepalend is

- *“Er is geen duidelijk verband tussen de waardering voor de leefbaarheid en de aardbevingsintensiteit op de woonlocatie. Dit komt waarschijnlijk omdat leefbaarheid niet alleen samenhangt met aardbevingsintensiteit, maar ook met zaken zoals sociale cohesie.” (pg. 31)*
- *“De bevolkingskrimp lijkt een grotere invloed op de tevredenheid over de leefbaarheid te hebben dan de aardbevingsproblematiek. In gebieden met bevolkingskrimp zijn bewoners duidelijk minder tevreden over de leefbaarheid dan in gebieden zonder bevolkingskrimp” (pg. 34)*
- *“Bewoners van krimpgebieden ondervinden sterkere negatieve psychosociale effecten van de aardbevingen dan bewoners van niet-krimpgebieden, ongeacht de aardbevingsintensiteit. Onze hypothese is dat bewoners van krimpgebieden (de gevolgen van) de aardbevingsproblematiek gemiddeld genomen heftiger ervaren dan bewoners van niet-krimpgebieden, omdat de aardbevingen de reeds bestaande problemen (sociaaleconomisch, maatschappelijk, psychosociaal) als gevolg van de bevolkingskrimp versterken.” (pg. 34)*
- *“In absolute zin lijkt het er voorsnog op dat het aantal verhuizingen en de verhuisrichting van deze verhuizingen in de drie risicogebieden voorsnog niet sterk is beïnvloed door de aardbevingsproblematiek.” (pg. 42)*
- *“Uit het migratieonderzoek blijkt in de laatste twee jaar geen duidelijke veranderingen waar te nemen met betrekking tot het totaal aantal verhuizingen in het aardbevingsgebied.” (pg. 45)*

De onderzoekers constateren dat in 2012 de tevredenheid met de woonomgeving in het aardbevingsgebied vergelijkbaar was met de rest van Nederland (circa 85% van de inwoners was tevreden of zeer tevreden). In 2015 is deze tevredenheid met de woonomgeving in het aardbevingsgebied gedaald tot 77%. Hiermee behoort het aardbevingsgebied tot de slechter scorende gebieden van Nederland, waartoe ook bijvoorbeeld Den Haag en Rijnmond vallen.

Figuur 9. Tevredenheid woonomgeving (bron OTB onderzoek).

De onderzoekers melden het volgende:

*“Uit het onderzoek blijkt dat er geen duidelijk verband bestaat tussen de waardering van de leefbaarheid en de aardbevingsintensiteit binnen het aardbevingsgebied. Inwoners die in de kern van het aardbevingsgebied wonen met een relatief hoge aardbevingsintensiteit, waarderen de **leefbaarheid** vergelijkbaar met die van inwoners die aan de rand van het gebied woonachtig zijn. Dit ondersteunt de gedachte dat de ervaren leefbaarheid niet alleen samenhangt met aardbevingsintensiteit, maar ook met andere zaken zoals sociale cohesie en het voorzieningenniveau.”*

Oorzaken voor negatieve effecten op het welbevinden en leefbaarheid worden ruimer gezien. De onderzoekers melden:

- Gevoelens van onveiligheid en andere psychosociale en gezondheidsproblemen als gevolg van de aardbevingen;
- Zorgen over de waardeontwikkeling en verkoopbaarheid van de woning;
- Moeizame en tijdrovende procedures voor schadevergoeding en –afhandeling;
- Een toenemend wantrouwen in de landelijke politiek en het gevoel dat Groningers niet serieus worden genomen met hun problemen.

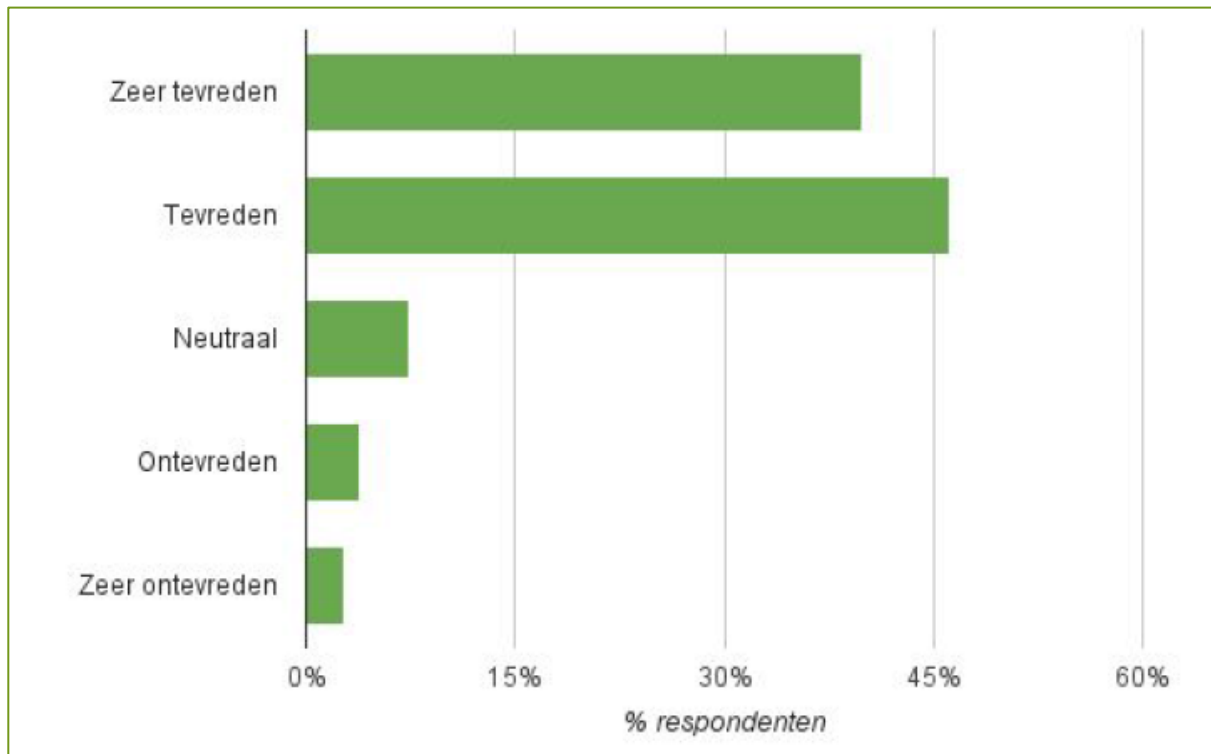
De onderzoekers geven aan dat het aandeel huishoudens dat zeker of misschien binnen twee jaar wil verhuizen in het aardbevingsgebied met 10% en 28% aanzienlijk hoger ligt dan in 2012 (7 en 16%). En ook hoger dan de 7 en 16% in het landelijk deel van de provincie Groningen, waar aardbevingen geen rol spelen. Het feit dat huishoudens met jongeren en hoger opgeleiden relatief vaak willen verhuizen zet volgens de onderzoekers de leefbaarheid in het gebied onder druk. Van de huishoudens die zeker binnen twee jaar willen verhuizen noemt 45% (de effecten van) de aardbevingsproblematiek als één van de drie belangrijkste verhuisredenen. Een substantieel deel van de bewoners met verhuisplannen geeft aan af te zien van de voorgenomen verhuizing als de gasboringen drastisch verminderd worden, als de aardbevingschade aan de woning snel hersteld wordt of als de huidige woning aardbevingsbestendig wordt gemaakt.

Gronings Perspectief

Deze onderzoekers geven aan dat de tevredenheid met de huidige woonomgeving in de gehele provincie ruim 84% van de respondenten bedraagt (tevreden of zeer tevreden over de huidige woonomgeving). Onderverdeeld per regio treden geen statistisch significante verschillen op. Er zijn ook geen verschillen tussen postcodegebieden met meer en minder schade. Tussen respondenten zonder en met (meervoudige) schade treden geen significante verschillen in de woontevredenheid op.

Gronings Perspectief: Verbeteringen in de huidige leefomgeving

Respondenten is gevraagd aan te geven wat er verbeterd kan worden in hun buurt of dorp en de regio. Voorzieningen zoals supermarkten of meer speeltuinen werden het meest genoemd (21% van alle respondenten). 9% noemde een verbetering in infrastructuur, 7% noemde dat meer verbondenheid, participatie en saamhorigheid de buurt kan verbeteren. Eveneens 7% noemde verbeteringen gerelateerd aan gaswinning, zoals het verminderen van de gaswinning of het makkelijker maken van schade melden. In Noordoost-Groningen ligt dit percentage echter hoger: 11% van de respondenten.

Figuur 10. Tevredenheid met de woonomgeving onder alle respondenten (bron Gronings Perspectief).

Sociaal Planbureau Groningen

SPG heeft meegewerkt aan het OTB onderzoek, maar daarnaast aanvullend onderzoek gedaan tot aan april 2016. Dit onderzoek is een vervolg op eerder onderzoek, waarbij het onderzoeksgebied inmiddels uitgebreid is naar de 11 gemeenten die tot het aardbevingsgebied worden gerekend. Dit zijn naast de bekende negen gemeenten, ook de gemeenten Hoogezand-Sappemeer en Menterwolde.

Onderzoekers geven aan dat het merendeel van de inwoners in het aardbevingsgebied zegt dat de leefbaarheid het afgelopen jaar gelijk is gebleven (72%). Daarnaast ziet 6% een vooruitgang en ruim één op de vijf een achteruitgang (22%). Vooral het aandeel dat een achteruitgang ervaart ligt in het aardbevingsgebied hoger dan in de hele provincie.

Gemiddeld waarderen Groningers de leefbaarheid met een 7,6. Groningers woonachtig in de 11 gemeenten van het aardbevingsgebied waarderen de leefbaarheid met een 7,4 gemiddeld iets lager, maar geven nog steeds een ruime voldoende. Dit is gelijk aan het Nederlands gemiddelde (CBS, 2016).

Informatie uit informele bronnen

De kwaliteit van leven komt ook terug in gesprekken met bewoners uit de regio. Men ziet dat de voorzieningen teruglopen en dat de samenstelling van de bevolking verandert (meer grijs, minder jong). Tijdens de bijeenkomsten blijkt dat er behoefte is aan saamhorigheid. Men geeft aan dat de Groningers ook meer zelf de schouders er onder kunnen zetten, ook zonder de aardbevingen waren hier problemen. De bevingenproblematiek biedt in zekere zin ook kansen voor oplossingen (er is aandacht, geld, enz.) die er anders niet waren geweest. Er is ook veel trots en ruimenkendheid en positieve kracht aanwezig: *“Dat moeten we zelf benutten”*. De leefbaarheidsgelden vanuit NAM en NCG worden positief gewaardeerd. Casemanagers vanuit NAM zijn laagdrempelig en weten goed wat er speelt. Regelingen moeten flexibel ingericht zijn: dan kan er maatwerk komen.

Toekomstvisie Perspectief Groningen 2025 van de Rabobank

De Rabobank heeft het initiatief genomen voor het ontwikkelen van een sociaaleconomische visie voor de provincie Groningen in 2025. Het geschetste toekomstbeeld is beschreven voor:

- *Sociaal: Groningers zijn in 2025 aanzienlijk zelfredzamer dan nu, ze zijn actiever en flexibeler inzetbaar op de arbeidsmarkt.*
- *Economisch: De regionale economie heeft, mede door de grote investeringen die in het gebied gedaan zijn door de aardbevingsproblematiek, een flinke impuls gekregen.*
- *Stad en ommelanden: De relatie tussen Stad en Ommeland is hechter geworden, de verschillen worden gezien als kracht en niet als zwakte.*
- *Wonen: De provincie Groningen is uitgegroeid tot een populair woongebied. De regio zit letterlijk en figuurlijk goed in de verf en daarnaast blijken initiatief en participatie duidelijk de sleutelfactoren om de leefbaarheid te borgen.*

5.7.4 Maatregelen

Het Loket Leefbaarheid heeft tot doel een bijdrage te leveren aan de structurele ontwikkeling van de regio. Het is onderdeel van Kansrijk Groningen. Dit is de overkoepelende naam voor alle programma's die zijn opgesteld door maatschappelijke organisaties, overheden en NAM om de leefbaarheid in Groningen te versterken en kansen te creëren. De coördinatie hiervan ligt bij de NCG. NAM financiert het programma. Het Loket ondersteunt leefbaarheidsinitiatieven in het aardbevingsgebied (gemeenten Appingedam, Bedum, De Marne, Delfzijl, Eemsum, Loppersum, Slochteren, Ten Boer en Winsum). Het Loket Leefbaarheid behandelt aanvragen tot 10.000 euro.

Er is een budget van € 85 miljoen beschikbaar gesteld om activiteiten voor woon- en leefbaarheidsprogramma's van de gemeenten te stimuleren, aanvullend op bestaande budgetten. Hiervan wordt € 35 miljoen via de NCG toegekend en € 25 miljoen via de provincie. Vanuit NAM is er specifiek voor de bewoners in de dorpen het NAM Leefbaarheids- en duurzaamheidsprogramma (€ 25 miljoen). Er zijn vanuit dit programma van NAM al vele projecten gerealiseerd, zoals:

Stichting Hertenkamp Bedum

Midden in de woonwijk bij het station in Bedum ligt een Hertenkamp. Het Hertenkamp is toe aan een grote opknapbeurt, tezamen met de renovatie werkzaamheden wil men graag een nieuw dierenverblijf plaatsen met een ontmoetingsruimte waar de Bedummers elkaar kunnen treffen voor onder meer doe- en speelmiddagen en workshops.

Boomgaard in Ten Boerster Bos

Door de Iepenziekte moesten bomen in het Ten Boerster Bos worden gerooid. Het gevolg was een grote open plek midden in het bos. In een samenwerking tussen de vereniging Dorpsbelangen en Staatsbosbeheer als eigenaar van het bos, is het plan ontstaan deze open plek in te richten als dorpsboomgaard.

Kolhamster Mainschoar

Herinrichting en duurzaam behoud en beheer dorpsbos Kolham is een project als ondersteuning voor de ontwikkeling van natuur, cultuur en recreatie, opgezet samen met de inwoners. In de loop der tijd is in dit productiebos een bijzondere cultuur ontstaan voor paddenstoelen en inmiddels zijn er zeer zeldzame exemplaren te vinden. Daarnaast maakt het dorp veelvuldig gebruik van het bos om te wandelen.

Verduurzaming Sportaccommodaties

Binnen de regio van de 9 gemeenten is inmiddels voor meer dan 50 verenigingen een bijdrage gedaan in het verduurzamen van hun accommodaties, steeds met het doel de exploitatiekosten te verlagen om ook met teruglopende ledenaantallen de accommodaties in stand te houden.

Speel- en beweegtuinten

Binnen de regio zijn inmiddels diverse bijdragen gedaan voor het inrichten of herinrichten van speel- en 'beweeg' tuinen. De aanleg van een beweegtuint bij verzorgingstehuis "de Mieden" moet er voor zorgen dat de drempels om te gaan bewegen weggenomen worden en er een toegankelijke manier geboden wordt om te gaan sporten en elkaar te ontmoeten.

Visserij Museum Zoutkamp

Binnen het NAM Leefbaarheid- en duurzaamheid programma kunnen projecten van musea worden ondersteund. Het eerste project is inmiddels gegund; een bijdrage in de verduurzaming van het Visserij Museum in Zoutkamp. Hierdoor kunnen de jaarlijkse exploitatiekosten worden verlaagd.

Elk Dorp een Duurzaam Dak

Het programma "Elk Dorp een Duurzaam Dak" zet in op een duurzaam en exploitabel 'dorpsdak' binnen de dorpen, waar dit wenselijk en haalbaar is. Dit dorpsdak is de ontmoetingsplaats van het dorp en het verenigingsleven in het dorp. Er is inmiddels voor 27 dorpshuizen een bijdrage geleverd.

Herbestemming Cultureel Erfgoed

Het programma "Herbestemming Cultureel Erfgoed" zoekt een nieuwe toekomst voor de monumenten die zo bepalend zijn voor de identiteit van Groningen en die door de inwoners dan ook zeer belangrijk worden gevonden.

Mediaberichten

Onderstaand zijn een aantal berichten uit de media weergegeven, die betrekking hebben op dit thema. Ze zijn weergegeven als voorbeelden bij specifieke ontwikkelingen en om aan te geven hoe informatie gedeeld wordt in de regio. Het weergegeven van de berichten staat los van de vraag of de informatie inhoudelijk helemaal correct is.

Mediabericht naar aanleiding van OTB publicatie

- (23-01-2016) Hoogleraar Peter Boelhouwer, *De onderzoekers schatten dat zo'n 8.000 huishoudens zouden vertrekken als er een opkoopregeling voor ze was. Boelhouwer: "Ik ben onder de indruk. Het is echt ernstig wat hier plaatsvindt. Ik ken geen andere gebieden in Nederland waar de tevredenheid met de woonomgeving lager is en waar zoveel mensen zich onveilig voelen".*

De onderzoekers signaleren ook dat het vertrouwen in de overheid tot een dieptepunt is gedaald. Veel mensen zouden de indruk hebben dat de overheid 'de kant van NAM kiest' en geen verantwoordelijkheid neemt.

Mediabericht over eigen onderzoek naar verhuizingen

- *Het Dagblad van het Noorden (9-7-2016) heeft via het RegioNoordPanel in samenwerking met Enigma Research een eigen onderzoek uitgevoerd waaruit blijkt dat 22 procent van de ondervraagden aan geeft na te denken over een verhuizing uit Groningen. Drie jaar geleden was dit 9 procent. Mensen van 22 tot 44 jaar (32 procent) willen opvallend vaker vertrekken dan ouderen (13 procent). Hoger opgeleiden overwegen meer te verhuizen dan provinciegenoten met een lage opleiding. Groningers waarderen hun gevoel van veiligheid met het rapportcijfer 6,6. De steekproef is niet wetenschappelijk vastgesteld, maar de resultaten geven wel een aanwijzing van het gevoel in de regio. Dit onderzoek is niet zelfstandig gepubliceerd, maar enkel als mediabericht, vandaar dat het hier is opgenomen.*

5.7.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

- Er zijn meerdere onderzoeken naar de kwaliteit van leven. De waardering voor de leefomgeving in Groningen toont geen grote verschillen met de waardering in andere delen van Nederland en verandert beperkt in de tijd. Veel mensen wonen bewust en met plezier in Groningen.
 - OTB meldt dat meer mensen vertrekken dan komen, waardoor krimp versterkt wordt. Mensen wonen over het algemeen met plezier in Groningen.
 - OTB meldt dat de afgelopen jaren de tevredenheid met de woonomgeving in het aardbevingsgebied sterker is afgenomen dan gemiddeld in Nederland.
 - Gronings Perspectief geeft aan dat 84% van de respondenten tevreden of zeer tevreden is en in gemeenten van het aardbevingsgebied wordt de leefbaarheid met een 7,4 gewaardeerd (conform landelijk gemiddelde).
 - Het RegioNoordPanel geeft aan dat 22% nadenkt over verhuizen, jongeren scoren hoger (32%).
 - Leefbaarheidsprogramma's hebben kleinschalige uitstraling. Ze zijn over het algemeen succesvol en worden gewaardeerd.

Aanbevelingen

- Ontwikkel samen met de bewoners een duidelijk toekomstperspectief. Dit heeft tot doel de kwaliteit van leven en de cohesie in de wijken te versterken. Dit perspectief moet door betrokken instanties ondersteund worden.
- Duidelijkheid scheppen voor bewoners over de maatregelen rond opkoop en waarde van woningen. Blijven wonen in het gebied is dan een bewuste keuze en de bewoners hebben daarna belang bij het bouwen aan een gezamenlijke toekomst.
- Door de leefbaarheid niet alleen in onderzoeken te meten, maar structureel te monitoren, ontstaat inzicht in de factoren die leiden tot verbetering van de leefbaarheid.
- De aanpak van scholen in het gebied laat zien dat het bouwkundig versterken kan leiden tot toekomstbestendige onderwijsvoorzieningen. Dit kan vergelijkbaar worden onderzocht voor andere faciliteiten.
- Evaluatie van de leefbaarheidsprogramma's.

5.8 Waardeontwikkeling onroerend goed, vermindering en vermeerdering

5.8.1 Afbakening waardeontwikkeling

Onroerend goed wordt onderverdeeld in particulier onroerend goed (zoals woonhuizen), maatschappelijk onroerend goed (zoals monumenten, gemeentehuizen, scholen, zorgcentra) en bedrijfsmatig onroerend goed (zoals kantoorruimte). In dit thema wordt ingegaan op de maatschappelijk effecten van aardbevingen op de verkoop van onroerend goed en de waardeontwikkeling van onroerend goed.

5.8.2 Bevindingen MEI 2015

Er zijn verschillende methodieken toegepast om de waardevermindering als gevolg van aardbevingen te bepalen. Sinds 2012 is door meerdere organisaties (Ortec Finance, Vrije Universiteit Amsterdam, Stichting Waardedaling door Aardbevingen Groningen en Rijksuniversiteit Groningen) onderzoek gedaan

naar de waardeontwikkeling van onroerend goed als gevolg van de aardbevingen in Groningen. Deze onderzoeken verschillen in doelstelling, methodiek, onderzoeksperiode en de afbakening van het onderzoeksgebied. Hierdoor verschillen de conclusies. Er is een bandbreedte uit de onderzoeken te halen van 1% tot 4% waardedaling. Er was verschil van inzicht tussen de verwachte/beleefde waardedaling en de uitkomsten van onderzoeken. Het is daarbij lastig om onderscheid te maken tussen afzonderlijke factoren die meespelen bij waardedaling, zoals naast de aardbevingen, de recessie en krimp in de regio.

5.8.3 Nieuwe inzichten en bevindingen 2016

CBS: Ontwikkeling woningmarkt

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft vanaf januari 2015 het onderzoek naar de ontwikkelingen op de woningmarkt in het aardbevingsgebied in opdracht van de NCG van Ortec Finance overgenomen. CBS heeft inmiddels drie rapportages uitgebracht. Het laatste onderzoek brengt de ontwikkelingen tot en met het tweede kwartaal 2016 in kaart.

CBS constateert dat de woningmarkt in het aardbevingsgebied aantrekt, maar tegelijkertijd dat de markt zich tussen de zomer van 2012 en het tweede kwartaal van 2016 ongunstiger heeft ontwikkeld dan in vergelijkbare gebieden. Woningen zijn moeilijker te verkopen en het recente herstel op de nationale woningmarkt drong later in het aardbevingsgebied door. Prijsverschillen zijn echter niet statistisch significant. Tegelijkertijd blijkt de migratie (in- en uitstroom van mensen) niet te zijn veranderd ten opzichte van de periode voor 'Huizinge' en ten opzichte van referentiegebieden.

Het onderzoek biedt informatie voor de aanpak van de NCG. In het Meerjarenprogramma staan maatregelen die kunnen bijdragen aan de stabilisatie van de woningmarkt in het aardbevingsgebied.

Onderzoek Ortec Finance woningmarktontwikkeling

NAM heeft Ortec verzocht het onderzoek naar woningmarktontwikkelingen ook in 2015 en 2016 voort te zetten. Vergelijkbaar met CBS constateert ook Ortec een aantrekkende woningmarkt in Noordoost-Groningen, maar tegelijkertijd ook een achterblijvende marktontwikkeling ten opzichte van lokale referentiegebieden.

Uitgevoerde onderzoeken naar waardedaling door aardbevingen

Onderstaande onderzoeken zijn beschikbaar gekomen:

OTB/TU Delft onderzoek

Vanuit de TU Delft zijn de resultaten van onderzoeken gepresenteerd in het kader het Woningmarkt- en leefbaarheidsonderzoek aardbevingsgebied Groningen (2016). Dit onderzoek kende verschillende deelrapporten zoals Migratiestromen in Noordoost-Groningen (2016), Risico's en verkoopbaarheid, Ontwikkelingen op de markt van koopwoningen in Groningen (2015), Beoordeling Woningmarktmodellen Aardbevingsgebied Groningen en Wonen en aardbevingen in Groningen (2015).

OTB heeft geen eigen onderzoek gedaan naar waardeontwikkeling. Op basis van door anderen uitgevoerde onderzoeken (Ortec, CBS, VU en Atlas voor Gemeenten) concludeert OTB dat de koopprijsontwikkeling achterblijft ten opzichte van de referentiegebieden.

Onderzoek Atlas voor Gemeenten in samenwerking met de RUG, Erasmus universiteit en Universiteit Amsterdam

In opdracht van NAM heeft Atlas voor Gemeenten onderzoek gedaan naar mogelijke effecten van aardbevingen op de woningmarkt. Atlas constateert een gemiddeld negatief verschil in waardeontwikkeling van 2% voor het risicogebied ten opzichte van referentiegebieden. Er wordt geen verschil in looptijd van verkoop gesignaleerd.

Onderzoek VU Amsterdam, Bosker en van Ommeren

Vanuit de VU is gepubliceerd door Bosker en Van Ommeren. Anders dan de andere onderzoeken probeert VU het bevingseffect op de waardeontwikkeling te bepalen aan de hand van gevoelde bevingen dan wel het aantal woningen met een melding van fysieke bevingsschade in een postcodegebied.

Er zijn drie verschillende onderzoeksuitkomsten gepresenteerd. In maart 2015 werd een effect van 1,2% per gevoelde beving vastgesteld. In de daaropvolgende wetenschappelijke publicatie van mei 2015 werd het effect bepaald op 1,9% per gevoelde beving en in januari 2016 op 1,6% per gevoelde beving.

In die laatste publicatie presenteerde VU ook uitkomsten via de invalshoek “aantal woningen met schademeldingen ten opzichte van de totale woningvoorraad in een postcodegebied”. VU kwam tot 0,2% waardedaling voor ieder procentpunt woningen met een schademelding ten opzichte van de totale woningvoorraad. Oftewel woningen in een postcodegebied waar alle woningen (100%) een schademelding kennen, hebben een waardedaling van 20%. En gebieden met 50% schademeldingen 10%.

Berekening prof. De Kam, RUG

Prof. De Kam heeft met behulp van het model van VU, gebaseerd op het aantal schademeldingen per postcodegebied, een eigen berekening gemaakt van waardedaling door bevingen en daarbij gegevens naar de gehele provincie geëxtrapoleerd. Prof. De Kam constateert 3% waardedaling voor de gehele provincie Groningen met uitschieters naar boven de 10% in en rond Loppersum.

Overeenkomsten en verschillen tussen methodieken

Belangrijke overeenkomst is dat alle onderzoeken gebruik maken van de prijzen van verkochte woningen en gegevens die daaromtrent in NVM-databases opgenomen zijn.

Er zijn drie belangrijke verschillen:

- Ortec, CBS en Atlas voor Gemeenten vergelijken de prijsontwikkeling in het bevingingsgebied met de prijsontwikkeling in referentiegebieden. VU vergelijkt gebieden in de provincie Groningen met voelbare bevingen en gebieden zonder voelbare bevingen en gebieden met veel schademeldingen met gebieden met minder/geen schademeldingen.
- Ortec, CBS en Atlas voor Gemeenten hanteren alle drie andere referentiegebieden, waarbij de referentiegebieden van Ortec en CBS meer geografisch (regionaal) bepaald zijn en die van Atlas gebaseerd zijn op gebiedsindicatoren en in het gehele land kunnen liggen.
- Atlas en Ortec hebben onderzoek gedaan naar het bevingseffect op de woningmarkt in 8 gemeenten. CBS ziet 11 gemeenten als het onderzoeksgebied en VU heeft naar de gehele provincie Groningen gekeken.

Discussie in ESB

In het vakblad Economisch Statistische Berichten (ESB) hebben wetenschappers van Atlas voor Gemeenten, RUG, Erasmus Universiteit en Universiteit Amsterdam met de wetenschappers van VU en prof. De Kam discussie gevoerd over het onderzoeksmodel van VU. De discussie spitst zich met name toe op de positie en het effect van de stad Groningen in het onderzoek. VU (h)erkent het discussiepunt en concludeert op basis van eigen berekeningen exclusief de stad dat het geconstateerde negatieve effect afneemt en vergelijkbaar wordt met dat van andere onderzoeken.

"De belangrijkste kritiek is dat de stad Groningen ook als onderzoeksgebied wordt gebruikt, met een andere bevolkingsontwikkeling dan de krimpgebieden in Oost-Groningen. Dit is een goed punt en is (...) niet goed bediscussieerd."

"De gemiddelde prijsdaling in het aardbevingsgebied is dan 2,2 procent, wat erg in lijn ligt met het gesuggereerde effect van Bosker et al."

"De nieuwe geschatte coëfficiënt heeft wel een relatief grote standaardfout omdat er weinig data overblijven, en is daarom slechts significant op een significantieniveau van twintig procent."

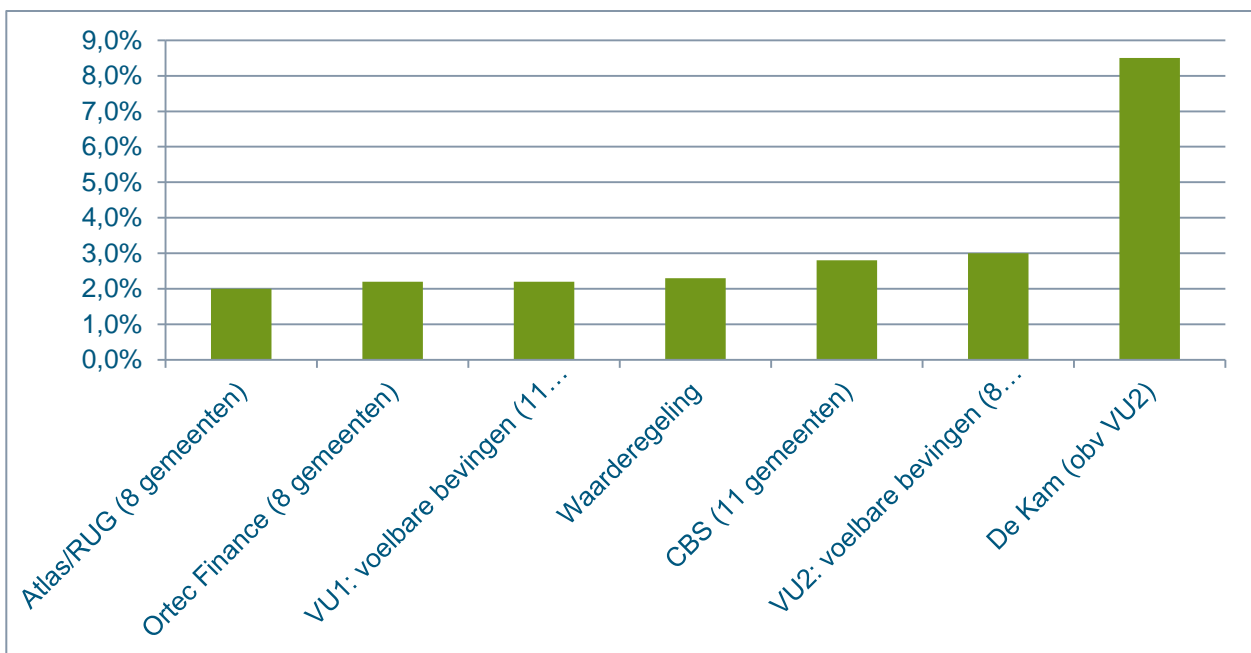
Prof. De Kam heeft zijn berekeningen naar aanleiding van deze discussie niet aangepast.

Waarom zijn er zoveel verschillende onderzoeken uitgevoerd?

Het grote aantal onderzoeken wordt mogelijk veroorzaakt doordat het lastig is objectief tot een waardedaling te komen (mede doordat de waarde van een huis geen absolute waarde is, de ene koper is bereid meer te betalen dan de andere). De waardedaling als gevolg van aardbevingen, naast de effecten van een krimpregio en een periode van economische crisis, is in het verlengde hiervan nog lastiger te bepalen.

Vergelijking bevindingen uit de onderzoeken

In de onderstaande figuur is een overzicht gegeven van de berekende percentages van waardedaling. Hieruit blijkt dat de meeste methoden ongeveer tussen 2% en 3% uitkomen. Alleen de uitkomsten van De Kam zijn aanzienlijk hoger.

Figuur 11. Gemiddelde waardedaling in verschillende studies (NAM)

Onderzoek Spring

In opdracht van NAM heeft Spring Consultancy gekeken naar de vraag of huidige programma's en maatregelen rond de aardbevingsproblematiek ook positieve effecten op de woningmarkt kunnen hebben, zoals het Leefbaarheidsprogramma of de Economic Board Groningen. Het mogelijk positieve effect wordt becijferd op 2 tot 4% in noordoost Groningen. Dit is exclusief eventuele beperkingen van het gaswinningsniveau.

NCG en OTB over moeilijk verkoopbare woningen

De NCG constateert dat er een groep bewoners bestaat die het door de overlast van de aardbevingen in combinatie met een moeizaam functionerende woningmarkt niet lukt hun woning te verkopen. Deze constatering wordt door het OTB onderzoek bevestigd. Zo blijkt uit zowel het kwantitatieve als ook het kwalitatieve bewonersonderzoek dat onzekerheid over de waardeontwikkeling van de woning een belangrijk negatief effect is van de aardbevingsproblematiek.

Vervolgonderzoek KADO

Het Kenniscentrum Aardbevingen en Duurzame Ontwikkeling (KADO) van de Rijksuniversiteit Groningen gaat in opdracht van de NCG een *critical review* organiseren over het effect van de gaswinning in de provincie Groningen op de woningmarkt, waarbij bovenstaande onderzoekers en onderzoeken betrokken worden.⁷

Rechtszaak: Betalen bij verkoop of algemeen compenseren?

Stichting WAG heeft een rechtszaak tegen NAM aangespannen, waarbij de rechter begin september 2015 bepaalde dat NAM waardedalingen van huizen als gevolg van aardbevingen direct moet compenseren, ook als de woning nog niet verkocht is en geen directe fysieke schade heeft.

De rechtbank merkt daarbij op dat in genoemde onderzoeksrapportages een gemiddelde waardedaling als gevolg van aardbevingen wordt geconstateerd van enkele procenten en uit de tot dit moment overgelegde stukken niet blijkt dat de gemiddelde waardedaling (veel) groter is dan de in de onderzoeksrapportages geconstateerde percentages.

NAM is in beroep is gegaan tegen de rechtelijke uitspraak. Het gevolg van de uitspraak kan uiteindelijk zijn dat voor alle woningen in het aardbevingsgebied vastgesteld moet worden wat de aantoonbare waardedaling is. Nu vindt de bepaling plaats nadat de woning is verkocht, maar in dat geval zal ook de waardedaling gecompenseerd moeten worden zonder dat er sprake is van een feitelijke verkoopprijs.

Informele bronnen

Uit de gesprekken met bewoners komt een wisselend beeld naar voren. De waarde van je huis is belangrijk, zeker als het je pensioen is, geven mensen aan. Als je je huis verkopen wilt, dan heb je hier last van. Ook zijn er bewoners die aangeven dit nu niet als issue te zien, en dat pas te gaan doen wanneer men wil verkopen. Men is bang dat een huis onverkoopbaar wordt. Ook geeft men aan zorgen te hebben wat er gebeurt als de regeling stopt na een paar jaar. Als mensen daarna willen verkopen, zouden ze alsnog zelf de eventuele waardedaling moeten accepteren.

Er zijn vele onderzoeken en dat creëert volgens bewoners onduidelijkheid, wat weer leidt tot onzekerheid en dat biedt ruimte voor speculatie. De reacties op de waardevermeerderingsregeling, waarbij voor 4.000 euro geïnvesteerd kon worden in de eigen woning, zijn positief. Wel worden er suggesties gedaan voor verlenging van deze regeling ('de enige regeling die positief effect had werd stopgezet').

5.8.4 Maatregelen

Waarderegeling NAM

NAM heeft sinds 2013 een waarderegeling om te komen tot vergoeding van waardevermindering bij verkoop van een huis. Hierbij wordt per verkocht huis op het moment van verkoop bepaald in welke mate aardbevingen hebben geleid tot waardevermindering. In principe komt de methode er op neer dat de verkoopprijs van een huis wordt vergeleken met verkoopprijzen van huizen in referentiegebieden. Indien de huizen in het Groningse aardbevingsgebied relatief slechter scoren dan de referentiehuisen, leidt dit tot compensatie van de waardedaling.

⁷ Voor *critical review* zie website van de NCG: www.nationaalcoordinatorgroningen.nl

Resultaten Waarderegeling (tot en met 21 augustus 2016)

Deze regeling geldt tot mei 2018. Het gebied dat in aanmerking komt voor compensatie van waardevermindering is in april 2016 uitgebreid tot 11 gemeenten. In de periode tot 22 december 2016 zijn in totaal 1.773 aanvragen binnen gekomen voor compensatie. Voor 1.176 van de aanvragen zijn inmiddels definitieve taxatierapporten opgesteld en compensatievoorstellen gedaan. In 82% van de gevallen werd waardedaling vastgesteld en in 18% niet. 93% van de aanvragers accepteert het voorstel en 7% niet.

Proef Koopinstrument

De Proef Koopinstrument is in 2016 ingevoerd door de NCG. NAM heeft 10 miljoen euro beschikbaar gesteld voor de proef. De proef is gericht op woningeigenaren die hun huis langer dan 12 maanden te koop hebben staan en vanwege familieomstandigheden, werk elders of een noodzaak om kleiner te wonen op korte termijn willen verhuizen. De proef is gericht op de kern van het aardbevingsgebied (binnen de 0,2 PGA contour) vanwege de specifieke aardbevingsproblematiek.

De aankoop vindt plaats tegen 95% van de taxatieprijs. Twee-derde van het beschikbare budget wordt gebruikt voor woningen tot € 200.000. Het overige deel van het budget is daarmee voor woningen boven de € 200.000.

Tot 1 juni 2016 konden woningen aangemeld worden, in juni 2016 heeft de adviescommissie zich gebogen over de 179 aangemelde woningen waarvan 117 voldeden aan de uitgangspunten. De NCG heeft 55 woningen in de kern van het aardbevingsgebied geselecteerd voor opkoop en de betrokken huiseigenaren geïnformeerd. Inmiddels zijn de eerste koopovereenkomsten gesloten. Levering van de woningen vindt 6 maanden na ondertekening van de koopovereenkomst plaats.

Regeling Waardevermeerdering

De regeling Waardevermeerdering bood bewoners met minimaal € 1.000 schade, ter compensatie een subsidie van € 4.000 om te investeren in verduurzaming van het huis. Het is een tijdelijke regeling, tot 1 februari 2016, waarvoor een bedrag beschikbaar was van 125 miljoen euro.

Inmiddels is de regeling beëindigd en het gehele bedrag van 125 miljoen euro is besteed, voornamelijk aan zonnepanelen. De NCG werkt aan een nieuw instrument voor verduurzaming gekoppeld aan versterking. Uitgangspunt hierbij is dat woningeigenaren, die overlast ervaren bij versterking van hun woning, een vergoeding kunnen aanvragen voor verduurzamingsmaatregelen. Dit zijn bijvoorbeeld maatregelen voor energiebesparende voorzieningen en decentrale energieopwekking.

Mediaberichten

Onderstaand zijn een aantal berichten uit de media weergegeven, die betrekking hebben op dit thema. Ze zijn weergegeven als voorbeelden bij specifieke ontwikkelingen en om aan te geven hoe informatie gedeeld wordt in de regio. Het weergegeven van de berichten staat los van de vraag of de informatie inhoudelijk helemaal correct is.

Berichten over de waardevermeerderingsregeling

- (13-01-2016, DvhN): *Burgemeester Geert-Jan ten Brink van Slochteren vindt het onbegrijpelijk dat de waardevermeerderingsregeling door minister Kamp is afschaft. "Versterken en minder gasproductie moeten het begin zijn van het herstel van vertrouwen. Daarvoor wordt 2016 cruciaal", aldus Ten Brink.*
- (27-01-2016, de Volkskrant): *De populaire 'waardevermeerderingsregeling' voor huiseigenaren in het aardbevingsgebied blijft waarschijnlijk bestaan. Dinsdag tekende zich een brede Kamermeerderheid af voor behoud van de duurzaamheidssubsidie.*
- (13-08-2016, DvhN): *Het budget voor de waardevermeerderingsregeling in het aardbevingsgebied is verhoogd met €11,8 miljoen. Dankzij het extra geld kunnen alle aanvragen voor de regeling worden behandeld, zegt woordvoester Nicolette Steenberg van de Nationaal Coördinator Groningen. De meeste aanvragen worden gedaan voor zonnepanelen of energiebesparend glas.*

In de media (16-08-2016, DvhN): Er zijn bij netbeheerder Enexis 38 klachten binnengekomen over de overbelasting door zonnepanelen in Groningen. Vorige maand meldden diverse Groningers dat hun omvormer niet goed functioneerde. Die zou overbelast raken door de enorme toename van het aantal zonnepanelen in Groningen. Veel Groningers kochten zonnepanelen met geld van de Waardevermeerderingsregeling, een compensatieregeling vanwege aardbevingschade. Er liggen nu ruim 40.000 zonnepanelen op de Groningse daken

DvhN meldt (20-7-2016) dat uit NCG kwartaalrapportage Q2 2016 blijkt dat NAM tot nu toe 54 huizen heeft opgekocht in Groningen.

5.8.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

- Het vaststellen van waardedaling van vastgoed ten gevolge van de gaswinning en aardbevingen blijkt complex te zijn. Meerdere jaren onderzoek vanuit verschillende universiteiten hebben nog geen algemeen geaccepteerde methodiek opgeleverd.
- Er is veel onderzoek uitgevoerd naar mogelijke waardedaling in het aardbevingsgebied, veroorzaakt door de aardbevingen. Om de bijdrage van de aardbevingen te onderscheiden van andere factoren zoals krimp, zijn vergelijkingen met andere krimpgebieden uitgevoerd.
- Er zijn meerdere onderzoeken uitgevoerd door onder meer CBS, VU, Atlas voor Gemeenten en Ortec. Een deel van de onderzoekers is met elkaar publiekelijk in discussie gegaan over methodieken en bevindingen.
- Geleidelijk aan ontstaat er meer inzicht in de methodieken om waardedaling aantoonbaar te bepalen, maar er is nog geen eenduidige en algemeen geaccepteerde methode. Hopelijk kan critical review hieraan bijdragen.
- Uit de onderzoeken komt een gemiddelde waardedaling naar voren tussen 1,5% en 3%, als gevolg van de aardbevingen.
- Bewoners geven aan dat het onderwerp waardedaling vooral speelt bij bewoners die in de nabije toekomst hun huis willen verkopen, of het huis zien als een aanvulling op hun pensioen. Men is bang dat een huis onverkoopbaar wordt. Ook geeft men aan zorgen te hebben wat er gebeurt als de regeling stopt na een paar jaar. Als mensen daarna willen verkopen, zouden ze alsnog zelf de eventuele waardedaling moeten accepteren.
- Er zijn meerdere rechtszaken tegen NAM. NAM is in hoger beroep gegaan tegen een uitspraak van de rechter dat de mogelijke waardedaling van alle huizen in het gebied gecompenseerd moet worden, onafhankelijk van een eventuele verkoop en onafhankelijk van fysieke schade.
- NAM geeft aan de rechtszaken te voeren om duidelijkheid te krijgen om wat nu wel of niet verwacht mag worden en wat redelijk is.
- Bewoners zijn positief over de waardevermeerderingsregeling, waarbij voor 4.000 euro geïnvesteerd kon worden in de eigen woning.
- Media melden dat er veel gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid zonnepanelen te plaatsen. De vele nieuwe zonnepanelen hebben wel tot gevolg dat het elektriciteitsnetwerk plaatselijk overbelast wordt, zodat bewoners geen optimaal rendement kunnen halen uit de geplaatste zonnepanelen.

Aanbevelingen

- Het is voor bewoners belangrijk duidelijkheid te hebben over de waarde van hun huis en wat het perspectief daarin is.
- Voor de onderzoeken naar waardedaling kan het delen en beschikbaar stellen van data over schade per woning, aantal schademeldingen over de jaren per postcodegebied, tot meer éénduidigheid in de onderzoeken en resultaten leiden.
- Bewoners geven aan dat de waardevermeerderingsregeling als zeer positief gezien wordt en dat het waardevol is de regeling voort te zetten.
- Daar waar het elektriciteitsnetwerk beperkt is, zou dit aangepast moeten worden, zodat optimaal gebruik kan worden gemaakt van de zonnepanelen.
- De proef Koopinstrument lijkt succesvol en in dat geval is het van belang dit voort te zetten.
- Vanwege de krimp in de regio is het van belang om de woningvoorraad in overeenstemming te brengen met toekomstige vraag in termen van kwaliteit (levensloopbestendig) en kwantiteit (er is overschot). De opgave voor bouwkundig versterken zou hier op afgestemd kunnen worden.

5.9 Economische gevolgen, werkgelegenheid in de regio

5.9.1 Afbakening economische gevolgen

De economische gevolgen van aardgaswinning op nationaal en regionaal niveau worden bij dit thema beschreven. Op nationaal niveau heeft dit thema betrekking op de aardgasbaten, de inkomsten voor de overheid uit aardgaswinning. Op regionaal niveau zijn er positieve en negatieve effecten. Er komt vooral in de bouwsector extra werkgelegenheid dankzij herstelwerk en het versterkingsprogramma. De aardbevingen geven de regio een negatief imago, wat ten koste gaat van investeringen.

5.9.2 Bevindingen MEI 2015

Lagere gasproductie beperkt de inkomsten voor de overheid. De kosten voor maatregelen gaan eveneens ten koste van de opbrengsten voor de overheid. Zowel de schadeafhandeling door de NAM als de reductie van gaswinning, als een lagere gasprijs leiden tot circa € 3 miljard lagere inkomsten voor de staat op jaarbasis.

Het is de verwachting dat de werkgelegenheid in de bouwsector toeneemt in de regio, hoewel hiervan geen expliciete cijfers beschikbaar zijn. Het schadeherstel geeft werk voor lokale aannemers en vakmensen, indien zij expliciet voorrang krijgen bij het aanbesteden van de werkzaamheden. De toenemende activiteiten geven ook werkgelegenheid in toeleverende bedrijven en bij betrokken instanties, inclusief gemeenten.

De aardbevingen geven de regio een negatief imago, wat ten koste gaat van investeringen. Bij maatregelen voor het versterken van de sociaal economische situatie geldt dat deze veelal pas op termijn een meetbaar positief effect hebben. In de MEI 2015 wordt geconcludeerd dat nog geen structureel onderzoek beschikbaar is naar de economische effecten.

5.9.3 Nieuwe inzichten en ontwikkelingen 2016

Nationale economie

Aardgasbaten, de economische gevolgen voor de schatkist

De inkomsten uit gasbaten zijn gedaald door afname van de gasproductie en door een lagere gasprijs van 15,4 miljard euro in 2013 tot 5,3 miljard euro in 2015 (CBS mededeling 16-9-2016). De Raad van State reduceerde de productie tot 27 miljard m³ voor het gasjaar 2015-2016 vanwege de schadelijke gevolgen van gaswinning voor inwoners en vastgoed in de provincie Groningen. Het Kabinetsbesluit van 23 september 2016 gaat uit van 24 miljard m³ per jaar voor een periode van 5 jaar.

Vermogen overheid geslonken door waardevermindering gasreserves

Het vermogen van de Nederlandse overheid is in 2015 met 20 miljard euro geslonken doordat de gas- en oliereserves minder waard zijn geworden. Naast de lage olieprijs is een oorzaak dat het kabinet de aardgaswinning in Groningen heeft verminderd.

Regionale economie

Regionale werkgelegenheid: de ontwikkelingen in de bouw

Het UWV publiceert informatie over werkgelegenheid in Groningen (Regio in beeld 2016). In de rapportage wordt gemeld dat de werkgelegenheid in de meeste sectoren groeit. *“Grote groeiers zijn overige zakelijke diensten en bouwnijverheid. Vooral de groei in de bouw is sterker dan landelijk. De bouw profiteert van het aantrekken van de woningmarkt en de herstelwerkzaamheden als gevolg van bevingsschade.”*

Intentieverklaring ‘Arbeidsmarkketen aardbevings-gerelateerde bouw Groningen’

Een groot aantal partijen heeft 11 juli 2016 een intentieverklaring ondertekend om, *“via samenwerkingsafspraken, maar ook ieder in hun eigen rol, een bijdrage te leveren aan een goed functionerende arbeidsmarkketen in de aardbeving gerelateerde bouw en daarmee aan een maximaal positief effect op lokale werkgelegenheid en participatie. De regionale economie heeft, mede door de grote investeringen die in het gebied gedaan zijn door de aardbevingsproblematiek, een flinke impuls gekregen. Met slimmer werken, innovatie, modern personeelsbeleid en de inzet van iedereen als voornaamste succesfactoren. Dit zorgt voor nieuwe vormen van bedrijvigheid en innovatieve producten, met name op terreinen waar de provincie al jaren sterk in is: energie, agrofood, duurzaam bouwen en de biomedische sector.”*

In paragraaf 5.7.3 wordt ingegaan op de Toekomstvisie Perspectief Groningen 2025 van de Rabobank.

Informatie uit informele bronnen

De bewoners zijn van mening dat het CVW veel werk wegzet in contracten met grotere aannemers, die lang niet altijd uit de provincie Groningen komen. Daarbij wordt aangegeven dat men lokaal vooral de onderaanneming inhurt tegen lage bedragen, terwijl de winst bij de grotere bedrijven komt. Kleinere aannemers komen hier lastig (of zelfs in het geheel niet) tussen, zo is het beeld. Terwijl bewoners graag met hun eigen aannemer werken. Men ervaart dit als valse concurrentie. Dit komt de werkgelegenheid in de regio niet ten goede. Ook ziet men veel tijdelijke contracten, geen structurele banen.

Bewoners geven aan dat vertragingen in de bouw de werkstroom niet bevorderen. Zij noemen als oorzaken: vergunningenkwesties met gemeenten en tegenvallers zoals asbest.

Meer in algemene zin geven bewoners in gesprekken aan dat er in deze regio nu eenmaal minder banen zijn, dat was vroeger ook al het geval. Wel biedt deze problematiek kansen op meer economische

ontwikkeling. Zo biedt de meerwaarderegeling nu kansen voor aannemers en straks voor onderhoud bij installateurs, denkt men.

Wel worden vraagtekens gesteld bij kennisontwikkeling. Het beeld is ontstaan dat de werkgelegenheid erg tijdelijk is en er weinig waardevolle kennisopbouw plaatsvindt.

5.9.4 Maatregelen

Economic Board Groningen

De Economic Board Groningen (EBG) is ingesteld in 2014, waarmee een stimuleringsprogramma is opgesteld om de economische structuur in de regio te verbeteren. Het programma van EBG heeft een totale looptijd van vijf jaar (2014 – 2018). EBG heeft drie rollen: als aanjager (voor initiatieven andere partijen), uitvoerder (van eigen projecten) en financier (van ondernemingen) om werkgelegenheid en bedrijvigheid te stimuleren.

EBG beschikt over € 65 miljoen vanuit NAM, aangevuld met € 32,5 miljoen van de provincie. Het programma van de EBG stelt als één van haar doelen 'het vergroten van de synergie tussen de inspanningen op het gebied van leefbaarheid en economische structuurversterking in het gebied'.

Voortgang

EBG heeft met €40 M een fonds opgezet, het GROElfonds (GRONinger Economisch Investeringsfonds) van waaruit risicovolle businessplannen kunnen worden gesteund met o.a. achtergestelde leningen. Voorts steunt EBG de RIG-subsidie met €15 M. EBG ondersteunt o.a. de aanleg van snel internet in Noord-Groningen met een bijdrage van €5 M. Dit wordt uitgevoerd in een regeling met de provincie en de NCG.

Daarnaast is EBG met 9 overige partijen een project gestart (BuildinG: Build in Groningen) om van Noord-Groningen een proeftuin voor 5G te maken en is EBG begonnen met de realisatie van een testhal voor aardbevingsbestendige innovaties, samen met de Hanzehogeschool (met een lector aardbevingsbestendig bouwen), TNO en Bouwend Nederland.

Voorts ondersteunt EBG alle scholen in Noord-Groningen met extra onderwijsprogramma's op het gebied van digitalisering (ICT en 3D printers) en Ondernemerschapsonderwijs, samen met lokale ondernemers.

Tenslotte is EBG een programma gestart om ondernemers op het gebied van toerisme in het gebied te organiseren en om via een marketing campagne in samenwerking met Marketing Groningen het gebied onder de aandacht te brengen bij toeristen. Via gerichte ondersteuning probeert EBG ook nieuwe bedrijven naar het gebied te halen met een uitbreidingsinvestering.

De EBG heeft een jaarplan 2016 en 2017 opgesteld [EBG, 2016 en 2017, Jaarplan, Voor het zelfde geld maken we er iets moois van].

Bestuurslid Marco Smit van de Economic Board Groningen meldt dat in 7 maanden bijna 100 ondernemers kredieten hebben aangevraagd bij dit GROElfonds. Daarnaast heeft EBG een Ondernemersloket opgezet: het Ondernemershuis Noord-Groningen, dat ondernemers adviseert over het financierbaar maken van hun bedrijfsplannen. Via een Voucherregeling (VEEF) kunnen ondernemers ook financiering aanvragen voor hun eigen adviseurs; deze regeling wordt binnenkort verbreed naar andere vormen van dienstverlening. Tenslotte financiert EBG de regionale Kredietunies en stelt EBG persoonlijke leningen ter beschikking voor MKB-bedrijven die een financiering nodig hebben tot €100.000. Deze regeling wordt uitgevoerd door de Kredietbank Nederland en heet Ondernemers Impuls Noord-Groningen.

Mediaberichten

Onderstaand zijn een aantal berichten uit de media weergegeven, die betrekking hebben op dit thema. Ze zijn weergegeven als voorbeelden bij specifieke ontwikkelingen en om aan te geven hoe informatie gedeeld wordt in de regio. Het weergegeven van de berichten staat los van de vraag of de informatie inhoudelijk helemaal correct is.

Bericht over snel internet provincie Groningen

- (DvhN, 1 september 2016) De provincie Groningen, de Economic Board Groningen (EBG) en de Nationaal Coördinator Groningen (NCG) stellen samen veertig miljoen euro beschikbaar voor de aanleg van snel internet in de provincie Groningen. De provincie stelt dertig miljoen beschikbaar in de vorm van een lening. De EBG en NCG dragen beide vijf miljoen bij in de vorm van subsidie. Het streven is dat elke Groninger eind 2018 snel internet heeft.

Bericht over stimuleren lokale werkgelegenheid

- (DvhN, 12 november 2016) De regionale overheden stellen bij de aanbesteding van versterkingsprojecten als eis dat een deel van het werk wordt gedaan door mensen met een 'afstand tot de arbeidsmarkt'. Aannemers moeten hen een werkleeftijdcontract met baangarantie aanbieden. De eerste twee- tot driehonderd langdurig werklozen worden al vanaf komend voorjaar ingezet op bouwprojecten via het nieuwe ArbeidsBemiddelingsCentrum Bouw.

5.9.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

- De inkomsten via de aardgasbaten zijn voor de staatskas geslonken van 15,4 miljard euro in 2013 tot 5,3 miljard euro in 2015.
- Bewoners schatten in dat de lokale werkgelegenheid weliswaar is toegenomen door schadeherstelwerk, vooral in bouwsector, maar dat dit minder is dan verwacht.
- Door bewoners en in de media wordt aangegeven dat de winst uit herstelwerk naar grote bedrijven gaat en dat lokale bedrijven in onderaanneming hier te weinig aandeel in hebben.
- Bewoners hebben het beeld, via de media, dat veel geld in bureaucratie zit en te weinig bij de mensen in het gebied terecht komt.
- De vermindering van de gasproductie van NAM heeft mede tot gevolg dat er werkgelegenheid verdwijnt uit het gebied. Zowel door vermindering van het aantal eigen medewerkers als bij toeleveranciers van NAM.

Aanbevelingen

- Bedrijven stimuleren nog meer gebruik te maken van lokale capaciteit, daar waar mogelijk inclusief vaktraining.
- Bredere economische ontwikkeling stimuleren, in het kader van meer balans tussen lasten en lusten voor de regio.
- EBG heeft aangekondigd een gerichte monitoring op te zetten om duidelijk te krijgen hoeveel extra werkgelegenheid is ontstaan in het aardbevingsgebied door uitvoering herstelwerkzaamheden.
- Bedrijven die aardbevingsbestendige bouwmaterialen *produceren* in Noord-Groningen voorrang geven bij aanbestedingen van NAM/CVW en de woningbouwcoöperaties. Dit verhoogt de aantrekkingskracht van het gebied voor bedrijven die productiecapaciteit willen verplaatsen binnen Nederland.

5.10 Samenvatting

Tabel 5: Overzicht van bevindingen in de huidige situatie en komende jaren per impactthema

Impactthema	Situatie - 2015	Situatie - 2016	Komende jaren (circa 10 jaar)
Schade	Er is duidelijk relatief veel schade in het aardbevingsgebied.	Er is duidelijk relatief veel schade in het aardbevingsgebied en beperkt in het randgebied.	Afname en aanpassing van aardgaswinning lijkt omvang van schade te beperken.
Veiligheid	Het letsel door aardbevingen in de afgelopen 3 jaar is nihil, letsel bij herstelwerk niet bekend. Het gevoel van onveiligheid is vooralsnog aanwezig en bepaalt de ernst in de huidige situatie.	Het direct letsel door aardbevingen in de afgelopen 4 jaar is nihil, letsel bij herstelwerk niet bekend. Het gevoel van onveiligheid is vooralsnog aanwezig.	Hoewel de kwetsbare objecten zijn versterkt, blijft er een kans op letsel in de toekomst bij een zwaardere aardbeving. Bij het bouwkundig versterken programma is er risico op letsel bij de uitvoering.
Overlast	Relatief veel inwoners worden meermalig geconfronteerd met overlast.	Relatief veel inwoners worden meermalig geconfronteerd met overlast door schade. Daarnaast eerste overlast door tijdelijke uit huis plaatsing.	Het bouwkundig versterken programma zal komende jaren extra overlast geven. Helderheid bij uitvoering maatregelen moet onnodige overlast kunnen beperken.
Onmacht	Er blijken bij bewoners sterke gevoelens van onmacht te leven, die zich uiten in gesprekken, lidmaatschap van belangenorganisaties, acties en juridische procedures	Er blijken bij bewoners sterke gevoelens van onmacht te leven. Mensen willen zelf keuzes hebben.	Het is mogelijk deze negatieve gevoelens te verminderen door mensen zelf te betrekken bij de uitvoering van maatregelen. Nadruk op meer voorspelbaarheid, transparantie, gevoel van eerlijkheid.
Gezondheid	Hoewel niet veel expliciete informatie beschikbaar is, lijkt dit wel degelijk zorgelijk	Uit bredere onderzoeken zijn indicaties gekomen die bevestigen dat de aardbevingen en de maatregelen impact hebben op een deel van de bewoners.	Hiervoor zijn wellicht aanvullende maatregelen nodig, niet grootschalig, maar maatwerk
Kwaliteit van leven	De kwaliteit wordt als hoog ervaren, maar door discussies over schadeherstel komt cohesie in de knel	De kwaliteit wordt als hoog ervaren, maar door discussies over schadeherstel komt cohesie in de knel	Transparantie bij uitvoering herstel en preventief versterken maatregel, wellicht in combinatie met gebiedsaanpak, moet tot verbetering leiden
Waardeontwikkeling	Huiseigenaren maken zich zorgen om de waarde en verkoopbaarheid van hun woning en willen hiervoor gecompenseerd worden	Er zijn meerdere rechtszaken die uiteindelijk meer duidelijkheid zullen geven in de mate van compensatie voor waardedaling.	Er ontstaat langzamerhand meer duidelijkheid. Daarnaast moeten maatregelen de sociaal economische situatie verbeteren en daarmee de waarde van onroerend goed
Economische gevolgen	Vooraf een negatief imago, de gevolgen voor werkgelegenheid in de regio zijn positief, aardgasbaten zijn verminderd	Vooraf een negatief imago, de gevolgen voor werkgelegenheid in de regio zijn positief, aardgasbaten zijn verminderd	De situatie genereert werkgelegenheid. Verschillende programma's en aanvullende werkgelegenheid zullen naar verwachting een verbetering laten zien

Laag
Beperkt
Aanzienlijk
Ernstig

De tabel beschrijft de relatieve grootte van de effecten (op basis van de beoordeling van deskundigen) en de mate waarin verwacht wordt dat door het doorvoeren van maatregelen er in de komende jaren minder effecten zullen optreden. De gebruikte kleuren geven de mate van ernst aan, van groen, naar geel, naar oranje en naar rood in toenemende mate van ernst.

6 Vervolg

Algemeen beeld in MEI 2016

De MEI 2016 geeft een overzicht van de maatschappelijke effecten van aardbevingen, zoals deze begin oktober 2016 zichtbaar zijn. Ten aanzien van het aantal zwaardere aardbevingen en het aantal schademeldingen geeft dit een gunstiger beeld dan de MEI 2015. Kijkend naar de maatschappelijke impacts is er bij de beleving van de bewoners is nog geen kentering waargenomen, zodat de urgentie van de maatregelen en de continue verbetering hiervan onverkort aanwezig blijft.

6.1 Voortgang doelstellingen

In hoofdstuk 3.2 zijn overkoepelende doelen voor het aardbevingsgebied beschreven. Deze doelen zijn gericht op de langere termijn, aangezien het duidelijk is dat deze niet binnen een enkel jaar gerealiseerd kunnen worden. Onderstaand wordt aangegeven in hoeverre er voortgang wordt bereikt op deze doelen.

Vergroten veiligheid en toekomstzekerheid

Tot dusverre is er geen letsel opgetreden bij de aardbevingen. Het oorspronkelijk berekende risico is met voortschrijdende kennis bijgesteld tot een lager dreigingsniveau. Daarmee is er een afname in het berekende risico. Het afgelopen jaar zijn er minder bevingen en de schades nemen af. Dit kan gezien worden als een verbetering van de veiligheid ten opzichte van de eerdere inschatting.

Het gevoel van onveiligheid blijft bij een deel van de bevolking bestaan en lijkt door bovenstaande ontwikkelingen niet beïnvloed te worden. De door de OvV gevraagde versterking van het veiligheidsbelang in de besluitvorming over het nieuwe Winningsplan van NAM wordt nog niet algemeen ervaren, zoals blijkt uit de reacties na de bekendmaking van het Winningsplan door NAM.

Woningen en gebouwen

Ten aanzien van schadeherstel en aanvullende maatregelen bij de woningen blijkt:

- Verbeteren schadeafhandeling: de klanttevredenheid toont aan dat de afhandeling vaak goed gaat, maar daar waar het niet goed gaat, ontstaan slepende situaties. Uit gesprekken met bewoners blijkt dat hier ruimte voor verbetering blijft. Het is dus belangrijk effectiever om te gaan met de slepende situaties en daar vooral voor goede communicatie te zorgen.
- Waardevermeerdering en energetisch verbeteren woningen. Dit is een zeer gewaardeerde regeling. Er is veel vraag naar, wat blijkt uit de meldingen van schadeherstel vlak voor het sluiten van de regeling. Gezien het succes is het goed dat een dergelijke regeling door de NCG wordt voortgezet.
- Preventief, bouwkundig versterken. Dit is pas beperkt gestart, momenteel zijn er vooral veel pilots en inventarisaties. Het is de bedoeling dat het bouwkundige versterken komende jaren zo snel mogelijk wordt uitgevoerd. Maar tegelijkertijd is het van belang voldoende aandacht te besteden aan individuele situaties van de bewoners, aangezien het tijdelijk uit huis plaatsen als ingrijpend kan worden ervaren.

Over het geheel lijken deze regelingen beter te functioneren, maar door de complexe gevallen beter te beheersen kan meer waardering bij de bevolking ontstaan. Daarbij blijft aandacht voor zorgvuldigheid en communicatie belangrijk.

Economie

De regionale economie is versterkt doordat de uitvoering van veel maatregelen leiden tot extra werkzaamheden in de bouw. Daardoor is de werkgelegenheid toegenomen, hoewel niet al het werk lokaal wordt aanbesteed (hiervoor is een cijfermatige onderbouwing gewenst). In de regio leeft de vraag of de werkgelegenheid wel duurzaam is. Als er straks minder werk is, hebben de werkkrachten dan voldoende

ervaring en kennis opgedaan om elders aan de slag te kunnen? Op Rijksniveau heeft reductie van gaswinning en aardgasbaten geleid tot minder inkomsten voor de Staat.

Leefbaarheid

Leefbaarheid wordt beïnvloed door de aardbevingen en de schades. Bewoners geven aan dat dit wordt beïnvloed door de aardbevingen, maar veelal wordt dit toch niet als de belangrijkste bepalende factor genoemd. Verbetering van het gevoel van veiligheid, de afhandeling van schades en werkgelegenheid lijken randvoorwaarden voor een verbetering van de leefbaarheid.

Toekomstzekerheid

Bij de bewoners heerst het gevoel dat men niet vrij is in de keuzes die men wil maken. Duidelijkheid over datgene wat er komen gaat, en het in de hand hebben van de persoonlijke situatie, is nog steeds een uitdaging.

Vertrouwen

In vrijwel alle rapportages komt naar voren dat vertrouwen cruciaal is en dat het daarom belangrijk is veel aandacht te besteden aan het herstel van vertrouwen. Veel mensen hebben weinig tot geen vertrouwen meer in de betrokken partijen. De (landelijke) overheid wordt als passief gezien en verweten geen duidelijke stelling te nemen in de aardbevingsproblematiek. Doordat er nog niet zoveel voortgang is gemaakt met de eerder genoemde doelen, neemt het vertrouwen vanuit de regio in NAM, CVW en NCG niet toe.

De mening van bewoners

Bovenstaande bevindingen kunnen worden afgezet tegen uitspraken die de bewoners al in een eerder stadium hebben gedaan:

In fase 2 van het onderzoek "Uw mening over gaswinning uit het Groningen-gasveld" [Ref: RUG Hoekstra, Perlaviciute & Steg, juni 2014] is aan bewoners gevraagd om verschillende maatregelen te beoordelen. Daarbij blijkt dat men de maatregelen, die bedoeld zijn om schade door de aardbevingen te voorkomen of te verminderen (zoals bouwkundig versterken, goede afhandeling van schade, compensatie waardedaling) als urgenter ziet dan andere maatregelen die bedoeld zijn om, in het algemeen, de kwaliteit van leven te verhogen (zoals investeren in nieuwe voorzieningen, investeren lokale duurzame energie). De maatregel *Het creëren van werkgelegenheid door lokale bedrijven in te schakelen bij het herstel en versterken van woningen* werd als meest urgent gezien. Hoewel mensen sommige maatregelen als erg urgent beschouwen, denken ze dat deze maatregelen niet (heel) goed worden uitgevoerd. Dit kan verklaren waarom de zorgen, risicopercepties en emoties nauwelijks veranderen door de tijd.

Concluderend

Zoals uit bovenstaande beschrijving blijkt, zijn de doelstellingen nog niet gerealiseerd. Er is wel lichte vooruitgang geboekt op de eerste drie doelstellingen: bij de feitelijke veiligheid, de aanpak van de gebouwen en toenemende werkgelegenheid in de regio. Aan de andere kant zijn er ook doelstellingen waar geen verbetering zichtbaar is. Dit leidt tot de aanbeveling om expliciet de voortgang op de eerste drie doelstellingen te stimuleren en hierover te communiceren van de bewoners en tussen instanties onderling.

6.2 Aanbevelingen MEI 2016

In het MEI 2015 zijn de aanbevelingen onderverdeeld in drie categorieën: het verbeteren van maatregelen, benodigde aanvullend onderzoek en verbetering van de monitoring. Onderstaand is dezelfde indeling aangehouden, waarbij bij de maatregelen speciaal aandacht is voor het verbeteren van de communicatie. Daarbij is de vraag voor wie de aanbevelingen relevant zijn. De gedachte hierbij is:

- De aanbevelingen bij maatregelen zijn relevant voor de uitvoerende partij (veelal NCG, CVW of NAM) in nauwe afstemming met de gemeenten en provincie in verband met de afstemming tot andere regionale vraagstukken.
- Het initiëren van aanvullend onderzoek kan afkomstig zijn van de regie-voerende instantie, zoals de NCG of een overheidsinstantie.
- Verbetering van de monitoring moet bij voorkeur centraal georganiseerd worden voor eenduidigheid en consistentie. Waar dit nu door NAM is uitgevoerd ligt het voor de hand dat dit in de toekomst vanuit de NCG, wellicht in samenwerking met de RUG, plaatsvindt.

Verbeteren maatregelen

Instellen of versterken van gebiedsteams, ook bij schadeherstel

Het gebruikmaken van gebiedsteams kan er voor zorgen dat in een wijk het schadeherstel door eenzelfde team kan worden aangestuurd, wat duidelijkheid biedt aan de inwoners, ervaren willekeur kan terugdringen en bewoners kan ontzorgen. Het idee is dat deze gebiedsteams een jaarlijkse ronde in een wijk uitvoeren met een reguliere inspectie, waarbij alle schade wordt beoordeeld, vastgesteld en hersteld.

Nadruk op zorgvuldig proces en aandacht voor bewoners bij bouwkundig versterken

Het is de verwachting dat komende jaren het bouwkundig versterken tot overlast gaat leiden, onder meer vanwege mogelijke uithuisplaatsingen, wat veel gevolgen heeft voor de bewoners. Dit proces zal transparant en zorgvuldig uitgevoerd moeten worden, met goede begeleiding vanuit bijvoorbeeld gebiedsteams. Het programma van bouwkundig versterken biedt ook kansen, zoals de mogelijkheid door middel van slimme combinaties de huidige krimp- en duurzaamheidsopgaven te ondersteunen. Sterk voorbeeld hiervan is het integrale scholenprogramma.

Duidelijkheid over de waardeontwikkeling van de woningen

De maatregelen rond opkoop en waarde kunnen duidelijkheid scheppen voor bewoners over al dan niet verhuizen. Blijven wonen in het gebied is dan een bewuste keuze en de bewoners hebben daarna belang bij het bouwen aan een gezamenlijke toekomst. Het is voor bewoners belangrijk duidelijkheid te hebben over de waarde van hun huis en wat het perspectief daarin is.

Aandacht voor het stimuleren van de lokale werkgelegenheid

Daar waar mogelijk zal nog meer ingezet moeten worden op het stimuleren van lokale werkgelegenheid bij de uitvoering van bouwwerkzaamheden. In het kader van meer balans tussen lasten en lusten zal de bredere economische ontwikkeling gestimuleerd moeten worden.

Betrokkenheid lokale bevolking zichtbaar maken

Om er voor te zorgen dat men weer meer het gevoel krijgt de eigen toekomst te bepalen, geven bewoners aan graag meer betrokken te willen zijn bij activiteiten en besluiten. Het zou goed zijn dit te stimuleren.

Werken aan perspectief

Toekomstperspectief zou door verschillende partijen samen opgezet moeten worden. De kwaliteit van leven kan wellicht worden versterkt door met de bewoners een duidelijk toekomstperspectief te ontwikkelen. Dit perspectief moet door betrokken instanties ondersteund worden.

Verbeteren communicatie

In de MEI 2015 is al aangegeven dat het verbeteren van communicatie gevoelens van boosheid en onmacht kan beperken. Hier is ondanks de ingezette verbeteringen nog steeds aandacht voor nodig. Onderstaand wordt de noodzaak verder benadrukt. Naast het onderkennen van de noodzaak is het

uiteraard de vraag hoe de verbeterde communicatie gerealiseerd kan worden en wie daarin het initiatief neemt en onderling afstemt, zodat de bewoners geen tegengestelde geluiden te horen krijgen.

De volgende aanbevelingen zijn in ieder geval van belang:

- Communicatie rondom schadeafhandeling nog meer aandacht geven in het proces, met behulp van de gebiedsteams die in de wijk bekend zijn.
- Communicatie persoonlijk en toegankelijk maken. Meer tijd nemen om rapportages toe te lichten en vragen te beantwoorden.
- Bij inspecties de instructie meegeven dat er duidelijk aan de bewoners wordt uitgelegd wat men inspecteert en wat het betekent als men concludeert dat er geen actie nodig is. Beter communicatie over dreigingsniveau en wat dit betekent. Inzicht geven in de aard en omvang van toekomstige aardbevingen.
- Beter communiceren over C-schades, toelichting hoe het komt dat er nu relatief meer C-schades geconstateerd worden.
- Het gesprek aangaan over mogelijke overlast in de toekomst en het toekomstperspectief voor de regio.
- Handelingsperspectief bieden: meer informatie geven over hetgeen men voor, tijdens en na een aardbeving kan doen (bijvoorbeeld een aardbevingsoefening houden).

Aanvullend onderzoek

Het afgelopen jaar zijn de resultaten van meerdere onderzoeken beschikbaar gekomen, waarbij bewoners bevraagd zijn over hun ervaringen en beleving in het aardbevingsgebied. Aanvullend vragen de volgende aspecten nog de aandacht:

- Meer inzicht krijgen in de perceptie van onveiligheid: meer inzicht in de oorzaken, in de aard en omvang en in oplossingsmogelijkheden.
- Scherper in beeld brengen welke gezondheidsproblemen mogelijk door aardbevingen worden veroorzaakt en de gevolgen daarvan. Hiervoor wordt door de GGD meer onderzoek uitgevoerd.
- Onderzoek uitbreiden met geografisch onderscheid naar de mate van effecten.
- Onderzoek naar het versterken van de sociale cohesie, in lijn met bevindingen uit het Gronings Perspectief.
- Onderzoek naar de perceptie van inwoners, opvolging geven aan de perceptieonderzoeken uit 2013 en 2014.
- Onderzoek naar het voorkomen van herhaalschades, op basis van de bevindingen van het Gronings Perspectief. Onderzoek naar de mogelijke combinatie aanpak van schade en bouwkundig versterken.

Uitbreiding monitoring

Om de maatschappelijke effecten te meten is het van belang de bewoners regelmatig naar hun mening en bevindingen te vragen. Aan de ene kant geven inwoners aan het belangrijk te vinden gehoord te worden, maar aan de andere kant kan er een vermoeidheid ontstaan bij alle onderzoeker als daar geen duidelijke verbeteringen uit voort komen.

De huidige monitoring biedt al veel basisgegevens met betrekking tot aardbevingen, schademeldingen en -herstel. Om te komen tot een completer beeld is de volgende uitbreiding wenselijk:

- Bijhouden van mogelijk letsel door aardbevingen en tijdens schadeherstel en bouwkundig versterken.
- Bijhouden bij welke uitgekeerde schadecompensaties de woningen daadwerkelijk hersteld zijn.
- Opzetten van een gerichte monitoring om duidelijk te krijgen hoeveel extra werkgelegenheid is ontstaan in het aardbevingsgebied door uitvoering herstelwerkzaamheden.
- Beschikbaar stellen van data over schade per woning, aantal schademeldingen over de jaren per postcodegebied.
- Monitoring ho de uithuisplaatsingen verlopen.

6.3 Samenwerking tussen partijen

Taken en rolverdeling

In de MEI 2015 is aangegeven dat gezien de complexe situatie in Noordoost-Groningen (aardbevingen, bevolkingskrimp, gevolgen economische crisis) een integrale aanpak met een gezamenlijke uitvoering door meerdere partijen wenselijk is. Daarvoor is het van belang de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden helder af te spreken en er naar te handelen.

Rapportage maatschappelijke effecten

Komen tot een gemeenschappelijk overzicht maatschappelijke effecten

De verschillende instanties hebben nu allemaal eigen rapportages op eigen doelstellingen, die naast elkaar gepubliceerd worden. Omdat de onderwerpen onderling zo nauw verbonden zijn, ligt het voor de hand te streven naar een overkoepelende rapportage over maatschappelijke effecten.

De NCG heeft in zijn Meerjarenprogramma ook aangekondigd een monitoringsprogramma op te zetten. Het is zinvol de MEI geleidelijk op te laten gaan in een integraal beeld van de sociaal economische situatie in Noordoost-Groningen, met zicht op effectiviteit van maatregelen. Gezien de regierol van de NCG ligt het voor de hand dat de integrale monitoring door het NCG wordt aangestuurd en gepubliceerd. Hierover is inmiddels afstemming tussen de NCG en NAM.